

કાળું ગુલાબ

એલેક્ઝાંડર રૂમ

૧૨૨૦૬

૧-૦૬

૦૬/૧૧

ખાલકો, વિદ્યાર્થીઓ, ઋષિઓ, યુવાનો, એ તમામની
 બહાસામા બહાસી ચીજ, તેમની માથી માનીતી
 માથી વધારે ઉપયોગી ચીજ
 ૧૧૧૧૧૧ કયી છે? ૧૧૧૧૧૧

ખાલ જીવન

સર્વાંગ સુદર સચિત્ર સસ્તામાં મસ્તું
 —નિયમિતમાં નિયમિત મામિક—

વાર્ષિક લવાજમ રૂા ૩ ૦ ૦

પરદેશ માટે રૂા ૪ ૦-૦

છુટક નકલના રૂા ૦-૬ ૦

ખાલ જીવન કાર્યાલય,

કાવેલ, કાલખાદેવી, મુંબઈ ૨

અથવા:

ખાજવાડા ધોળીકુઈ, વડોદરા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૨૦૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ કાવ્ય ગુણિત

વિષય ૨૩૨૨:૩

રસભરી ઐતિહાસિક નવલકથા

કાળું ગુલાબ

લેખક
એલેક્ઝાંદર દૂમા.

પ્રગટકતા:
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર
૧૮૦-કેળાંપીઠ,
સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત સંસ્થાને સ્વાધિન છે.
 ગા. સંવાદ ગ્રંથાલય ૧૨૨૦૮
 ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંગ્રહ -

મા છાપી નરવરલાલ મૂળચંદ
 વીમાવાળાએ 'ગાડીવ સાહિત્ય
 મંદિર' માટે પ્રગટ કર્યું

ક. સ ૧૯૨૫

સવત ૧૯૮૧

પ્રથમાવૃત્તિ

અનુવાદક તરફથી—

એલેકઝાન્ડર ડૂમાના નામનો પરિચય, આજથી પાંચેક વરસ પર તો કદાચ ગુજરાતને આપવાની જરૂર રહેત પરંતુ નવલ-કથાઓની એક અપૂર્વ કલાવિધાનની શૈલીના એ સષ્ટા મારફતે-ફ્રાન્સના એ અમર નવલકથાકાર દ્વારા, ફ્રાન્સ અને ગુજરાતના નવલ-સાહિત્યો કોઈ અજળ સંધાણથી, ગયા પાંચ વરસ દરમિયાન સંધાયા છે શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શીનું નામ ગુજરાતના નવલ-કારોમા આજે મોખરે ધિરાજે છે અને તેમણે પોતાની પ્રરણાના અમૃત ફ્રાન્સને એવારે પીધા છે એલેકઝાન્ડર ડૂમાના એજસને એમણે પોતાની સ્વતંત્ર પ્રતિભા વડે રસીને ગુજરાતને આગણે ઉતાર્યું છે એટલે હવે ડૂમાની પિછાન ગુજરાતને કરાવવાની ન હોય.

ડૂમાની અસખ્ય નવલકથાઓમા

“બ્લેક ટ્યુલિપ” નું સ્થાન અવગણના-
 પાત્ર કે નીચું તો નથીજ એ સૌ કબૂલશે
 એ “બ્લેક ટ્યુલિપ”ને આ “કાળું
 ગુલાબ” નામથી ગુજરાતીમાં ઉતારવાનો
 પ્રયત્ન કર્યો છે તે કેટલે અશે સફળ
 થયો છે, એ તો વાચકોજ કહી શકે
 એટલું સ્પષ્ટ કરવાની ખાસ જરૂર લાગે
 છે, કે “કાળું ગુલાબ” એ બ્લેક ટ્યુલિપનો
 તરબુતો નથી-તેમ ઉપર અનુવાદક શબ્દ
 વાપરેલો છતાં, હાલ ચાલતી આવેલી
 બ્યાખ્યા મુજબનો એ અનુવાદ પણ
 નથી-એ એક adaptation છે-અનુકૂળતા
 મુજબ દુ કાવીને કઈક નવો ઘાટ આપેલું
 સ્વરૂપ છે એ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખીને સૌ
 કોઈ એનો તોલ બાધે

હંધિરલાલ વીમાવાળા

પ્રવેશક

હોલાડમા એક વખત જ્ઞાન ડેવિટ અને કોર્નેલ ડેવિટ નામના બે ભાઈઓની દેખરેખ નીચે ચાલતુ પ્રજા-સત્તાક રાજ્ય હતુ થોડોક કાળ એ રાજ્ય એવી રીતે ચાલ્યુ પડી ડચ લોકો એ બે ભાઈઓથી અને તેમની રાજ્યવ્યવસ્થાથી કટાળી ગયા તેમણે તેમની પાસેથી બધી સત્તા ખુચવી લીધી અને પુન મોનર્કી જાહેર કરીને વિલિયમ (ઓફ ઓરેન્જ) નામના એક જૂના રાજવંશીને ગાદી પર બેસાડ્યો ડેવિટ ભાઈઓને તેમણે પ્રથમ તો પેન્શન આપી ઘેર બેસાડ્યા

પરંતુ ચચળ સ્વભાવના એ ભાઈઓ માત્ર પેન્શન લઇને પોતાની ઝામેલી સત્તા જતી કરી દે એવા કાયા ન હતા તેમણે ક્રાન્સના રાજા ચૌદમા લુઇ સાથે પત્રવહેવાર અને બીજી ત્રીજી ખટપટ કરવા માડી, પરંતુ તેમ કરતા તેઓ પકડાયા

નિયાના મનુષ્યોને એવીજ ટેવ હોય છે કે કમના સરજને પૂજવા અને પડતાને પાટુ માગવી વિલિયમ રાજા થયો એટલે દરેક જણ તેની મહોડમા બરાવા લાગ્યું અને ટેવિટ બાદ એના પ્રત્યે શત્રુતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યું એક દાવનગરોર મહોરે એનેલ પર આગેપ મુખ્યો કે એજો ગજ વિલિયમન ખૂન કરવા માટે અમુક માણુ-મને પૈસા આપી મુખ્યો છે તે એ આરોપ બરકોર્ટમા પુરવાર કરવામા આવ્યો એવીસરોએ એનેલને પકડી બેલમા પ્રથો ત્યા તેની પાસે વિલિયમના ખૂનનો પ્રયાસ કરવાની વાત કબૂલાવવા માટે તેને ખૂબ ગીઆવવામા આવ્યો

વરા દિવસ કહે એનું મહોર થયું કે ટેવિટ બાદ-એએ રાજ્યના રાજાને લેનાડ પર ચગા લાવવાનું આમ ત્રણ ગુન રીતે મોકલ્યું છે મત્યાનાચ ! આ આક્ષપ પણુ-કોણુજણે કેવી રીતે-બરકોર્ટની વચ્ચે પુરવાર થયો મતાધિકારીઓએ જહોન તથા કોનેલ બનેને દેશનિકાલની શિક્ષા ફરમાવી

અદીથી આ વાર્તા આગળ આવે છે

કાળું ગુલાબ

પ્રકરણ ૧ હુ.

જેલરની કન્યા.

મધ્યાહ્નનો સમય હતો.

હોસાડના સાત પરગણાઓના મુખ્ય સહેર 'હુમ'મા આવેલી પેલી ભયાનક "યુટન જેલના ઓટલા પર, દરવાજા આગળ એક આગરે પચાવન વર્ષનો પુરુષ ઉભો હતો.

એ પુરુષનો પોશાક ધણેજ આદો હતો એક સફેદ પાટલુન અને સફેદ છતનો હાફકોટ, જેના આગલા ભાગ પર એની લાખી દાઢી મળવળ મળવળ થયા કરતી હતી- એના ડોટની નીચે જાડીટ સરખુયે ન હતુ એની આખો ઝીણી અને કાળી હતી એના માલ અને કપાળ પર ઘણી કરચળીઓ પડી હતી અને એણે અનેક સુખદુખના શીખાતડા જોયા હોય એવું એના મુખની છાયા પરથી ઈમી આવતુ હતું.

એની પાસેજ ઓટલા પર એક યુવાન ઉભો હતો એના કપડા પરથી અને એની રીતભાત પરથી એ પેલા

જૂદ પુરપનો નોકર હોય એમ માલમ પડતુ હતુ
થોડીવારે જૂદ પુરપે જોલનો મોટો દરવાજો ખખડ-
વ્યો. સાકળ ઠોકી, ને ખૂમ પાડી -

“આયફસ ! આયફસ !”

એને પછુ ઉમ્મરમા વટાવી જાય એવો એક ડોસો
હાથમાની લાકડી ઠોકતો ઠોકતો એક ઓરડીમાથી નીકળી
દરવાજા પાસે આવ્યો તેણે જાણીઆમાથી જોઈને પૂછ્યુ

“કોણ ? મિ જહોન રેવિટ ? અમારા જૂના
પ્રમુખ સાહેબ ?”

‘હા તેજ કમનમીય માણસ’ જહોને સાત ગંભીર
રવરે જવાબ આપ્યો

આયફસે બહુજ લણીલણીને સલામ કરી અને
પૂછ્યુ - “એલો સાહેબ, શુ હુકમ છે ?” પરતુ એની એ
નમ્રતા અને વિવેકમા ભારે વ્યગ હતો.

“આયફસ, તુ જાણે છે કે અમને દેશનિકાલની
સજા થઈ છે ”

આયફસ જરા ભવા ચઢાવીને બોલ્યો:- “ મિ
જહોન, જરા બોલવામા વિવેક રાખો, વિવેક મારી સાથે
તુ-તા કરશે તે નહિ ચાલે, હવે કંઈ હુ તમારો નોકર
નથી ”

પ્રજાસત્તાકનો પ્રમુખ સડકજ થઈ ગયો ! અરેરે !
એક દિવસ એવો હતો કે એની ચિદ્વિનિમ્ન નહિ આપે
તો આયફસનો રોટલો જાય એમ હતુ, અને આજે ?

આજે તેજ આયફસ એની સાથે કેવા રોફ અને તોછ-ડાઇથી વાત કરી રહ્યા હતા !

પ્રભુના ખેલ ન્યારા છે ! કાળની કરામતને કોઇ કળી શકતું નથી

આયફસે ચપ્પાડેલો અપમાનનો ધુટકો ગળી જઈને જહોને કહ્યું—“ મિસ્ટર આયફસ, અમને મળેલી દેશનિકાલની સળ પ્રમાણે આ દેશ છોડી જવા માટે હું મારા બાઈને લેવા આવ્યો છું ”

આયફસને પ્રથમથીજ ઓર્ડર મળી ગયો હતો, કે દેશ બહાર નીકળી જવા માટે કોર્નેલને છોડી મુકવો પરંતુ તેને તેડવા માટે આવી રીતે એનો બાઈ આવશે એમ ધાર્યું નહતું તેથી એણે જવાબ આપ્યો

“તમે બહાર ઉભા રહો હું હમણા કોર્નેલને છોડી મૂકું છું ”

“આયફસ ! અરે—મિસ્ટર આયફસ, તમે જરા મને અદર નહિ આવના દો ? મારે કોર્નેલને જેલમાળ મળવું છે ”

“બંને જણાએ ભેગા થઈ મારે ખૂન કરવું છે, કેમ ?” ડોસો દાત પીસી ડોકુ ધુણાવતા બોલ્યો.

જહોન ડેવિટ ઝંખવાણો પડી ગયો મનમા એને આયફસ ઉપર ખૂબ ક્રોધ થયો, કંઈક એની દયા પશુ આવી. “હાય ! આ ડોસો તો એમજ સમજે છે કે બંને અમે ખરેખરા ખૂનીજ હોઈશું ...” એવો વિચાર એના મનમા ખૂચવા લાગ્યો.

“મિઠ્ઠા ગ્રાયફસ, હું ખૂની નથી-અમે કંઈ ખૂની નથી...” જોડેને ડાસાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો

“વાર સાહેબ એમ કાઢ હું ભાળવાઉં એવો કાચો નથી.” જેલર તેને અધવચ્ચે જ અટકાવીને કહ્યું

પરંતુ પળવારમા ગ્રાયફસની પાછળ ડેટલેક અંતરેથી કોઈક સ્ત્રીના કડનો તીણો મધુર અવાજ આવ્યો -

“એમ થુ કરો છો” બાપુજી, પ્રમુખ સાહેબ કહ્યો એવા માણસ નથી એમને અદર આવવા દો ”

જેલર ડાસાએ પાછળ ફરી જોયું એની અદાર વર્ષની એકની એક ફાઝી-રોજા-એના અવિવેકને માટે એને દુપકા આપી રહી હતી

વાચનાર’ શુષ્ક અને નિર્ભય હૃદયના જેલર પિતાને ઘેર એની એ સુદર ન્યા રોજા એક ખરેખર મધુર નુવાસિત ગુલામજી હતી બાપ પીઠીના સ્વરૂપની પેડે સ્વભાવભાગે આસમાન જમીનનો તફાવત હતો. ગ્રાયફસનો દેખાવ કુગાળ, એના મોંનો ઘાટ વાકો ચુકા અને દાંત પડી ગયેલા હોવાથી કંઈક ખીલામણો લાગતો હતો રોજા ! બહાણએ ગોદવેલી એના મુખમાની શ્વેત દતાવલિના રંગ સાથે હરિદાસ કરે એવા ગૌર શરીરની રોજા, ગ્રાયફસ ડાસાના ઘર રૂપી શીપમા મોતી સમાન હતી. એના મુખનો ઘાટ ગોળ અને ભરાવદાર હતો એની આખો ભૂરી પાંચુ તેજસ્વી હતી એના માથાના વાળ મોતેરી હતા, અને જ્યારે એ ખુલ્લે માથે

એવું બૂરૂ રેશમી ફરાક પહેરીને બગરના રસ્તા પર ચાલે
જતી ત્યારે દુકાનોમા બેઠેલા તેમજ રસ્તે જતા આવતા
દરેક આજ્ઞાલુદ્ધ સ્ત્રી-પુરુષ એ ઘડી એના પ્રત્યે મીઠ
માડીને જોયા વગર રહેતા નહિ ગ્રાયદુષ્ટ સ્વભાવે કંઈક
હંયાનો હતો એણે તો પહેલે ઉભા કરેલા ફાસીના માથા
પર સેકડો સદોષ-નિર્દોષ માનવીઓના ગળા રેસાં જતા
જોયા હતા પણ રોઝ તો એના પોતાના શરીરની કામળ
ચામડી કરતા યે મૃદુ સ્વભાવની હતી એણે હજુ સુધી
એકે મનુષ્યને ફાસી દેવાની જોઈ ન હતી-એનાથી એ
ભયકર દૃશ્ય જોવાતું જ ન હતું, એટલું જ નહિ, પણ
કાંઈવાર એનો બાપ એને ફાસી કે વંજની વાતો કહેતો
તે સામળતા યે એવું અગ્ર ધૂણી ઉઠતું હતું

રોઝ પિતાની પાસે આવી. બાપની કમ્બર લટકતો
કુચીનો ઝુમખો હાથમા લેતા તે બોલી

“ બાપુજી, તમે ખસી જાઓ, હું દરવાજો ઉઘાડી
તેમને અદર લઉં છું. પછી જોઈએ તે માફ ખૂન કરે
છે કે કેમ ? ”

એમ કહેતા એણે દરવાજો ઉઘાડ્યો જહોન ડેવિડ
અને તેનો નોકર અદર દાખલ થયા રોઝના માથા પર
હાથ મૂકી જહોને કહ્યું

“ શાબાશ, બેટા, ધન્ય છે તને ! પ્રભુ તારૂ કલ્યાણ
કરે ”

ગ્રાયદુષ્ટ આંધો ખમી ગયો પછી તેણે જહોનને

દાખલ કરવા બાબતમાં કંઈ વાંધો લીધો નહિ વાંધો લેવા જેવું હતું પણ નહિ.

રોજાએ પાછો દરવાજો બંધ કરી ચાવી પિતાને પાછી આપી જહોન અને તેનો નોકર જે બોયરામાં કોર્ને-લને પૂર્યો હતો તે તરફ જવા લાગ્યા તેઓ ચાર ડગલા ચાલ્યા ન હશે એટલામાં જ જેલની બહાર ફેટલેક દૂર સેકડો માણસો હાથમાં લાડી, બદુક, પિસ્તોલ વગેરે હથિ-આરો માથે “મારો, કાપો, તોડો, ફેડો! દેશફોડીતું નિક દન કહાડો!” એવા એવા અનેક બરાડા પાડતા, ધાટાશોરથી આખો રસ્તો ગળવતા, જેલ તરફ ધમી આવતા દેખાયા

પ્રકરણ ૨ જી.

રીબાવેલો કેદી.

એક અંધારા બોયરા જેવા કેદખાનામાં આશરે પચાસ વર્ષનો પુરૂષ ખાટલા પર નાખેલી સાદડીના ઉપર વિચારમાં લીન થઈને સૂતેલો હતો એનો એક હાથ માથા નીચે અને બીજો ખાટલા પરથી ઝુલતો હતો અને હાથના કાડા ભાગેલા-કચડાયેલા-હતા તેમાંથી થોડી થોડી વારે લોહીના ટીપા ટપકતા હતા એના માથા નીચે ગોઠવાયેલા કતાનના તકીઆ ઉપર અને ખાટલાની નીચેની પથરની જમીન ઉપર ટપકેલું લોહી ભેગું થયું હતું

એના ડાબા ખભા પર એક અને જમણા પર બે હાથ
દેવાયલા માલમ પડના હતા

વાચનાર !

આ કેદી તે ખીજે કોઈ નહિ પણ જહોન ડેવિડનો
સગ્ગો ભાઈ કેર્નેલ ડેવિડ હતો એના પર રાજ્ય વિલિ-
યમ ઓરેન્જનું ખૂન કરવાનો આરોપ મૂકાયેલો હતો એ
આરોપનો અપરાધ એની પાસે કબુલ કરાવવા માટે એના
શરીરના અવયવોની આવી સ્થિતિ કરવામા આવી હતી

કેર્નેલની જગાએ ખીજે કોઈ હોત તો-રોજના
ભયાનક રીઆમણાની દારણુ વ્યથામાથી બચી જવાને
ખાતર પોતે ન કરેલા અપરાધ પણ “હા મે કર્યો છે,”
એમ કહીને તે ઠપ્પલ કરી દેત પરંતુ કેર્નેલ જુદીજ
પ્રકૃતિનો માણુષ હતો સ્વૃષ દેહને સ્વૃષ ચત્રણુમાથી
બચાવી લેવાને ખાતર તે અસત્યવાદનો આત્રય ગ્રહણ
કરે એવો ન હતો આખા જીવનમા એણે માત્ર સત્યાઈ
અને નીતિનાજ કામો કયા હતા. દેશસેવાની
એના અતરમા ભારે ધગશ હતી અને પોતાના નીતિના
સિદ્ધાંતોને અનુસરીને દેશની, માનુષ્યમિત્રી અને જન
સમાજની સેવા કરવાને માટેજ એણે પોતાનું આખું જીવન
હોમી દીધું હતું એનામા કામ કરવાનું અને શરીર કષ્ટ
સહન કરવાનું અથાગ સામર્થ્ય હતું. શરીર પર ઢબ્યું
જેવડા મોટા ત્રણ ત્રણ ડામ પડવા છતાં, અને બને
હાથના કાડા કચડાયલા હોવા છતાં એને જાણે તે વિશે

કંઈજ લાભતું ન હતું આખો દિવસ અને રાત એને પોતાના દેશના, માનુષ્યમિતી સ્વતંત્રતાના અને તેનો ઉદ્ધાર કરવાનાજ વિચારો આવ્યા કરતા હતા દેશના દુષ્ટી અને ગરીબ જનોને કેવી રીતે સહાય કરવી તેની યોજનાઓ ધડવામાજ એનું ચિત્ત નિરતર રોકાયેલું રહેતું.

કોઇ કોઇ વાર એને એના બાઇનો વિચાર પણ આવતો હતો એ એમજ માનતો હતો કે મારી પેઠે મારા બાઇ જહોનને પણ કોઇ ખીજ બોધરામા આવીજ રીતે રીમાવવામા આવતો હશે

પરતુ એ વાત ખોટી હતી એનો બાઇ જહોન તો અત્યારે એના કેદખાનાના જળીયા પામે આવીને ઉભો હતો. અને ઉત્સુક નજરે એના પ્રત્યે જોઇ રહ્યો હતો.

દૂરથી ધસી આવતા ઉરકેરાયલા હથિઆરખધ પ્રજા-જનોને જોઇને જહોન પ્રથમ તો ચમક્યો પરતુ પછી તરતજ એ લોકોનો ઉદ્દેશ કળી ગયો તેઓ એનું અને એના બાઇનું ખૂન કરવાને આવતા હતા

“ રોઝા ! દીકરી ! આ લોકો અમને-મને અને કોર્નેલને-મારી નાખવા માટે આવે છે તુ પેલી ઝોર-ડીમા જઇને જમાદાર ટીલીને નહિ ચેતાવે ? કે આ લોકો ને જેલમા પેસતા અટકાવજો... ”

જમાદાર ટીલી, ખુટન જેલનો મુખ્ય રક્ષક હતો. એના હાથ નીચે વીસ બંદુકધારી સિપાઇઓ હતા. તેઓ એ વિશ્વાસ જેલનું ચારે બાજુથી રક્ષણ કરતા, અને

અદર પૂરાયલા કેદીઓ નાસી જાય નહિ તેની ચોકી રાખતા હતા

જહોન ડેવિટની આજ્ઞા સામળતાજ અપળ બાળા જમાદાર ટીલીની ચોરડી તરફ દોડી ગઈ જહોન પણ એકદમ કોર્નેલના કેદખાનાના પગથીઆ ચઢી જાળીઆ પાસે આવી લાગ્યો હવે એક પળ પણ ગુમાવવા જેવો વખત નહતો એણે જૂમ પાડી

“કોર્નેલ ! કોર્નેલ ! ! ”

ગાઠ વિચારનિદ્રામાથી કોર્નેલ ચમકીને જાગી ઉઠ્યો “કોણ ? જહોન ? મારા મોટાભાઈ ? ”

“હા કોર્નેલ, ચાલ આપણે ચાલ્યા જવાનું છે.”

“ક્યા ? ”

“આ દેશ છોડીને બહાર આપણને બંનેને દેશ-નિકાલની સજા થઈ છે ”

“મોટાભાઈ, અદર આવો, અદર આવો બારણું ખુલ્લું છે. મારે પગે-પગને તળીએ-ફામ દબને જેલર હવે બારણું ખુલ્લું મૂકતો થયો છે”

જહોને અદર પ્રવેશ કર્યો કોર્નેલની પાસે આવી તેની દશા જોતા એનું અંત્ર દ્રુણ ઉઠ્યું ફામ દેવા ચલા ખભા અને પગ પર હાથ ફેરવતા જહોન બોલ્યો-
“હાય ! કોર્નેલ ! પાપીઓએ તારી આવી દશા કરી છે ! ”

“હા. મોટાભાઈ.....”

“ વખત આવશે ત્યારે, કોર્નેલ, આપણે આતું
વેર લીધા વગર નહિજ રહીશું ” કોર્નેલને બોલતો
અટકાવી વચમાં જાહેરને દાન કચકચાવીને કહ્યું

કોર્નેલ બોલ્યો-“ મોટાભાઈ, વખત તો આવ્યો ન
આવ્યો ઉપરવાળાના હાથમાં છે એની ઇચ્છા વિરુદ્ધ
આપણે શું કરી શકવાના હતા ? ”

જાહેર કંઈ બોલ્યો નહિ એણે કોર્નેલનો લોહી
જરતો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો નાના ભાઈનું દુખ
જોધને એની આખમાં અશ્રુ ઉભરાયા.

“ ભાઈ, કોર્નેલ, તને દુખ તો થયું થતું હશે ! ”
તેણે મદગદ કંઈ પ્રશ્ન્યું.

“ થાયસ્તો થતું હતું, પરંતુ તમને પાસે
જોધને માત્ર દુખ વણ્યું એમ્મું થઈ ગયું છે ” કોર્નેલે
અત્યંત મૃદુ સ્વરથી જવાબ આપ્યો

“ કોર્નેલ, તારાથી મારી સાથે અવાશે ? ”

“ ત્યારે શું ખરેખર આપણને દેશનિકાલનીજ
સખ થઈ છે ? ”

“ હા, ભાઈ ”

“ હું તો ફામીનીજ આશા રાખીને એટલો હતો.
આજે ચાર દિવસ થયા હું પ્રભુ પાસે મારા પાપોની
માફી માગી રહ્યો છું ”

એટલામાં જેલ બહાર ભારે ત્રોલાટ અને હોઝારા
થયાનો અવાજ આવ્યો. ડેવિટ ભાઈઓ ઉપર કોષે

બરાયલા, ખોરાયલા, અને તેમનું લોહી પીવાને તલસી રહેલા પ્રજ્જનનો દરવાજા પર આવી પહોંચ્યા હતા જમા-શર ટીલી અને તેના વીસ બહાદુર ઘોડેસ્વાર સિપાઇઓએ તેમને જેલનો દરવાજો કુદી અદર આવતા ખાલ્યા હતા. તેમની વચ્ચે ચાલતી તકરારના એ ધાટાશોર ને હોકારા હતા.

કોર્નેલે ચમકીને પૂછ્યું—“ મોટાભાઈ, એ શું ? ”

“ એ તો પેલા હેગના નિમકહરામ શહેરીઓ આપણો જીવ લેવા આવ્યા છે ” જહોન દાત વચ્ચે જીભ દબાવી શબ્દો ચીપીચીપીને બોલ્યો—“ જેમના સુખને ખાતર આપણે આપણાં જીવાનીના વર્ષો એળે ગુમાવ્યા, જેમની સેવાને માટે આપણે આટલા વર્ષ તનતોડ મહેનત અને ઉભગરા કર્યા, તે કૃતદ્વી કોકો આજે આપણને આપણા આપભોગનો બદલો આપવા આવ્યા છે.”

“ આવવા દો તેમને ” કોર્નેલ નિરાશામય નિર્દિશાસનમાં ટૂંચતો બોલ્યો, બોલ્યો નહિ, પણ બબડ્યો.

“ એટલે શું કોર્નેલ, તારે એમને હાથે મરવું છે ? એ નાપાક બદમાશોને હાથે ? નહિ નહિ હું એવું થવા દેનાર નથી કોર્નેલ, બેરો થા આપણે એકદમ અહીંથી ભાગી જવાનું છે હું જાણું છું કે તારાથી ઝાંઝુ ચલાય એમ નથી. પણ આપણે માટે જેલની પાસેજ પેલા તળાવ આગળ એક શીઘરામ વાટ જોતી હોય છે. મારી સાથે આપણા પીટર પણ આવેલો

છે, તે તને ત્યાં મુધી ચાલવામા મદદ કરશે. પીટર,
આમ આવ ” એમ કહેતા એણે ખારણે ઉભેલા નોકરને
અદર આવવા પ્રશ્ન કરી

પીટર અદર આવ્યો

દરમ્યાન બહાર હોકારા વધતા જતા હતા જાણે
એ પક્ષ વચ્ચે ભારે તકરાર ચાલી રહી હોયને, તેવી
સડાલડના સવાલ જવાબ સંભળાતા હતા કેટલાક
કહેતા હતા “ ખોલો, ખોલો દરવાજા ” “ નહિ ખોલીએ,
તમારાથી થાય તે કંગે, ” “ તમને મારીશુ-મારી નાખીશુ
તાપે થઈ જાઓ ” “ જેલનું રક્ષણ કરવું એ અમારી
ફરજ છે મહારાજાનો હુકમ લાવો ત્યાં મુધી નહિ
ખોલીએ. ” “ અરે, હુકમને છુકમ ! ! તુ કોણ છે મોટા ?
હુકમ માગવાવાળો આવ્યો છે તે ? ” ‘ તોફાન કરશે તો
ગોળી છોડીશુ ” ‘ જાણે તારા બાપનું જ રાજ થઈ
ગયું ! ” “ ચાલો તોડો દરવાજા ” વગેરે વગેરે શબ્દો
વચ્ચમા વચ્ચમા મોટે અવાજે સંભળાતા હતા

“ બહાર ઘણા લોક ભેગા થયા છે કે, મોટાભાઈ ? ”

“ અસંખ્ય. ” જહોને એકજ શબ્દમા જવાબ
આપ્યો

“ ત્યારે આપણાથી નસારો કેમ ? આપણે ક્યા
થઈને બહાર નીકળીશુ ? ”

“ તેનો ચે વિચાર કરી રાખ્યો છે ”

એટલામા એક મોટી કીકીયારી સંભળાઈ. “ મહા-

રાજા વિલિયમની જેએએએએ... । તેમના ટોહીઓની
ખેએએએએ... । કાઠો નિકદન એ કમખખત કેવિટાનુ,
મારો, કાપો । હોએએએ હો । ”

કીકીયારી સામળીને બને બાઇઓના શરીર કપી
ઉઠ્યા પીટર બોલ્યો —“સાહેબ, હવે જલદી કરો વખત
ચુકાવવા જેવો પ્રસંગ નથી ” એની આખમા પશુ
પાણી આવ્યા. એણે હાથનો ટેકો આપી કોર્નેલને બેઠો
કર્યો.

“ મોટાભાઈ, આપણે ફ્રાન્સના રાજા સાથે ખટખટ
કરી નહોત તો આવો વખત ન આવ્યો હોત.....”
કોર્નેલ બેઠો થતા બોલ્યો

“ ભાઈ, એ માનવુ જૂલમરેલુ છે. લોકો તો
ગંડુલ છે, ગંડુલ બાળે તે એક માણુમને એક કામ
માટે સિદ્ધાસન પર બેસાડી તેના પગ પૂજશે આવતી
કાલે ધૂળ જેવુ કારણ મળતા તેજ માણુસના ટુકડા કરી
કુતરાને નાખવા તૈયાર થઈ જશે લોકોની વૃત્તિને પાચો
નથી હોતો બાકી કોઈ માણુસ મહારાજા હાથ સાથેનો
આપણો બધો પત્રવહેવાર વાચી જાય તો તેની ખાત્રી
થયા વગર નહિ રહે કે આપણે કેવા અને કયા ઉદ્દેશથી
આ બધી ખટખટ વહોરી હતી પણ-પણ-હા, ઠીક થાદ
આવ્યુ. કોર્નેલ, આપણા એ બધા પત્રવ્યવહારના કામ-
ળીઆ તે કયા મુક્યા છે ? ”

“ બહુજી સુરક્ષિત જમાએ. - મારા ધર્મપુત્ર

બારલને ત્યાં.....”

“ હે ? ક્યા ? બારલને ત્યા ? કેર્નેલ, તુ શુ કહે છે ? ” જહોને એકદમ ચોટીને પૂછ્યું

“ એ પત્રો મે બારલને મોપ્યા છે ’ કેર્નેલ ફરીથી સ્પષ્ટ સ્પષ્ટે બોલ્યો અને મોટાભાઈના ગભરાટનું કારણ જાણવું તેના મ્હો મામુ કિલ્લુક નેત્રે જોઈ રહ્યા

“ બાઈ, તે બહુ ખોટું કૃત્ય છે એ પત્રોને લીધે બારલનું સત્યાનાશ નીકળશે એ ખિચારો નિર્દોષ બાળક વગર વાકે ફસાઈ પડશે ’ જહોને કહ્યું, “ એ પત્રો તો બાળીજ મૂકવાના હતા ’

“ મોટાભાઈ, મને તો લાગે છે કે એ પત્રો ભવિષ્યમા કોઈક દિવસ આપણા માથા પરનું વાદળ દૂર કરવામા સહાયશૂત થશે ”

“તારી વાત છેક ખોટી નથી પરંતુ તે ક્યારે બને ? જ્યારે લોકો ન્યાયની નજરે જોતા શિખરે ત્યારેજ અત્યારે તો એ પત્રોની હયાતીને લીધે ખીચારો નિર્દોષ બારલ ઉપર આદત આવ્યા વગર મ્હોવાની નથી એ આદત કથી અણધારી ઘડીએ આવી પડશે તે કાંઈ કહી શકાય નહિ કેર્નેલ, એ બધા પત્રવહેવારનો મોટો ભાગ મારે હાથે લખાયેલો છે ને હું જાણુ છું કે એમા કેટલાક વાક્યો એવાય છે કે જેનો અર્થ મચડીને આપણી સાથે પરિચયવાળા કોઈ પણ માણસને ફાંસીની શિક્ષા ઠોકી દેવી એ આ દેશના ન્યાયાધીશોને જરાયે મુશ્કેલ ન લાગે

“જો એમ હોય તો એ પત્રવ્યવહાર બાળીજ ન ખાવો જોઈએ” કેર્નેલ વિચારમાં પડતો બેસ્યો.

“જરૂર જરૂર કેનેલ હું કહું તેમ કર તું એક ચિઠ્ઠી લખ બારથેને એટલા ગપ્પો લખી જણાવ કે આ ચિઠ્ઠી વાચતાની સાથે, જરાપણુ વિલબ કર્યા વગર, તારા હજાર કામ પડતા મૂકીને તને સોપવામાં આવેલા કામ જોતું બડલ બાળી નાખ એ બડલમાં શું છે તે જોવા પણ રહીશ નહિ બાળી નાખ—એકદમ બાળી નાખ..”

“મોટાભાઈ, હું ચિઠ્ઠી તો લખુ—પણુ,—પણુ તે પહોચાડશે કોણુ ?”

“પહોચાડશે પીટર આપણને, ગાડીમાં બેસાડી એ સીધો ડોરટ જશે” જહોને તરતજ વળતો ઉત્તર આપ્યો, અને ચિઠ્ઠી લખવા માટે એકાદ કાગળનો ટુકડો શોધવાને આમતેમ નજર દોડાવી આખા ઓરડામાં એક પણ કાગળનો ટુકડો ન હતો.

“પરતુ તું લખશે શા પર ?”

“અદેખા જોલરો ગઇ કાલે મારી બધી ચોપડીઓ પણ ઉઠાવી ગયા છે” કેર્નેલ મદ અવાજે બેસ્યો.
“એક બાઇબલ રહી ગયું છે”

જહોનને તરતજ એક વિચાર સૂઝી આવ્યો.

“પ્રભુને આભાર ! કેર્નેલ, બાઇબલનું અસ્તર (ફ્લેપ-લીફ) ફાડી લે.”

“વાહ ! વાહ ? મોટાભાઈ, તમે હીક સૂચવ્યુ આપ-
તિમા આવી પડેલાનો ઇશુજ એક બેલી છે”

કોર્નેલે બાઈબલનુ આગલુ કોર પાનુ ફાડી લીધુ
મોટાભાઈ પામેથી પેન્સીલ લઈને એણે કચડાયલા કાડાની
દીલી પડેલી આગળાઓ વડે લખવા માડ્યુ જેમ જેમ
કાગળ પર અક્ષરો પડતા ગયા, તેમ તેમ એના હાથના
કાચા ફાંચલા ધામાથી રકતના બિંદુઓ ઝરતા ગયા
મારા લાડકા ધર્મપુત્ર,

આ ચિઠ્ઠી મળતાની સાથે તરતજ, જરાયે વિલંબ
કર્યા વગર, તારા બીજા હજાર કામ પડતા મૂકીને તુ
પેલા કાગળોનુ બડલ-જો ગયા ઉન્હાળામા એક દિવસ
મે તને રાખી મૂકવા સોપ્યુ હતુ ને-આળી મૂકજો એ
કાગળો કેવા છે ? કોના છે ? તેમા શુ લખેલુ છે તે
જોવા માટે તુ તે બડલને ખોલવા પણ રહેનો નહિ એક
દમ તેને ચૂલામા મૂકીજ દેજો એ કાગળો ભયંકર છે
ને તેના દર્શન માત્રથી પણ તુ આફતમા આવી પડશે,
માટે તરતજ આળી મૂકજો એમ કરવાથી તુ મારી અને
મોટાભાઈની પણ જી દગી બચાવી શકશે એજ

લી૦

તારો, ધર્મપિતા-કોર્નેલ”

—(✱)—

પ્રકરણ ૩ બું.

રોજાની ચાલાકી.

ચિટ્ટી લખીને કાગળની ધડી વાળી પીટરને આપી જહોને પીટરને એ ચિટ્ટી ક્યા, કેને, કવી રીતે પહોચાડવી તે વિષે સૂચના આપી

પછી ત્રણે ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યા બારણા આગળજ તેમને રોજા મળી એના મ્હો પર ગભરાટ અને ભયના ચિન્હો સ્પષ્ટ હતા અને એક પ્રકારની ચિતા-જન્ય શીકાશે એના મુખસૌહર્યને વધારે જ આકર્ષક બનાવ્યું હતું

“કેમ ? બાબા, મોટા બાબા, તમે ક્યા જાઓ છો ?”
એના મ્હોમાંથી શબ્દો નીકળી પડ્યા

“બહાર અમે બહાર નીકળી જવા . ”

“પણ બાબા, તમારાથી બહાર નીકળાય એમ નથી.”
રોજા જહોનને વચમાં અટકાવીને બોલી —“મોટા દરવાજાને રસ્તે તો ખૂબ લોક ભેગુ થઈ ગયું છે ને તેઓ તમને મારવા માગે છે જમાદાર ટીલી તેમને અટકાવે છે, પણ,
—પણ—”

“પણ—થુ ? ”

“પણ—લોકો એટલા બધા ઝનુને ચઢ્યા છે કે ટીલીનું કાષ્ટ ચાલે એમ લાગતું નથી મને લાગે છે કે લોકો થોડાજ વખતમા દરવાજો તોડી પાડશે...”

એટલામા જેલબહાર કમક ધમાચકડી થયાનો અવાજ સભળાયો અસખ્ય માણસોની સામગ્રી કીકીયારીના ખૂમાખૂમના-સાદ સભળાયા જાણે દરવાજા પર મોટા મોટા પથરા ફેકના હોય તેવા અખડાટ-ધમાકા-સભળાવા લાગ્યા

જહોને કહ્યું-“દીકરી રોઝા, તારું જહેવું સાચું જણાય છે અહીંથી બહાર નીકળવાનો ખીન્ને કોઈજ રસ્તો નથી?”

“છે મોટા મામા, ખીન્ને રંગો છે ને તે બતાવવા માટેજ હું તમારી પામે આવી છું”

“મેટા, તારી આ સદ્ગતિ માટે અમે તને શુ બદલો આપીએ? ફળુ તારું કલ્યાણ કરે”

“આમા, મારે કરો બદલો જોઈતો નથી માત્ર તમે અહીંથી સુરક્ષિતપણે બહાર નીકળી જાઓ તેજ મારે મન થાય છે ચાલો નમે મારી પાઝળ આવો”

એમ કહી રોઝા સડસડાટ ચાલવા લાગી આ ત્રણે જણા તેટલીજ ઝડપથી તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યા ચાલતા મેનેજરને પગે ધાબ દુખ થવા લાગ્યું, એના ડામના ઝંજેલા ફસોફસ ઝુટી ગયા ને તેમથી પાણી વહેવા લાગ્યું પરંતુ અચારે એને જીવ બચાવવાનો હતો ક્ષણિક દુખને ન ગણકારતા એ પણ પીટરને ખભે ટેકો દઈ બનતી ઉતાવળે ચાલ્યો

એટલામા વળી મોટી મોટી કીકીયારીઓ સભળાઈ એક બહુક ઝુટયાનો અવાજ આવ્યો ને તે અવાજ પછી તરતજ જાણે મોટું તોફાન થતું હોય, ને હાહાકાર વર્તા રહ્યા હોય એવો અવાજ આવ્યો.

“દરવાજો તૂટ્યો કે શું ?” જોહાન અપડ્યો.

તરતજ તેઓ એક નાના દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યા. આ દરવાજો એક સાકડી નિર્જન ગલીમાં પડતો હતો, ને જવલ્લેજ-વરમમાં બાગ્યેજ એકાદ દિવસ વપરાતો. તેને એક મોટું લોખંડનું તાળું હમૈશ લગાડી રાખવામાં આવતું.

પાસે આવતાજ જોહાન બોલી ઉઠ્યો—

“રોઝા, આ દરવાજાને તો તાળું છે, તારી પાસે કુંચી છે ?”

તેને કરો જવાબ ન આપતા રોઝાએ ફરાકના ગજવામાંથી એક જાડી કાળી-કટાયલી-કુંચી કાઢીને જોહાનના હાથમાં આપી.

“હ્યો, ઉઘાડો—”

જોહાન ચક્રિત થઈ ગયો. આટલી નાની છોકરીમાં આટલું બંદુ ડહાપણ, ને આટલી બધી સેવાત્તિ! અને બાઈઓના હૃદય રોઝા પ્રત્યે પ્રેમ અને ઉપકારની વૃત્તિથી ઉભરાયા પણ અત્યારે બોલવા કે કહી બતાવવાનો અવકાશ ન હતો. જોહાને કુંચી લઈને તાળું ઉઘાડવા માડ્યું પણ તે તો કટાયતું હતું કેટલાયે મહિનાથી બંધનું બંધજ હતું તે એકદમ કેમ ઉઘડે ?

બહારના હોકારા તો હજી વધતાજ જતા હતા. કંઈ વખતે દરવાજા તૂટીને ઉસ્કેરાયલું લોક લાડી ને કુહાડી સાથે અદર ધસી આવશે તે કહી શકાય એમ ન હતું.

એક વાર મુખ્ય દ્વાર તૂટ્યું કે બંને બાઇઓનું નસીબ
કુટ્યું—એ નકકીજ જીવનરક્ષાનો એક માર્ગ તેમને
મજબો હતો—ત્યારે આ કટાયતુ તાળુ તે માર્મમા કંટક
રૂપે આવી પડ્યું

હાય, કિસ્મત !

અતે ખૂબ મહેનત કરાતીને તાળુ ઉઘડ્યું ખરૂં
દરવાજો ઉઘડ્યો રોજાએ કહ્યું

“આ ગલીમાથી તમે જમણી બાબત વળશે એટલે
એક મોટો રસ્તો આવશે ત્યાંથી બહિર્ન ગેટને દરવાજો
સહજમા પહોંચી જવાશે ”

ત્રણે જણા બહાર નીકળ્યા

“બેટા રોજા, અમે તારો શો ઉપકાર માનીએ ? અમે
દુ ખી છીએ—અમે અત્યારે બીખારી છીએ—તને આપવા
જેવું અમારી પાસે કંઈ નથી ”

“મારે કશું જોઈતું નથી ” રોજાની આખમા ઝળ-
ઝળીયા ભરાયા

“પણ રોજા, તને કશોયે બદલો—કશીયે યાદગીરી
આપ્યા વગર ચાલ્યા જતા મારું હૃદય અને ડાંખે છે મારા
પમ અચકાય છે ” કોર્નેલ ગદગદ કહે બોલ્યો—“રોજા,
તને શું આપુ ? મારી પાસે કશું નથી છતાં લે,—લે આ
મારૂં એકનું એક બાઇબલ, મારૂં પરમ પ્રિય બાઇબલ.
રોજા, એ મારો અતરાતમા છે એ મારા જીવનનું જીવન
છે. લે, તું એને પ્રાણ પેરે જાળવી રાખજે મારા—

અમારા-સ્મરણ ચિહ્ન તરીકે સાચી રાખજો અમારો
આશીર્વાદ છે કે આ બાઇમલના પ્રતાપથી તાર નસીબ
ખુલી જાયો ”

કોર્નેલે બાઇબલ રોઝને આપ્યું, રોઝએ તે લીધું.
તેને યુબન ક્યુ-છાતી સાથે દાખ્યું, ને બોની

“હુ એને જીવ પેઠે જળવીશ, બાબા, હવે તમે
જલદી ચાલ્યા જાઓ ” એમ કહેતા એણે આગળાઓ વડે
ચપટી વગાડી

ચાલવા માડતા જહોન અને કોર્નેલે કહ્યું

“ગુડ-બાઇ”

રોઝએ કહ્યું

“ગુડબાઇ”

x

x

x

x

ગલીને નાકે તેમને જમણી બાજુએ વળતા જોધને
રોઝએ દરવાજે બંધ કર્યો તાજુ લગાડી કુચી ગજવામા
મૂકી પોતાના બાપના ઝુમખામાથી એ છાનામાના કાઠી
લાવી હતી તે પોતાની ઓરડી તરફ પાછી ફરી

એના હૃદયમાં આનંદ માતો ન હતો એક
વાર મોટા પદવીધર ગણાયલા અને મહાપુરૂષ તરીકે આખા
દેશમાં પૂજાયલા, એવા બે નરવીરોનો એણે જન બચાવ્યો
હતો એને હરખ કેમ ન થાય ?

એ પાછી આવી ત્યા સુધીમા તો અહીં લગભગ બધું
કામ પૂરું થઇ ગયું હતું શોકોના ટોળામાથી એક જણની

પિસ્તોલનો થોડો છટકો, ગોળા છુટી, અને જોલનું રક્ષણ કરતા વીસ થોડેસ્વારોમાથી એક જાણુ વિધાધને નીચે પડ્યો. બમ, થઇ ચૂક્યું બને નરથી પિસ્તોલ અને બહુકનો મારો શરૂ થયો. લાડી અને કુહાડીવાળાઓએ પણ આગળ પાછળથી પોતપોતાનો ફાળો આપવા માડ્યો. થોડેસ્વારો માત્ર નીમ હતા. લોકો તો અસખ્ય હતા. કીડીઆરાની પેઠે કિમરાતા હતા તેમની સામે આટલા થોડા માણસ કયા સુધી ટકી શકે? જમાદાર ટીલીએ જોયું કે હવે આમા કાંઈ રીતે ફવાય એમ નથી એના ત્રણ ચાર માણસ પડ્યાં. ખરા એણે એની ફરજ બજાવી હતી હવે શા માટે વધુ માણસોનો ભોગ આપવો ?

તરતજ એણે નિશ્ચય કરી નાખ્યો અને પોતાના માણસોને દરવાજા આગળથી ખસી જવાનો ઓર્ડર આપ્યો. પછી લોકો તરફ જોઈ બોલ્યો.

“ હો, હવે જાઓ અદર, ને તમારૂં ખાટકીપણુ ચલાવો ’ છેલ્લા શબ્દો એ ધીમે અવાજે બોલ્યો.

“ ત્યારે અત્યાર સુધી અફલક કયા ગઇ હતી ? ” પચીસ પચીસ માણસો એક સામટા ધાટા પાડી બોલ્યા.

જમાદારે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ, લોકોને જવાબ જોઈતો એ ન હતો તેમાથી કેટલાક એકદમ દરવાજાની ઉપર ચઢી ગયા અને અણીઆળા ગજાઆ પરથી કુદીને અદર ઉતર્યા.

બહાર “લોકોએ ધાટા પાડી કહ્યું—” હવે દરવાજો ઉઘાડો ! ”

પરંતુ દરવાજાને અદરથી મોટું તાણ વાસેલું હતું. તે કમ ઉઘડે !

એ ચાર જણાએએ કુહાડીઓ લીધી અને ફડાફડ ફડાફડ ધા કરીને દરવાજાની ડાકાળારી જોતજોતામાં ફાડી નાખી

એક પછી એક લોકો ડાકાળારીમાંથી અદર ફૂંદવા લાગ્યા, “ મારો કાપો, દેશનાહીઓનું ખૂન કરો, ડેવિટોએ દેશનું સત્યાનારાય વાળ્યું છે’ મારો ! કાપો ! ” એમ બોલતા સૌ કોઇ અદર દોડવા લાગ્યા ઉતાવળમાં ને ઝનુનમાં એક બીજાના ઉપર ગમડવા લાગ્યા.

એટલામાં કોઇ એક ચતુર અક્ષરબાજે નરાજની અણીના જોરથી દરવાજાની સાકળનો નકુએ અમળાવી કાઢ્યો સાકળ છુટી—દરવાજો ઉઘડ્યો ધરરરરધુસ કરતું આખું ટાણું નિયાગરાના ધોધની પેઠે અદર ધસવા લાગ્યું. એક મોટી કાકાળારી પડી

“ મહારાજ વિલિયમની જેએએએએ...! દેશનોહી ડેવિટોને મારો, કાપો ! ”

પ્રકરણ ૪ થું. *

અધુરામાં પૂરું.

દરવાજા આગળ બમો ચારમો માણસ ભેગુ થયું એટલે તેઓ સામટા કાર્નલની જેલ તરફ દોડ્યા એકે જાણે પાંચ સાત પતથરની સીડી પર ચઢી ગયા, જુઓ છે તો જેલખાનાનું બારણું ઉઘાડું !

તથુ ચાર જણા સામટા અદર ધુસ્થા જુઓ છે, તો ચોરડો ખાલી અદર કોઈ ન હતું - “ હે ? ક્યા ગયા ? ”

“ કોઈ નથી, કોઈ નથી ” “ નાકા, નાસી ગયા, છટક્યા ! ” “ હગાખોર ! ” એવી જૂમ સડસડાટ એક મ્હોડેથી બીજે એમ કરતા આખા ટોળામાં પ્રસરી ગઇ બસો ચારમો અનાજ એક સામટા સબળાયા - “ શું નાસી ગયા ? ક્યા ગયા ? અરે, આટલામાજ હશે જવાના છે ક્યા ? શોધો પકડો મારો છટકવા ન દો ” જેના મ્હોમાં જેમ આવ્યું તેમ બોલતું હતું

એકદમ આખું ટોળું જેલમાં ચારે બાજુ વિખરાઈ ગયું બધા જેલનો ખૂણેખૂણે શોધવા લાગ્યા બીંતોના મથાળા પર, છાપરાના છત્તમાં ને જાજરમાં પણ કેટલાક ફરી વળ્યા જેલમાંની બીજી બધી કોટડીઓ પણ જોઇ લીધી કેટલીકમાં ફેદીઓ હતા ને કેટલીક ખાલી હતી પણ બધીઓને મજબૂનતાળા લગડ્યા હતા

શોધતા શોધતા લોકો બબડતા - હવે તો એને બરાબર સ્વાદ અખાડીશું - હાથમાં તો આવવા દો એ ડેવિટો

પણ શીખશે, કે બીજા દેશ સાથે યુક્ત મમત્વત કેમ થાય છે ! . ક્રાન્સના લુધને બોલાવવો હતો ! . કમમખત ! .. જનસુમ ! હરામીએને હાથમા તો આવવા દે ! એના હુકડે હુકડા કરી નાખીએ હવે એને કોણ જીવતા મૂકશે ? ”

એ ચાર જણા બોલી ઉઠ્યા - “ અરે, જેલમાથી નાઠા તેમા શુ થયુ ? શહેરમાથી નીકળાવાનુ નથી અમે બધા દરવાજા બંધ કરાવ્યા છે ”

“ હે ? ખરેખર ? ત્યારે તો તેમને એક દરવાજેથી બીજે દરવાજે દોડાવવાની ઘણીજ મઝા પડશે, કમ ? ”

જવાબમા એ ચાર જણા ખૂમ નિર્દયતાથી હસ્યા
આ તરફ જહોન, કોર્નેલ અને પીટર પેલી નિર્જન ગલીમાથી જમણી ગાંતુએ વળતા એક રાજમાર્ગ ઉપર આવી પહોંચ્યા ત્યાંથી એક બાડાની ગાડી પસાર થતી હતી “ કોણ ? જીલી ? ”

ગાડીવાળો દૈવયોગે કોર્નેલનો ઓળખીતો નીકળ્યો આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર એણે જીલીનો જીવ બચાવ્યો હતો એને ફાસોની સજામાથી ઉગાર્યો હતો તે બોલ્યો - “ હા જી આપ અહીં ક્યા ? . ”

“ ગાડી ક્યા લઇ જાય છે ? ” કોર્નેલે તેને જવાબ ન આપતા તરતજ બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો

“ કશે નહિ ”

“ ત્યારે અમને બહાર પર નહિ લઇ જાય ? ” કોર્નેલે

પોતાની સ્વાભાવિક મૃદુતાથી પૂછ્યું કયો પાપાણુહંધી
પોતાના જીવનદાતાની આટલી સેવા કરવાની ના પાડે ?

“કેમ નહિ ? સાહેબ, ગાડી આપની છે ચાલો ”

હાકનાર પોતાની જગા પરથી ઉતર્યો ને ગાડીનું
આરણ્ય ઉઘાડી આપ્યું જહોન અને કોર્નેલ અદર ચઢી
બેઠા ચારે તરફથી પડદા હાકી દીધા પછી જહોન
પીટરને કહ્યું

“પીટર, હવે તું સીધો તને આપેલી ચિટ્ટી પહોંચાડવા
આઈયો જા જો, યાદ રાખજો કોરટ ગામમા વાન આગલે
નામનો એક જગીરદાર રહે છે તેને એ ચિટ્ટી હાથોહાથ
આપવાની છે તે ખીજ કાઢના હાથમા ન જવી જોઈએ
તેમજ ખીજ કાઢ માણસને આ ચિટ્ટીની વિગત વિષે
ખબર પહોંચી ન પડવી જોઈએ સમજ્યો કે ?”

“હાજી આપે કહ્યા પ્રમાણે સભાળ રાખીને ચિટ્ટી
પહોંચાડીશ આપ ચિના કર્યો નહિ ”

ગાડી ચાલના લાગી પીટરે પોતાના શેડને છેવટના પ્રણામ
કર્યા જહોન એને નિ શબ્દ આશિષ આપ્યા બનેની આખમા
આસુ આપ્યા ફરી મળાશે કે નહિ કોણ જાણતું હતું ? પીટર
જહોનનો ધણોજ જૂનો નોકર હતો જૂના સખધીઓથી
વિખૂટા પડતું ધણુંજ દુ ખદ છે

ખીજ તરફ પેલા ખુનીઓ આખી જેલમા ફરી વળ્યા,
પરંતુ તો તેમને કોર્નેલનો પતો મળ્યો, કે નહિ તેમને
ખીજ કોઈ ભાળ મળી. લોકો યુદ્ધ જેલર આવકસની

ઝોરડીઝોમા ધુમી ગયા પણ તે ચે ખાલીખમ્મ હતી. તે જોઈને ઘણાના ક્રોધનો પાર રહ્યા નહિ

આખી જલમા લોકોની દોડાદોડ થઇ રહી હતી કેટલાક જણા પાછા બહાર નીકળ્યા તેમણે જલની પશ્ચિમ તરફના તળવને પેચે પાર એક ગાડી ઉભેલી જોઇ એક જણ બોલ્યો—“ અ-યા, જૂઝો, જૂઝો પેલી જહોનની ગાડી ”

“ હા બાઇ, છે તો તેજ ચાલો. દોડો, જઇને તપાસ કરીએ સાળાઓ ગાડીમા ભરાઇ બેઠા હશે . . . ”

હુકુકુકુકુ હસ કરતા બસો પાચસો લોક સામટા તે માડી તરફ દોડ્યા જહોન અને કોર્નેલની વાટ જોઈને બેસી રહેલો બીચારો ગાડીવાન આ બધી ઘાડને આવતી જોઇ ગમરાયો ઘોડાની લગામ પકડી તે ગાડી હાકવાની તૈયારીમા હતો, એટલામાજ દશ પદર જણાએ તેને પકડી પાડ્યો એક જણે એના હાથમાથી ચામુક છીનવી લીધી અને બીજાઓએ એનું બાવડું ઝાલીને નીચે ઉતાર્યો

“ઓ ઓ ! સાહેબ, મારો કાંઈ વાક નથી મને માફ કરો .” એમ તે બોલવા જતો હતો

પરંતુ લોકોને કંઈ તે સાબળવાની ધુરસદજ ન હતી તેમણે તો દીકા પાટુ વગેરેથી એની પૂજા કરવા માડીજ દીધી કારણુ એજ કે ગાડી ખાલી હતી તેમા જહોન, કોર્નેલ બેઠેલા ન હતા

પ્રકરણ ૫ મું.

ડવિટનાં હાડકાં-એ પૈસે શર !

દરમ્યાં જીવીની ગાડી ટોલેક દરવાજે જઈ પહોંચી દરથીજ જોઈને જીલી બોલી ઉઠ્યો —“સાહેબ, આ દરવાજો તો બંધ છે ”

“ હું ? ” જહોન અને કેનેલ બંનેના મુખમાંથી એકી વખતે ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો પછી જહોન એકલો બોલ્યો

“ એમ કેમ અને ? ધોળે દિવસે દરવાજો બંધ ? એવું તો કોઈ દિવસ સાબળ્યું નથી ”

ગાડી જી રહી જીલીએ પૂછ્યું —“સાહેબ, ત્યારે હું શું કરું ? હાકું કે પાછી ફેરવું ? ”

“ દરવાજા સુધી લઈ જા દરવાજાને આપણે કારણ પૂછીએ-ધોળે દહાડે શા માટે દરવાજો બંધ રાખ્યો છે ? ” જહોને જવાબ આપ્યો

જીલીએ પળવારમા ગાડી દરવાજા પાસે લાવી મૂકી જહોને પડકારમાંથી ડોકું કાઢી દરવાજાને નામ દઈ જૂમ પાડી એક વાર પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ તરીકે એની આજીવનની એ બધા દરવાજાના દરવાજાને સારી પેઠે ઓળખતો હતો

આજીવનની કોટડીમાંથી દરવાજા બહાર આવ્યો એના એક હાથમા ચઢાની કીટલી અને બીજા હાથમા ગળણી હતી જૂમ પડતાની સાથેજ એ પોતાનું કામ પડતું મૂકી આવ્યો હતો જહોનને જોઈ એણે જરા નીચા વળી ગળ-

બીવાળે હાથે મલામ કરી હળુ એના અતરમાથી જૂના પ્રમુખસાહેબ પ્રત્યેનું માન ઓછું થયું ન હતું.

“માડીન, દરવાજો કેમ બંધ છે ? ઉઘાડી નાખતો”

“બહુ દિલ્લીરીર છું સાહેબ, માફ કરજો મારાથી એ ઉઘાડી શકે એમ નથી”

“કેમ ?”

“એની કુચીઓ મારી પાસે નથી”

“ત્યારે ક્યા છે ? કોની પાસે છે ?”

“એક કલાક પહેલાંજ પચીસ પચાસ માણસોનું એક ટાળુ મારી પાસે આવ્યું તે મારી પાસેથી કુચીઓ પડાવી લઇ, દરવાજો બંધ કરી જોલ તરફ દોડ્યું હાથ, હાથ, આવે વખતે એ હું આપને મદદ કરી શકતો નથી”

“વાર હરિ ધ્રુવ ! જીલી, બીજા દરવાજા તરફ દાક જોઈએ તો ખરા, તે પણ બંધ છે કે ઉઘાડો” કોર્નેલે ગાડીવાળાને કહ્યું

જીલીએ ગાડી ફેરવી

જ્યારે જહોને પડદામાથી ડોક બહાર કાઢ્યું, ત્યારે હુગોને એક શહેરી પોતાના ઘરને તાળુ મારતો હતો. એના બે ત્રણ પાડોશીઓ એની આગળ નીકળી પડ્યા હતા, એ પોતે લાડી શાંખવા રહ્યા તેથી પાછળ પડ્યો ઘરને તાળુ મારતા એણે શિઆમમા બેઠેલા જહોનનો ચહેરો જોયો એને તરતજ શક પડ્યો

એ પેલા જે પાડોલીઓની પાછળ તુરત દોડી પહોંચ્યો, તે તેમને પોતાના શરૂઆત વાત કરી તેઓએ જવાબ આપ્યો — “ હોય પણ ખરે એ ગાડીમા ડેપીટ ભાઈઓ બેઠેલા પશુ હોય જતા આપણે જેલ તરફ આવોની ત્યા જઈશુ એટલે જો હશે તેની પાકી ખબર પડશે ”

તે જતા આ ત્રણની માથે બીજા આઠ દશ હથિયાર સજ્જ માણસો બેળા મળ્યા

તેઓ પાંચે મિનિટ ચાલ્યા હશે એટલામાજ પાછળ ગાડીનો ગડગડાટ મબળાપો પેચો શકમદ મોલ્યો — “અલ્યા ભાઈ, જૂઓ જૂઓ પેલી ગાડી પાછી ફરી આ તરફ આવે છે ”

“ આવવા દો આવવા દો ”

“આપણે એ ગાડીને અટકાવીશુ ”

“અલગત જોએ ને ખરા અદર મોણુ છે ? ”

ચાર જણા હારવાય હાથ પહોળા કરીને કમા રહી ગયા તેમણે આખા રસ્તો રોકી લીધો આકીના આજુમા પોતાનો કુહાડો ઉગામવાને ટાપી રહ્યા ગાડી પૂર વેગમા દોડતી આવતી હતી

ગાડીવાન જીતી હવે ઘણી વાત મમજી ગયો હતો લોકો જોહોન અને કોર્નેલનો જીવ ચેવા માગતા હતા અને એ બેઉ જણા તો અત્યારે એની ગાડીમા-એને શરણે-હતા એમનુ જીવન રક્તુ એના હાથમા હતુ જીલીની છાતી અભિમાનથી ફુલવા લાગી.

તેણે પડદાની ફાટમાથી કહ્યું —“ સાહેબ, ચાર માણસો રમ્તો રોકી ઊભા છે ”

“ તેમને બાબુએ ખસી જવાતું” કહે ગાડીને જરા થે યોભાવતો નહિ ”

જીલીએ પણ એજ નિશ્ચય કરી મૂક્યો હતો તેણે સડીમ્ સડીમ્ બે ત્રણ ચાપુક ઘોડાને ઝહોડી કાઢી ઘોડા ચારે પગે ઉછળ્યા

“ ઠહેરો, ઠહેરો ! રોકો ! ગાડી ખડી રખો ! ”

ગાડી પાસે આવતાજ પેલા બધા મલ્લરાજો ખૂમો પાડી ઉડ્યા બાબુમા ઉભેલાઓએ લાકડીઓ અને કુહાડીઓ ઉગામી એક જણે ઘોડાની જેરકડી પકડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એમ કંઈ પૂરપાટ દોડતી ગાડી ઉભી રહે ? એકદમ તે ઘોડાની અડફટમા આવ્યો-જાળડી પડ્યો શિઆમતુ ભારે શીલ પૈકુ તેના પગની ઉપર ફરી ગયું કડાક કરતુ એના નળાનુ હાડકુ ભાગી ગયુ !

“અરરરરર ! એ શુ થયુ ?” ગાડીની અદરથી અવાજ આવ્યો —“કોઈ કચડાઈ ગયુ કે શુ ?”

પરંતુ આ પ્રશ્નોનો કોઈએ ઉત્તર આપ્યો નહિ. રાહદારી છુદાઓ કાયદાનો બગ થયો મુન્હો થયો એટલે જીલીએ બીજી બે ત્રણ ચાપુકો ઘોડાને ઝહોડી કાઢી જણે એમ કરવાથી અપરાધના દડમાથી બચી ન જવાતુ હોય ! ચાપુકના સોળ પડવાથી અમ્વોનો વેગ ખૂબ વધ્યો પરંતુ ગાડીને તેઓ બધે દૂર તાણી જાય

તે પહેલાજ તેમને અટકી જવું પડ્યું અકસ્માત થયો
 માણસનું હાડકું ભાગ્યું, એટલે પછી પૂછવું જ શું ?
 રસ્તે જતા આવતા લોકો, ડેવિટ બાઇએને પુષ્પાંજલિ
 આપવા માટે નાના પ્રકારના સ્થિયારો સાથે જેલ તરફ
 દોડતા નરવીરો અને તે ધ્યાનના રહેનારાઓ સહુ કોઇ
 એકી સાથે એવા તો ગાજી ઉઠ્યા કે આખો મહોલો જાણે
 કોઇ મહાયુદ્ધનું મેદાન હોયને, એવોજ ખ્યાલ આવે
 લગભગ ચારેયો માણસ ત્યાં એકદમ ભેગું થઇ ગયું
 એક પડછદ પડ્યા જેવા લુહારે લાગે જોઇને ધસી આવતી
 ગાડોના એક ધોડાના નાક પર જોરથી પોતાનો હથોડો
 માર્યો તેનું નાક તુટી ગયું લોહીની ધાર છૂટી ઘોડો
 લગભગ ખેલાન જેવો થઈ ગયો ગાડી અટકી પડી

જોતજોતામાં આખું ટોળું ગાડીની આસપાસ ફરી
 વળ્યું દરેક જણુ ગાડીવાળાને તથા અદર ખેસનારને
 ખરાબમા ખરાબ માળો ફેવું હતું એક જણે જીલીને
 હાથ પકડી એચી હેઠે પટકયો પાંચ પચીસ જણા તેને
 ચારે તરફથી મારવા મડી પડ્યા ફેટલાકે ગાડીના પડદા
 તોડી નાખ્યા

“ઓહો, આ શું ? આ તો જહોન અને કેર્નેલ
 ડેવિટ ! જેને મારે આપણે આખી જેલ ખુદી વળ્યા
 તેજ.. ”

તેમનો આનંદ માતો નહોતો આખરે તેમનો સિકાર
 હાથ લાગ્યો ખરો તેમનું ઝનુન એકદમ ઉભરાઇ આવ્યું

“ હા હા ! સાળા, ચોર ! અમને ઠગીને જોલમાથી નાસી ગયો ? પણ બચ્યા, તુ નામીને ક્યા જવાનો હતો ? તારે માટે તો જમરાજના બારણા ક્યારના ઉધડી ચૂક્યા છે ! ” એક જણ દાત કચકચાવીને શબ્દો ચીપી ચીપીને બોલ્યો.

“ અરે, તમે જોયા શુ કરે છે ? કાઢો એને ખેંચીને બહાર, ને ચખાડી દો એને એના ફર્મફળનો સ્વાદ ” બીજો એક ઘાટે પાડીને બોલ્યો.

“ સાળાએ દેશને ગુલામીમા નાખવા કંઈ ઓછું ક્યું નથી ” એમ કહેતા તેણે કોર્નેલને આવડુ પકડી ખેંચી કહાડ્યો.

“ અરે, એને તો પેલા કમબખત લુધને રાજ બનાવેલો છે ! ”

“ ને પોતે તેના પ્રધાન બનવું છે ”

“ લે લેતો જ આ તાર પ્રધાનપદ .. ” એમ કહેતા એક માણસે કોર્નેલના ગાલ ઉપર ફડાક કરતો એક તમાચો ખેંચી કાઢ્યો.

“ ને આ તાર પ્રમુખપદ ” એમ કહીને એક ડોસાએ પોતાની ડાઁ તેના માથામા જોરથી મારી કોર્નેલ મૂર્ચ્છિત થઈને પડ્યો.

“ અરે, એના ભાઈ જહોનને તો બહાર કાઢો એણે પણ કંઈ ઓછા કારસ્થાન ક્યાં નથી.....”

એક જણે શિઆમની છત્રી પર જોરથી કુહાડો માર્યો. છત્રીના ધુરએધુરચા થઈ ગયા.

જહોન એકદમ બહાર ઢળી પડ્યો ન હોત, તો તેજ કુહાડાના ધાએ એના માથાના પશુ ફાડ્યા કરી નાખ્યા હોત પણ સમયસૂચકતાથી એ બચી ગયો.

નીચે ઉતરીને જહોન પોનાના મૃત્તિર્ઘત બાઇ આ ગળ ઉભો રહ્યો — “ખમરદાર ! કોણ છે મારા બાઇને છોડનાર ? ” એમ કહી એણે જોરથી ધાટો પાડ્યો.

“ અરે, જારે જ તુ કોણુ મોટો આવ્યો છે ? સાળા, અદમાશ ! દેશદોહી ! અમે તને પણ ઓળખીએ છીએ . તને પણ છોડવાના નથી લે તુયે લેતો જ ”

બોલનારે જહોનના કપાળ પર જોરથી દડુકો લગાવ્યો અને પીળા પશુ આમપાસથી તૂટી પડ્યા જહોન અને કોર્નેલ પકડાયાની વાત પળવારમા કર્ણોપકર્ણુ આખા મામમા ફેલાઇ ગઇ હતી ખ્યૂટન જેલ કંઠ આ રથાનથી ઝાઝી દૂર ન હતી દોઢ બે ફર્લાંગ હશે જેલ પર દરોડો લઇ ગયેલાઓને જેવી આ ખમર પડી, તેવાજ તેઓ “ મારો, કાપો, ડેવિટ ગયેડઓનુ ખૂન કરો-ઠાર કરો ” વગેરે ખૂબો પાડતા આ તરફ દોડી આવ્યા લોકોની ગિર્દી એકદમ વધી પડી કચડાકચડી, ઠોસાઠોસીનો સુમાર ન રહ્યો મૃત્તિર્ઘત એર્નેલનુ શરીર માણસોના પગ તળે છુદાવા લાગુ જેલવાળાઓ આવી પહોચતા એક મોટી કાકીવારી પડી “ મહારાજ વિલિયમની જેએએએએએએ ! દેશ-દોહી ડેવિટોની બેએએએએએ. જહોન કોર્નેલને મારો, મારો, કાપો ! મારો, કાપો ! ”

વાચનાર !

એ પછી તે સ્થળે જ ઘટના બની તેનું સચોટ વર્ણન આપવું એ તો અશક્યજ છે નવા આવેલા ખૂની-ઓએ જહોન અને કોર્નેલના શરીરો પર એવી તો બચકર ક્રિયાઓ કરી કે તે સાચી હોવા છતાં હું અહીં લખું તો તું તેને જુઠીજ માનશે શું દુનિયાના મનુષ્યો અન્ય મનુષ્યો પ્રત્યે એટલી બધી નિર્દયતાથી વર્તી શકે ખરા ? એવી શકા તારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયા વગર નહિ રહે

એક જણે આમળ આવીને જહોનની છાતીમાં જોરથી લાત મારી તે ઉછળીને ચ તોપાટ પડ્યો બીજો એક જણ કોર્નેલની છાતી પર ચઢીને કુદવા લાગ્યો કોર્નેલના મ્હોમાથી સોઢીના રેલા નીકળ્યા એના અચેત શરીરમાંથી પ્રાણ ક્યારના નીકળી ગયા હતા છતાં પેલાએ તો કુદવાનું ચાલૂજ રાખ્યું

“અધ્યા, ખસ બે ખસ એમ તું એકલોજ મઝા ભોગવશે કે શું ? જરા મને તો લહેજત ચાખવા દે” એમ કહી તેણે પેલાને ખસેડ્યો એને કંઈ તેના ઉપર નાચવાની ઇચ્છા ન હતી એને તો પોતાનું ખંજર કોર્નેલની છાતીમાં ઘોચી-ચીરો પાડી અદરથી કાળજી કાઢી લેવું હતું એણે જોવો ચીરો પાડ્યો તેવોજ ત્રોળો એક ખૂની આવીને કોર્નેલના આંતરડા બહાર ખેંચી કાઢવા બેઠો બીજી તરફ જહોનના શરીરની પણ એવીજ-કદાચ એથીયે બચકર વ્યવસ્થા થઈ રહી હતી. એનાં

શરીરને ચૂંચવા બેઠેયો ખાટકી એની ટાલકા ફાડીને તેનો કપક કામમા ઉપયોગ કરવાના ધરાદાથી સાફ કરી રહ્યો હતો એક ટોળુ તેની આસપાસ ઉભુ હતુ, તે એને એના કામમા ઉશ્કેરતુ હતુ

એટલામા કોર્નેલની આસપાસના ગીધડા ઉભા થયા તેમણે શય લઇને જેલ તરફ ચાલવા માડ્યુ તે જોઇ ખીન્નઓએ પૂછ્યુ -“કેમ, એને કયા લઇ જાઓ છો ? ”

“ શૂળી પર, શૂળી પર ” પેલા લોકોએ મોટો ધાટો પાડીને કહ્યુ -“આવા મહાન રાજદ્વારી પુરૂષો તો શૂળી પરજ જોભે તેમને આમ રમ્નામા રક્ષણતા કેમ મૂકાય ? ”

“ ઠીક, ભાઇ ઠીક અમારો વિચાર તો ખીન્નુ જ કરવાનો છે અમે તો આ મહાપુરૂષના હાડકા કાઢીને વેચીશુ જાણે દુધીનુ શાક સમારવાની વાત હોય તેવી રાખાવિકતાથી જહોનના શરીર પર બેઠેલા ગીધડાઓ-
માના એકે કહ્યુ, અને બધાયે ભયાનક રીતે હાસ્ય કર્યું

x x x x

વાચનાર ! તે દિવસે સાજના ખરેખર ગામમા ખૂમ પડી હતી કે—

જહોન ડેવિટનાં હાડકાં

બે પૈસે શેર ! બે પૈસે શેર !!

રાજદ્વારી મહાપુરૂષ

ડેવિટનાં હાડકાં

તાબ ને તમતમતાં

બે પૈસે શેર ! બે પૈસે શેર !!

પ્રકરણ પ મું.

પીટર ચાલ્યો—

આ તરફ પોતાના શેકને જીવીના શિશુમળા આરા-
મથી બેસાડીને પીટર પેલી ચિટ્ટી વાન બારણેને પહોંચાડવા
માટે ડોરટગામ તરફ ચાલ્યો.

કોર્નેલના એ ધર્મપુત્ર વાન બારણેની જન્મભૂમિ
એક ઉચી ટેકરીને મથાળે આવેલી હતી બારણે એ ગામના
એક મોટા જગીરદારનો પુત્ર હતો એ જગીરદારને કોર્નેલ
ડેવિટ સાથે ગાઢ મિત્રાચારીનો સબધ હતો પોતાના
મૃત્યુ વખતે એણે કોર્નેલનેજ પોતાની જગીરનો કારભાર
તથા પોતાના પુત્રની દેખરેખનું કામ સોંપ્યું હતું બાર-
ણેની ઉમ્મર તે વખતે બારેક વર્ષની હશે પિતાના મૃત્યુ
પછી લગભગ દશ વર્ષ સુધી એ કોર્નેલનીજ દેખરેખ
હેઠળ ઉછર્યો હતો અત્યારે એની ઉમ્મર પચ્ચીશેક વર્ષની
હતી ત્રણ વર્ષથી એણે પોતાની જગીરનો બધો કારભાર
સંભાળી લીધો હતો.

એની જગીર કંઈ જેવી તેવી ન હતી વરસ દહાડે
એને સાઠ-સિતેર હજારની આવક તો માત્ર મણોતનીજ
હતી બારણે જાતે ધણોજ સાદો અને નીતિમાન હતો
એને કોઈ જાતના બપકા કરવાનો કે ઉડાઉપણું પૈસા
ખરચવાનો શોખજ ન હતો એ સાદો ખોરાક ખાતો,

સાદા કપડા પહેરતો અને પ્રમાણિકપણે જ્ઞાત જીવન ગાળતો હતો. કોર્નેલ ડેવિટના સિદ્ધાંતોની અસર અને છાપ એના જીવન પર આખાં ઉતરી હતી માત્ર એકજ વાતમા એ તેનાથી જુદો પડતો હતો. કોર્નેલ હંમેશા દેશસેવાની ધમાવમા અને રાજદ્વારી ખટપટામા મગ્ન રહેતો હતો. એની જીદગી રાજદ્વારી ધમપછાડ, દોડાદોડ ને જોખમથી ભરેલી હતી. મારગેને એવું જીવન જરાયે પસંદ ન હતું, એ તો કળાનો પૂજારી હતો. મગીત, ચિત્રકળા, ગૂઢચુકળા વગેરે પાછળ એ ગાડો હતો, અને એણે એ દરેક લખિત કળાનું સાર જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું. વળી વિધિ-વિધિ રંગના ને વિધિવિધ આકારના ડ્રુક્ષો ઉગાડવા અને તેના ઉપર નાના પ્રકારના અખતરાઓ કરવાનો એને ભારે શોખ હતો. છેલ્લા એ વર્ષથી એને આ શોખ એટલા બધો વધી ગયો હતો કે એ રાત દિવસ એમાજ રમ્મો પડ્યો રહેતો. જુદા જુદા ડ્રુક્ષો વિષેની અનેક પ્રકારની માહિતીઓ આપે એવું એક પુસ્તક એણે લખ્યું હતું અને તેમા એણે જાને દોરેલા ચિત્રો આપ્યા હતા. વળી એણે કેટલાક નવીન રંગ અને આકારના ડ્રુક્ષો ઉગાડ્યા હતા અને તેમને જુદા જુદા નામો આપ્યા હતા. એક લીલા રંગની ભસ્વંતીને એણે પોતાની મલ્તુ નામ "જેઇન" આપ્યું હતું. બીજા એક જૂરા મોઝરાને એણે પોતાના પિતાનું નામ 'જેસેફ' આપ્યું હતું. ડોર-ટામખના બીજા ડ્રુક્ષોબીનો ખારને પાસેથી આ નવી

જાતના કુલોની કલમો લઈ જતા, અને પોતાને ત્યાં તે રોપીને નવા ગંગ તથા આકારના પુષ્પો ઉગાડતા

x

x

x

આજથી ત્રણેક માસ પરની વાત

તે વખતે ઉન્હાળાના નિવસો હતા ધામ સખત લાગતો હતો આકાશમાં કોઈકોઈ વાર વાદળા ખૂબ ચઢી આવતા, પરંતુ સૂર્યના તાપને લીધે તે વરસ્યા વિનાજ વિખરાઈ જતા તેથી પખીઓ મનુષ્યો ને પ્રાણીઓ ઉકળાટમાં આમનેમ કરતા હતા

યુવાન બારલે હવાના ત્રાસથી બચવાને પોતાના મકાનની પાછળ આવેલા વાડામાં જઈને બેઠો હતો આ વાડામાં એણે એક સુદર બગીચો બનાવ્યો હતો કુલ-છોડવાના અખતરાઓ કરવાનો અને અનેક ચિત્રવિચિત્ર કુલોના નાના મોટા ઝાડ ઉગાડવાનો આ એનો અખાડો હતો વાડાની જમીનના એણે અનેક નાના મોટા ભાગ પાડી નાખ્યા હતા અને તે દરેક ભાગમાં એણે જીવદા જીવદા રમતી અને જીવદા જીવદા ખાતરવાળી મટોડીઓ પાથરી હતી એકમાં લાલ, બીજામાં કાળી ત્રીજામાં પીળી, ચોથામાં મફેદ, વળી કોઈમાં લાલ ને સફેદ મટોડીનું મિશ્રણ, કોઈમાં પીળી ને લાલનું, કોઈમાં લાલ ને કાળીનું, કોઈમાં કાળી ને ઘોળીનું, તેજ પ્રમાણે કોઈમાં ગાયના છાણનું ખાતર પૂર્યું હતું, કોઈમાં બકરીની લીડીઓ પાથરી હતી, કોઈમાં કાગળની રાખ, કોઈમાં

સડેલુ શાક, કોઈમા ગ્લીસરામન કોઈમા જૂના ફુલ-
ઝડના ડાખળા એમ જુદા જુદા ખાતર પૂરેલા હતા આ
દરેક વિભાગને એણે નબરો આપી મૂક્યા હતા અને
દરેક નબરના વિભાગમા કેવી જનનો છોડ ઉગી શકે,
તેને કેવા રંગના અને પ્રમાણના આપરના ફુલ થાય, દરેક
વિભાગની મટોડીમા બીજન ચુ ચુ ચુલુ છે તે બધું એણે
લાખા સમયના અનુભવથી તારવી કઢીને પોતાની નોંધ
પોથીમા વિગતવાર નોંધી લીધેલું હતું

વળી એ વાડના એક ખુણામા એણે એક નાનકડી
એશીસ કાઢેલી હતી એ એશીસના બારીમારણુ તથા
બીંતો બધા પારદર્શન કાચના બનાવેલા હતા તેની છત-
માથે પારદર્શક કાચો મઢેલા હતા જેથી સૂર્યનો પ્રકાશ
પૂરતા પ્રમાણમા અને તેની ગરમી જોઈએ નેટલા પ્રમાણમા
એ એશીસમા દાખલ કરી શકાય વળી કાચોને ઢાકવાને
તેમજ ઉધાડવાને એણે લાકડાના આવરણો પણ ગોઠવેલા
હતા, તેને જોઈએ તે પ્રમાણે એક ટેકાણેથી બીજે ટેકાણે
ખસેડી શકાતા હતા આ કાચમઢમા બારણે ઘણાજ
કીમતી ફુલછોડના કુડાઓ રાખતો એના કેટલાક પ્રયોગો
મા એને અમુક છોડને થોડાક દિવસ અધકારમા, થોડા
દિવસ આછા પ્રકાશમા, થોડા દિવસ આછી ગરમીમા,
થોડા દિવસ કકડતી ગરમી અથવા ઠંડીમા એમ વખતો
વખત જુદા જુદા વાતાવરણમા રાખી જરૂર પ્રમાણે
ફેરવવા પડતા હતા તે જુદા જુદા વાતાવરણ ઉપજાવ

કરવાની બધીયે સમવડ એણે કાચગૃહની અદર પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચાને તૈયાર કરાવી હતી

વાતાવરણે ૧ મગનડો ઉપરાત બારલેએ કાચગૃહમાં એક નાની સરખી લાયબ્રેરી ઝમાવી હતી જુદા જુદા વિદ્વાન અનુભવી પુલશોખીનો અને માળીઓના, હાથના લખેલા અને ડાપેલા પુસ્તકો, વિદ્વાનશાસ્ત્રીઓના જુદા જુદા વનસ્પતિશાસ્ત્ર વિષેના અભિપ્રાયો ને તેમના પ્રયોગોના વિગતવાર હેવાલો, તથા તત્સબધી ચિત્રો અને આકૃતિઓ-વગેરે સામગ્રી એણે બે ત્રણ કાચના સુદર કબાટોમાં ભરી રાખી હતી એક કબાટમાં એણે એના પ્રયોગો માટે જોઈતી ટયુબ, ચલાણીઓ, ટબલરો, નળીઓ, જુદી જુદી જાતની દવાઓ વગેરે ભરી રાખ્યું હતું એક ખૂણામાં એણે પોતાને બેસવા માટે આરામખુરશી ને સ્ટુલ તથા લખવા માટે ટેબલ ખુરશી ગોઠવી રાખ્યા હતા

બારલે અત્યારે પોતાની આરામખુરશીમાં કંઈક ધણાજ ઉડા વિચાર કર્યા કરતો હતો, એવામાં નોકરે આવીને તેને જાગૃત કર્યો—

“ સાહેબ, આપના બાપુ પધાર્યા છે ”

“ હે ? ” બારલે એકદમ ચમકીને બોલી ઉઠ્યો —

“ કાણુ ? કોર્નલ બાપુ ? ”

“ હાજી તેઓજ પધાર્યા છે. ’

બારલે તરતજ ઉભો થયો પોતાના વડીલને મળવા માટે તે કાચગૃહની બહાર નીકળતો હતો એટલામાં તે

બનેજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા બારણેએ તરતજ તેમને નમન કર્યું

“ બારણે, બેટા, અહીં બેટા બેટા શું કરે છે ? ”

કેનેલે બારણેને આશિષ આપતા કહ્યું

“ કશું નહિ બાપુ આ એકવીશ પાપડીની ચુલ-છડીનો પ્રયોગ કરવાનો વિચાર કરતો હતો ”

“ તુ, અરયા આ ટુલ-ઝાડ પાછળ માડોજ ચઢ ગયો છે, કે શું ? આખો દિવસ ને રાત બસ એજ વિચાર । ”
કેનેલે ત્રેમથી મીઠો કપકો આપતા કહ્યું

“ મને માડો કહો કે ડાહ્યા, પણ બાપુ, હમણા હમણા મને એના સિવાય બીજો કશો વિચાર આવતો નથી એ સાચી વાત છે બાપુ, એમા કશું પાપ તો નથી ને ? ”

“ પાપ ? ના રેના એમા પાપ શાનું હોય ? ”
કેનેલે જવાબ આપ્યો — ‘ બેટા, બારણે, તારા શાત ને ઉઘમી જીવનમા તને પાપના પ્રસંગોએ નહિ મળતા હોય રાજકારણમા તો માણસો મારી ઠોકીને એક બીજાની પાસે જૂઠું બેસાવે છે ’

“ તેથીસ્તો બાપુ, હું તમને વારવાર રાજખટપટનો ત્યાગ કરી અહીં આવી શાંતિથી વસવાતુ કહું છું ”
બારણે ધીમે ધીમે પરતુ દબાવવાજો બોલ્યો

“ રાજખટપટનો ત્યાગ ? રાજખટપટનો ત્યાગ કરવાનું કામ, બારણે, તું ધારે છે એટલું સહેલું નથી ”

કોનેલે કંઈક નિરાશાભર્યા મૃદુ અવાજે કહ્યું રાજખટપટ વિષે આજના જેટલી નિરાશા અને નિરત્સાહથી એણે પહેલા કદિ વાતચિત કરી ન હતી “બારને, રાજકારણમાં એક વાર પડ્યા પછી, એની ખટપટમાં એકવાર થોડો ધણોયે ભાગ લીધા પછી, માણસ તેમાં એવો નો સપડાઇ જાય છે કે ગમે તેટલા ફાફા મારવા છતાં તેનાથી એ ઇદ્રજળમાંથી મુક્ત થઇ શકાતું નથી પોતાના સન્માર્ધ અને નીતિના સિદ્ધાંતો જળવવા જતા એને ધણીવાર ભારે મુશ્કેલીમાં આવી પડવું પડે છે તે વખતે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ અને મત્થાઓ સાથેના સંબંધોની માયા એની આસપાસ એવી નો વીટાઇ ગયેલી હોય છે કે કરોળીઓની જળમાં મપડાયેલી માખી કરતાયે તેનો ખુરી દશા થાય છે ખેટા, અત્યારેજ અમને આ કડવો અનુભવ થાય છે તું રાજ-ખટપટથી દૂર રહો તે બહુ સારું કર્યું”

પોતાના ધર્મપિતા અત્યારે કંઈક મુશ્કેલીમાં છે એમ જાનને લાગ્યા વગર રહ્યું નહિ તેથી તેણે કહ્યું—

“આપની મુશ્કેલીમાં અત્યારે હું કોઈ રીતે આપને ઉપયોગી થઇ પડું એમ હોય તો ફરમાવો આપ કહેશે તે કામ મારી શક્તિ પ્રમાણે હું કરીશ .”

કોનેલે તેને આગળ બોલતા અટકાવીને કહ્યું—

“ખેટા, મારા પ્રત્યેની તારી લાગણી બહુ ઉડી છે તે હું સારી પેઠે જાણુ છું અત્યારે અમારા માથા પર સૂકટ ઝાંઝુમે છે કંઈ ઘડીએ અમારા મકાનની જડતી

લેવાય એ કહી શકાય એમ નથી મારી પાસે થોડાક કાગળીઆ છે તે અમારે ગુપ્ત રાખવાના છે પ્રભુ જાણે છે કે કેવી શુદ્ધ ધાનનથી અને નિર્દોષ સેવાવ્રતિથી અમે એ પત્રવ્યવહાર શરૂ કરેલો. પણ અત્યાગે ઝનુનથી અધ બનેલા લોકો અમારા શુભ હેતુની ખૂબ ખી શકે એમ નથી કમજો થયેલી આખવાળાને મધુર પીળું દેખાય ! હશે મારે આ પત્રો તુ ગુપ્ત રીતે રાખી શકશે ? ”

“જરૂર રાખી શકાશે” આરસેએ કન્માદથી કહ્યું -
 “મારે ત્યાં એ પત્રો બહુજ મુરસિતપાળુ રહી શકશે એમાં કંઈ શંક નથી”

“પણ કોઈને જરાયે મળર પડતી ન જોઈએ”

“જગે નહિ પડે લોકો જાણે છે કે મારી જીભ ગીમા મે કોઈ દિવસ રાજખટપટમાં ભાગ લીધો નથી એટલુંજ નહિ, પણ રાત દિવસ હું કૂલ-છાડની પાછળજ મંડ્યો રહું છું એટલે કોઈ પણ જાતના રાજદારી કાગળીઆ મારી પાસે હોય એવા નહોત એમ કોઈને આવવાનો સંભવજ રહેતો નથી”

“તેથીસ્તો, - આ પ્રમતો તને સોપવાનું મેં દુરસ્ત ખાર્યું છે” એમ બોલતા મર્નેસ ડેવિડે પોતાના કોટની અંદરના મજવામાંથી કાગળોનું એક બડલ કાઢી આરસેના હાથમાં આપ્યું આરસેએ તે પોતાના ટેબલના બીજા ખાનાના પાછલા ભાગમાં ઘોડી દીધું અધ કરી ખાનાને આવી લગાડી. તેમ કરતા બોલ્યા,-

“હવે એમજ મમજો કે એ બડલ આદપ્સની
કોઇક અગ્નણી ગુફામાજ દટાઇ ગયુ છે હવે તમારે એને
વિશે પ્રશીજ ચિતા કરી નહિ ”

પછી બને બીજી વાનોયે વળગ્યા

વાચનાર ! યુવાન બાગ્દેને કે અનુભવી કોર્નેલને એ
મમયે સ્વપ્નેયે ખ્યાલ ન હતો કે વાડાની ભીંત ઉપરથી
એ કાળી ચળકતી આખો આ બધો ખેલ અત્યંત ઉત્સુક-
તાપર્વક નિહાળી રહી હતી !

પ્રકરણ ૬ કું.

એ બિલ્લીનું ધમસાણું.

કેરટગામમા વાન બારણેથી ત્રીજેજ બારણે આય-
ઝેક બોક્ષેલ નામનો માણસ રહેતો હતો બનેની વચ્ચે
એક યુવાન દપતીનુ ઘર હતુ એ ઘરવાળાને હેગમા
નોઢરી હતી તેથી વરમનો મોટો ભાગ એનું ઘર બધજ
રહેતુ તેમના ઘરનો પાછલો ભાગ તેમની સંમતિથી આય-
ઝેક પોતાના ઉપયોગ માટે વાપરતો હતો.

વાન બારણેની પેઠે આયઝેક પણ ઝાડ પાનનો
- ને ફુલફળનો જબરો શોખીન હતો. એણે પણ પોતાના

વાડામા એક બગીચો બનાવ્યો હતો નવા નવા ફુલઝાડ
રોપવા તેમજ નવા નવા રંગ અને આકારના પુષ્પો કિંમ
ડવાને ખૂબ પ્રયત્ન કરતો હતો દશે વર્ષ ઉપર એણે
પાંચ પાખડોનું ટયુલિપ કિંમડવા માટે એક નાનકડું ઇનામ
પણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું ત્યાંથી એ પોતાને એક મહાન
પુષ્પશાસ્ત્રી લેખતો હતો વાન બારલેએ તો હજુ હમણા
હમણા એના અખતરોએ શરૂ કર્યા હતા છતાં માત્ર એ
ત્રણ વર્ષમા એણે ઘણી પ્રગતિ કરી હતી, અને એ ત્રણ નવા
ફુલોની શોધ કરી હતી, તેથી આયક્ષ પ્રમ ચીઢનાતો હતો
તે કહેતો કે “ આટલી નાની ઉંમરમા આ છોકરો નવા
ફુલો શોધવા મડ્યો છે તે જુના ફુલો વિષે કશુંયે જિજ્ઞા
સનો નથી શરૂઆતમા તો એણે મારા જેવા કોઇની
પાસે શિક્ષણ લેવાની જરૂર છે ’

પરંતુ જ્યારે બારલેના નવા શોધેલા પુષ્પો વિષે
જાહેર છાપાઓ અને ચોપાનીઓમા ચર્ચાઓ આવી,
આખા દેશના અને દૂરોપખડના કુલ શોખીનોએ બાર
લેના પુષ્પોના વખાણ કર્યા, અને જ્યારે મોટા મોટા
વિદ્વાનો અને ફુલ-શાસ્ત્રીઓએ તેને વિષે સારા અભિપ્રાયો
આપ્યા, ત્યારે આયક્ષે સાહેબનો ચહેરો અપ્પવાદ્ય મળો
તેના મ્હો પરંતુ તર જોખુ થયું તેનું માનપાન ઘટવા
લાગ્યું એના હૃદયમા દોષનો કીડો જાગ્રત થયો તે વખતથી
બારલેની દિલચાલ ઉપર અને તેણે પોતાના વાડામા બનાવેલી
ઝોઢવણી-સંઘવડો-તરફ એણે બારીકાઈથી ’ નાન આપવા

માડયુ જ્યારે બારણેએ પેલુ કાચગૃહ બનાવ્યુ ત્યારે તેા આયઝેકને એમજ થયુ કે હવે આ છોકરો મારાથી બહુજ આગળ નીકળી ગયો, એમા કંઈ શક નહિ આવ-
ઝેક બોક્ષ્ટેલ જાતે સાધારણુ ગિથિતો માણુસ હતો જાગીરદાર બારણેની પેઠે એનાથી મોઢામોઢા પુસ્તકો વસાવી શકાય એમ નહતુ, કે એની પેઠે એનાથી એટલી સઘવડોવાળુ કાચગૃહ પણ ઉભુ કરી શકાય એમ નહતુ

વાચનાર ! બોક્ષ્ટેલથી કાચગૃહ ઉભુ કરાય એમ ખરૂં પરતુ વાડાની ભીંતની સાથે એક લાખી નીસરણી ઉભી કરવામા એને જરાયે મુશ્કેલી નડતી ન હતી, કે કોઈ એને તેમ કરતા રોકે કે દેખે એમ પણ ન હતુ એ નીસરણી ઉપર ચઢીને એ સહેલાઈથી બારણેના વાડામા ડોકીયુ કરી શકતો હારલેમ શહેરની હોર્ટિકલ્ચરલ સોસાયટીએ થોડાજ દિવસ ઉપર એક મોટુ ઇનામ જાહેર કર્યું હતુ. જે માણુસ કાળી ધાર અને કાળી પાદડી વાળુ, ખીન્ન રંગની છાટ વગરનુ નીતરૂં મેશ જેવુ કાંજું ગુલાબી ઉગાડી આપે તેને એ સોસાયટીના ફડમાથી ૩ લાખ ગીલ્ડરનુ ઇનામ આપવાનુ હતુ તેની વાત દેશ પરદેશના બધાયે જાપાઓમા મોટે મોટે અક્ષરે જાપાઈ પ્રગટ થઈ હતી એ ઇનામ માટે પ્રયત્ન કરવાનો આશ-
ઝેકનો વિચાર હતો અને એને ખાતરી હતી કે બારણે પણ એ ઇનામ પ્રાપ્ત કરવાની મહેનત કર્યા વગર નહિ રહેતો, તેથી તે આજે ત્રણેક મહિના થયા બારણેના કાર્યો ઉપર

ખાસ ખારીકાઘથી નજર રાખી રહ્યો હતો. સવારે સાંજે બપોરે અને ધણીવાર રાત્રે પણ એ પેલી નીસરણી પર ચઢીને બારલેના વાડામાં શુ થાય છે તે જોયા કરતો.

હારલેમની હોટિક્રેટચરલ સોસાયટી કંઈ જેવી તેવી સરથા ન હતી અત્યારે નોબલ પ્રાઇઝ વિષે તો સૌ કોઇ જાણે છે. નોબલ પ્રાઇઝ પ્રાપ્ત કરનારને સૌ કોઇ પૂજે છે. તેજ પ્રમાણે તે વખતમાં હારલેમ સોસાયટીનું ઇનામ પ્રાપ્ત કરનાર માણસ ખરેખરો બાગ્યશાળી પુરુષ ગણાતો, સૌ કોઇ તે માણસના વખાણ કરતું ફુલ-શીખીનો, માળાઓ અને વિજાનશાસ્ત્રીઓ તે માણસને ઉત્સાહથી પૂજતા.

કાળું ગુલાબ ઉગાડવાની જાહેર ખબરો પ્રગટ થઇ તે પહેલાંજ બારલેનું નામ આખા દેશમાં એક કુશળ ફુલશાસ્ત્રી તરીકે પ્રખ્યાત થયેલું હતું. ખામ કરીને ગુલાબના ફુલ ઉપર તો એનો ખારે મજૂ હતો. એણે આજ સુધીમાં પદર જાતના ગુલાબના ફુલો ઉગાડ્યા હતા. રાતા, ઘોળા બૂરા, વીશ પાદડીના, પચીશ પાદડીના, કાગરાની ધારવાળા, લહેરીયાવાળા અને બીજા ધણી જાતના ગુલાબના ફુલોનાં કુડા એણે પોતાને બારણેજ ગોઠવી રાખ્યા હતા. પરંતુ હજી સુધી એણે કાળું ગુલાબ કદિ ઉગાડ્યું ન હતું. બ્યારે હારલેમ સોસાયટીએ આવું મોટું ઇનામ જાહેર કર્યું ત્યારે એણે પણ તે ઇનામ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવા નિશ્ચય કર્યો.

એણે ગુલાબી ગુલાબના છોડની એક કલમ કાપી અને કાળી જમીનમાં દાટી થોડા દિવસ પછી એણે બીજી એક કલમ કાપી અને તેને કાળો રંગ ચઢાવી સફેદ મટાડીવાળી જમીનમાં દાટી જ્યારે બંને કલમોને અંકુર પુટવા લાગ્યા, ત્યારે તેણે બંનેને ઉપેડી લીધી અને તેની ડાળીઓના વચ્ચેથી ઉભા ચીરા કર્યા પછી એક કલમના એક ચીરાને એક જાતની દવા લગાડી, બીજી કલમના ચીરાને બીજી જાતની દવા લગાડી તે બંનેને ખાસ ચીકણા ગુદર જેવા પદાર્થ વડે એક બીજા સાથે ચોટાડ્યા અને પછી શ્વાસ્ત્રીય દવાઓથી તર બનાવેલી મટાડીમાં તેને દાટ્યા થોડા દિવસ વીત્યા એટલે એ કલમને કાળાશ પડતા અંકુર પુટવા લાગ્યા.

આપણે એક બોક્ષેલ એની આ બધી ક્રિયાઓ વાડાની ભીંત ઉપરથી ડોકીયા કરી કરીને જોયા કરતો હતો આખે દૂરની વસ્તુઓ સ્પષ્ટ દેખાય નહિ તેથી તેણે એક લાંબુ દૂરબીન આણ્યું અને તેની મદદથી એ બગીચાના બધા વિભાગોમાં તેમજ કાચગૃહની અંદર પણ તીક્ષ્ણ નજર પહોંચાડવા લાગ્યો એક દિવસ એની નજરે એક વિચિત્ર દૃશ્ય દેખાયું.

વાચનાર ! એ દૃશ્ય કેવું હતું ? ગયા પ્રકરણમાં તે તે જોયું જ છે.

કાર્નેલ ઉવિટે એ ગુપ્ત પત્રો બારેને સોંપ્યાં તેને દોઢ બે મહિના વીતી ગયા હતા, એ વખત દરમિયાન

બારલેએ કાળુ ગુલામ ઉગાડવાના વિષયમા ખૂબ પ્રગતિ કરી હતી રાજ એ પોતાના છોડ ઉપર નરી નવી ક્રિયાઓ કરતો હતો. આયઝેક ભીંત પરથી ડોકીયા ડગીને રાજ બારલે શુ કરે છે તે દૂરથી નની મદદથી જોતો અને પોતાના વાડામા તે પ્રમાણેની ક્રિયાઓ કરતો. પરંતુ બારલે દવાઓ પોતાની કલમેને લગાડતો હતો તે એને ખમર ન હોવાથી એની ક્રિયાઓનુ કંઈક જુદુજ પરિણામ આવતુ હતુ એક વાર તો એના છોડવાઓ મળમાથી બળીજ ગયા એ જોઈને આયઝેક મનમા તે મનમા ખૂબ ચીડવાતો બારલેના છોડ પર ડુટલી કળાઓ ઘેરા રાખોડી રમતી થઇ હતી પણ આયઝેકના છોડ પર તો કળાઓ ડુટતીજ ન હતી કોઈવાર અકુર ડુટતા, તો તે શીકકા રાતા રમના હોય અથવા તો અકુરમાથી પાદડીઓ ડુટતા પહેલાજ આખો છોડ કરમાઇ જાય એવી રીતે વારવાર એને એના પ્રયોગોમા નિષ્ફળતાજ મળતી હતી બારલેએ તો એ રાખોડી રમના છોડવાને ઉખેડી લીધો અને ફરી પાછા તેની ડાળીના ચીરા કરી, દવા પાછા સાધીને બીજી જમીનમા દાટ્યા આ વખતે એ છોડ ઉપર કાળી બમ્બર જેવી કળાઓ બેઠી

એ કાળી કળાઓવાળા ગુલામના છોડને જોઈને આયઝેકના અતરમા ખરેખરી આગ લાગી એને નકકી લાગ્યુ કે હવે મહિના દોઢ મહિનામા બારલે પોતાના કાળા ગુલામની સેવા બહુર કરશે અને-હારલેમ સોસાયટીનું

૩ લાખનુ ઇનામ જરૂર હાથ કરશે મારે ગમે તેમ કરીને એને એમ કરતા અટકાવવો જોઈએ

આયઝેકે પોતાના મગજને ચાવી આપી અને બાર લેને હારલેમ સોસાયટીનુ ઇનામ ન મળે તેવી વેતરણુ કરવાનો ને બારલેની બધી મહેનત ધૂળ મેળવવાનો કોઇ ઉપાય શોધી કહાડવા માટે તેણે ખુદિના ઘેરડા દોડાવવા માડ્યા થોડાજ વખતમા એણે એક આશ્ચર્ય યુક્તિ શોધી કહાડી.

આયઝેકના ઘરમા એક પાળેલી બિલાડી હતી અને તેને બે ત્રણ બચ્ચા થયા હતા એક દિવસ સાંજે આયઝેકે એક લાખી દોરડી લઇને તેના એક છોડા વતી એક બિલાડીના પાછલા પગ અને બીજા છોડા વતી બીજી બિલાડીના પાછલા પગ બાધ્યા દોરડીનો ખાલી ગાળો ત્રણેક હાથનો રાખ્યો હતો

જ્યારે રાત પડી, અને બધાએ માનવી પ્રાણીઓ એક પછી એક નિદ્રાવશ થઈ જતા રાત નિરવ અધકારનુ સામ્રાજ્ય વ્યાપી ગયુ, ત્યારે આયઝેક પોતાના વાડામા જઇ નીસરણી પર ચઢ્યો અને બિલાડીઓને તેણે પોતાની બગલમા લીધી હતી બીંત પર ચઢીને એણે ડોકીયુ કરી બેયુ રખેને બારલ હજુ પોતાના વાડામા અખતરા કરતો બેઠો હોય ! પણ ના, ત્યા કોઇ ન હતુ આયઝેકે એકદમ અને બિલાડીઓને બારલેના વાડામા ફેંકી

બિલાડીઓ, વણીયરો, અને એવીજ જાતના બીજા

પ્રાણીઓ એવા ચપલ અને ચાલાક હોય છે કે તેમને
 ગમે તેટલી ઉચ્ચાઈએથી ગમે ને સ્થિતિમા ફેંકા તોયે
 જમીન પર તો તેઓ પોતાના ચાર પગ ઉપરજ પડે છે
 આયઝેકે ફેંકેલી બિલાડીઓ જમીન પર તો બરાબર સુર-
 ક્ષિતપણે પડી પરંતુ અચાનક આવી પડેલી આફતથી
 મભરાઈને આમતેમ દોડવા લાગી એક બિલાડી એક તરફ
 ખેંચે, ને બીજી બિલાડી બીજી તરફ ખેંચેના પગ બાધેલા,
 એટલે નસાય નહિ તેથી ચીચીયારીઓ પાડે એકવાર એક
 બિલાડીનું જોર વધી જાય, તે બીજીને એક દિશામાં ખેંચી જાય
 તો બીજી ધડીએ બીજી બિલાડી જોર કરે ને પેલીને કોઇ જુદીજ
 દિશામાં ખેંચી જાય-ને સાથે “ મ્યાઉ મ્યાઉ ” ને ચીસા-
 ચીસ તો ચાલુજ હોય એ પ્રમાણે લગભગ દશ મિનિટ
 સુધી ટગ-ઓફ-વોર ચાલુ રહી તે દરમિયાન બંને બિલ્લીઓ
 લગભગ આખા બગીચામાં ખુદાખુદ કરી વળી હતી. નાના
 નાના પુષ્પોના છોડવાઓ, કુમળી નવીજ ઝુટેલી અમૂલ્ય ફુલોની
 કલમો, જાઈ જુઘની વેલીઓ અને બીજા બધાંયે દુઃપ્રાપ્ય
 બાલત્વોનો કચ્ચરધાણુ નીકળી ગયો હતો.

આખરે એક પથરાને ઘસાઈ બંને તરફથી એકી
 વખતે એક સરખું જોર થતા દોરડી તડાફ કરતી તૂટી
 ગઈ બંને બિલાડીઓ “ મ્યાઉ મ્યાઉ, મ્યાઉ મ્યાઉ ”
 કરતી અને ચીચીયારીઓ પાડતી જીવ લઇને નાહી

એ બધો વખત આયઝેક પોતાની નીસરણી ઉપર
 ઉભોજ રહ્યો હતો. અધકારને લીધે એને કશુંયે દેખાતું

તો ન હતું પરંતુ બિલાડીઓના અવાજ કંઈ દિશામાથી આવે છે તે એ પારખી શકતો હતો વાડામાં કંઈ જગ્યાએ થું રોપેલું છે તે એ ઘણું ભાગે જાણતો હતો જે ખૂણામાં કાણું ગુલાબ ઉગાડવા માટેના રોપાઓ દારેલા હતા તે તરફથી જ્યારે બિલ્લીઓની ખૂબ ચીસો સંભળાઈ ત્યારે એને ક્ષેત્રે ખૂબ ઠંડક વળી.

જ્યારે બિલાડીઓ દોરડી તોડીને નાસી મઠ ત્યારે હૃદયથી મલકાતો, આનંદથી ઉભરાતો આયઝેક નીસરણી પરથી ઉતરી, ધરમાં જઈ પથારીમાં પડ્યો અને સવારે આ બિલ્લીઓના ધમસાણુનું આહ્વાદક દૃશ્ય જોવાના વિચારો કરતો કરતો નિદ્રામાં પડી અનેક સારાનરસા સ્વપ્નાઓ અનુભવવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬ ટું.

અણુધારી આકૃત.

એક દિવસ પ્રાત કાળે બારશે જાગૃત થયો, ને પોતાના નિયમ પ્રમાણે સીધો વાડામાં પોતના કુલ-છોડવાઓની ખબર લેવા ગયો.

ત્યાં એણે થું જોયું ?

વાચનાર, આગલી રાત્રે આખો જગીઓ ખુદી વળેલી બિલાડીઓએ નુકસાન કર્યું હતું, તે જોઈને બાર-

લેની શુ સ્થિતિ થઇ હશે તેની કલ્પના તુ તારી મેળે જ કરી
 લેજો કેટલીક જગાએ એના કુમળા નાનકડા પુષ્પ વલ્લેનો
 કચ્ચરધાણુ નીકળી ગયો હતો કેટકટલા મહિનાઓની
 ગણતરીએ, પ્રયોગો અને પરિશ્રમને અતે એણે ઉત્પન્ન
 કરેલા કટલાક નવા પુષ્પોની નાજુક કલમો, અકુર કુટ-
 વાની અણી પગ આવેલી, તે ચગદાધને છુદો થઇ હતી
 કેટલાક પચાસ પચાસ પાખડીના મનોહર અમૃત્ય બકુ-
 લની કળાઓ નાશ પામી હતી કાચના અને ચીનાઇ
 માટીના કેટલાક કીમતી કુડાઓ ઉધા વળી ગયા હતા
 એ બધું જોઇને બારયે તો ઠડોગારજ થઇ ગયો કોઇક
 મહાન વૈદરાજ સહસ્ત્રપુટી ભસ્મ બનાવતો હોય ને ૯૯૯
 પુટ દીધેલી ભસ્મ અચાનક એના હાથમાથી પડીને ઢોળાઇ
 ધ્રુળભેગી થઇ જાય ત્યારે એને જેટલું દુઃખ, જેટલો
 ઉદ્વેગ ને જેટલી નિરાશા ઉપજ થાય તેટલી, કદાચ તેથી થે
 વધારે નિરાશા આ વખતે બારયેને ઉત્પન્ન થઇ

કેટલોક સમય સુધી તો એ ત્યા ક્રિકર્તવ્યમૂઢ જેવો
 બનીને ઉભોજ રહ્યો થોડીવાર પછી એણે બારીકાઇથી
 તપાસ કરી તો માલમ પડ્યું કે બિલાડી કૂતરા કે વણીયરે
 આ કામ કર્યું હોવું જોઇએ

ખીજેજ દિવસે એણે સુથાર કડીઆને તેડાવી મળા-
 વ્યા, ને બગીચાની ચારે બાજુએ જ્યા જ્યાથી એવા પ્રાણીઓ
 પ્રવેશ કરી શકે એવી જખોલો હતી તે બધી પૂરાવી દીધી
 વળી રાતના ત્યા ચોકી કરવા માટે એણે એક માણસને

હુકમ આપ્યો અને તેને સૂવા બેસવા માટે એક નાની
છાપરી બધાવી દીધી

x

x

x

ઉપર્યુકત ઘટના બની ગાયને એ ત્રણ મહિના વીતી
ગયા છે બારલેનુ પુલો ઉગાડવાનુ અને નવા નવા અખ-
તરા કરવાનુ કામ પાછુ સરાણે ચઢી મધુ છે અને
છેલ્લા એક મહિનામા તો એણે એ વિષયમા ધણીજ
પ્રગતિ કરી દીધી છે કાળું ગુલાબ ઉગાડવાની કલમો
એણે તૈયાર કરી દીધી છે હવે માત્ર છેલ્લો એક પ્રયોગ-એકજ
નિશ્ચયકારક અખતરો-કરવાનો બાકી રહ્યો છે જેને સફળ થાય
તો દુનિયામા કાળું ગુલાબ અવતર્યું એમ છાતી ઠોકીને
ઝહેર કરવામા જરાયે સકોચ રહે નહિ એ પછી બારલે
કાળાં ગુલાબ ઉગાડવા માટે એકડો ને હજારો કલમો
બનાવી શકે એમ હતું હવે ત્રણ લાખ ગીલ્ડરનુ ધનામ
એનાથી માત્ર ચાર ડમલાજ દૂર હતુ

આ બધો વખત આયઝેક બોલ્ટેલ પોતાની
નીસરણી પર ચઢી ચઢીને રોજ દૂરબીનની મદદથી બાર-
લેની બધીયે હિલચાલનુ બારીક અવલોકન કર્યાજ કરતો
હતો જેમ જેમ બારલેના પ્રયોગો સફળ થતા જતા હતા
તેમ તેમ એના અતરમા અદેખાઇની આગ વધારે ને
વધારે પ્રજ્વલિત થતી હતી એ ચાર વાર તો એને એમ
પશુ વિચાર આબ્યો કે-લાવ, વાડામા ઉતરીને ગૂપચૂપ
કલમો કાઢી લઉં પશુ હવે તો રોજ રાતના છાપરીમા

ચોકીદાર બેસતો હતો તે કંઈ ધડીએ જાગતો હશે ને કંઈ ધડીએ ઝાકા ખાતા હશે તે કેમ ગમજી શકાય ?

એક દિવસ બપોરે આયઝે દગ્ગીનમાથી જોયું— બારણે પોતાના કાચગૃહમાથી નીકળ્યો અને બગીચાના સાત નંબરના વિભાગ આગળ ગયો ત્યાંથી એણે થોડીક મટોડી એક જાડા કાગળમા ભરી લીધી પછી ૧૦ મા નંબરના વિભાગ આગળ ગયો તે વિભાગમા કાળા શુલાબની ત્રણ કલમો ઉગતી હતી બારણેએ એક પછી એક ત્રણે કલમેને કાઢી લીધી દરેકને મૂળીઆવાળે છેડે સાતમા નંબરની મટોડીના ગૂઠા વળગાડ્યા અને તેને કામળ લપેટી કાચગૃહમા લાવી સૂતળી વડે મજબૂત બાંધી લીધા આમ મૂળીઆ સાથે મટોડી ગાંધવાથી કલમો ધણા દિવસ સુધી સુકાઈને બળી ન જાય એમ હતું બારણેએ ત્રણે કલમેને પોતાના ટેમ્બલ પર મૂકીને રમાલ દાઢ્યો.

પછી તે પોતાની આરામખુરશીમા પડ્યો તે વેળા એના મગજમા ચિત્રવિચિત્ર વિચારો ઉભરાવા લાગ્યા એની કલ્પનાના શોડાઓ એમરે દોડવા લાગ્યા.

“ હવે આ કલમોમાથી ખરેખર કાળુ, કોલસા જેવું ને મેશ જેવું કાળુ શુલાબ ઉગાડવું એ કંઈ બહુ મુશ્કેલ નથી મારીં તો ખાત્રીજ છે પણ—પણ—હાર લેમ સોસાયટીના પ્રમુખની તથા સભ્યોની ખાત્રી થશે ત્યારે ને ! .કદાચ થોડો ભાગ આખા રંગતો આવી મળે તો ! એવું માય તો ફજેતીજ !...એક વાર બહાર પડ્યા

પછી નાક કપાય તે તો ખોટું ..હારલેમ જતા પહેલા હું એકવાર ફરીથી કાળું ગુલાબ ઉગાડી જોઈશ . ..જો હારલેમ સોમામગીની બધીયે શરતો પૂરી પાડે એવું કુલ ઉગશે તોજ હું તે છોડને કુડા સાથે હારલેમ લઇ જઈશ ત્રણ લાખ ગીલ્ડર ! . કેવડું મોટું ધનામ ! . ...

“મને એ ધનામ મળે તો હું તેનું શું કરીશ ?... એક લાખ ગીલ્ડર હું અહીંના ગરીબ ગુરખાઓમા વહેતી દઈશ . મારે એટલું તો કરવું જ જોઈએ બધા પૈસાદાર માણસોને ગરીમ લોકો ચિકકારે છે, ગાળ દે છે...પણ હું આ રીતે તેમને મદદ કરું તો ? .તેમને મારે માટે સારી લાગણી થશેજ ધનવાનોએ અતડા રહેવું ન જોઈએ બાકીના એક લાખનો એક વિશાળ બગીચો બધાવું ?... હા એજ સારો વિચાર છે . ને એક લાખ વધ્યા તેનું ?

પૂર્વ તરફના દેશોમા બહુજ મનોહર સુવાસિત પુષ્પો થાય છે મારા જવાએ તે દેશોની મુલાકાત લેવીજ જોઈએ તેને માટે એક લાખ ગીલ્ડર તો બહુ થઇ જશે ...

“મને લાગે છે કે હારલેમવાળાઓ એ કાળા ગુલાબનું કંઇક નવું નામ તો પાડશેજ .તેની સાથે મારું નામ તો જોડાવું જ જોઈએ શું નામ પાડશે ?...બારલે ગુલાબ ? એવુંજ કંઇક શોધી કહાડશે...પણ તેમા બારલે શબ્દ તો હોવોજ જોઈએ પછી લોકો પૂછશે કે બારલે નામ કેમ પડ્યું ?...ત્યારે કોઇક જવાબ આપશે કે બારલે

નામના માણુને તે પહેલવહેલુ ગોંધી કહાડ્યુ, તેથી .
બરાબર છે ધૈમા તો આજ છે ને કાલ નથી નામ નો
અનતકાળ સુધી ટકશે ગમે તેમ બારલે-શુલામ નો
ખરૂજ ”

એ પ્રમાણે એ કલ્પનાના તરાપાના બેસી ધોધમાર
વહેતા પ્રવાહની માયે ધસડાતો આવ્યો જતો હતો, તેવામા
અચાનક એના નોકરે આગિતે એને વિચારનિવામાથી
જાગ્રત કર્યો

“ સાહેબ, બહાર કોઈ માણુસ આવ્યો છે . . . ”

“ કોણ ? ”

“ એનુ નામ પીટર છે ને હુગથી આવ્યો છુ એમ
કહે છે ”

“ કોણ ? પીટર ? કાનેલ માપુનો ધોડાવાળો તો
નથી ? ”

“ હા સાહેબ, એ તેવોજ દેખાય છે ”

“ વાર તેને બહાર બેસાડ હુ થોડીવારમા આવુ’
છુ ”

એટલામા સામેના ઓટલા પરથી અવાજ આવ્યો—

“ નહિ, સાહેબ માફ કરજો, મારાથી થોભી શકાય
એમ નથી મારું કામ ધણુજ ઉતાવળનું છે ” એમ
બોલતો બોલતો પીટર ત્યા—કાચગૃહમાજ—આવી પહોચ્યો
અહી આવવાની કોઇને પરવાનગી ન હતી છતા પીટર
રજા લીધા વગર પાછરો આવ્યો આવ્યો તેથી બારલેને

તેના ઉપર કોઈ ચઢ્યો પણ તે કોઈને એણે મનમાં દયાવી રાખ્યો. પીટર પોતાના શેઠની ચિઠ્ઠી એના હાથમાં મૂકી કહ્યું “—” સાહેબ ક્ષણ પણ ગુમાવવાનો વખત નથી આ ચિઠ્ઠી વાંચો અને બીલકુલ વખત ગુમાવ્યા વગર એમાં લખ્યા પ્રમાણે ચાલ કરો ”

બારલેએ આધ્યાત્મિકતા અસ્તરપાના પર લખેલી તે ચિઠ્ઠી વાંચી એકવાર વાંચ્યા પછી બીજી વાર વાંચી વિચારમાં પડતા બોલ્યો—“શુ તે કાગળો બાળી નાખવાના છે ? કોર્નેલ બાપુ તો કહેતા હતા કે તે બહુ કીંમતી છે ”

“સાહેબ, આ ચિઠ્ઠી પણ તેમનીજ લખેલી છે ”
પીટરે બાર દબને કહ્યું

“છતાંયે મને વહેમ પડે છે ” બારલે આગળ બોલવા જતો હતો એટલામાં એના ધરના દરવાજા પરનો એક નોકર એકાએક દોડતો આવી મોટેથી બોલ્યો,—“શેઠ સાહેબ, નાસો, નાસો પોલિસના માણસો આપને પકડવા આવ્યા છે ”

બારલે ચમક્યો “શુ ?”

“પોલિસના માણસો હેઠથી આવ્યા છે અને આપને શોધે છે ” પેલાએ ફરીથી કહ્યું

“મને શોધે છે ? મને ? શા માટે ? મે શુ તેમનો અપરાધ કર્યો છે ?”

એટલામાં બીજા એક બે નોકરો અને બારલેની પદ્મ આયા દોડતા અને હાફતા હાફતા ત્યાં આવી પહોં-

અ્યા, અને “નાસો નાસો”ની ખૂબ પાડવા લાગ્યા ત્હ
આયા તે આખમા આસુ માથે કરગરતી બોલી “ઓ
દીકરા બાગ્યે, તુ જરા વિચાર કરવા મા થોભ એકદમ
નાસી જા અહીંથી નામી છુટ આ વાડ કૂદીને ચા’યો જ
હુગનો મેજરટ્રેટ અને તેના માણુમો બનાર દરવાન સાથે
તકરાર કરી રહ્યા છે ”

બારલેને તો સમજાયુજ નહિ કે આ બધી શી
ગડબડ છે ! આવાને તે કંઈક સવાલ પૂછવા જતો હતો
એટલામાજ એટલા પર હુગનો મેજરટ્રેટ અને બીજા
પોલિસના માણુસો દેખાયા તેઓમાના એકના હાથમા
હાથકડી અને બીજાના હાથમા ચા’મુક હતી

બારલેનુ આખુ શરીર આ માણુસોને ખરેખર
આવેલા જોધને ત્રુજા હાથુ’ પળવાર એને આ દેખાવ
સાચો છે કે સ્વપ્નનો છે ? એની પણ શક થઇ પરતુ
અડધી મિનિટ થઇ નહિ હજે એટલામા તો મેજરટ્રેટ
બારલેની પાસે આવીને એના ખભા પર હાથ મૂક્યો

“વાન બારલે, તમેજ કે ?”

બારલેએ હકારમા ડોકુ ધુણાવ્યુ એના ગળામાથી
અવાજ ન નીકળ્યો

“તમારા મકાનની ઝડતી લેવાનુ વારટ છે.” એમ
કહી મેજરટ્રેટ એક છાપેસો સહી-મિકાવાળો કાગળ
બારલેને બતાવ્યો

બારલેએ તે જોયો પણ તે કંઈ બોલ્યો નહિ

મેજરટ્રેટે હમીને કહ્યું—“અમે કાંઈ તમને ઝાઝો ત્રાસ આપવાના નથી, હો, ગભરાશો નહિ ” એણે પોતાના માથાસોને પેલા ટેમલનું બીજનું ખાનું ઉઘાડવાનું કહ્યું.

આકડી જે ચીને સિપાઈએ કહ્યું—“ સાહેબ, એને ચાવી મારેલી લાગે છે ”

મેજરટ્રેટે ખારલે તરફ જોઈને કહ્યું—“ એ ખાનાની ચાવી આપો જોઈએ ”

વાચનાર ! એ વખતે યુવાન ખારલેનું હૃદય કેટલું ધડકતું હશે, એના ચિત્તની કેવી અવદશા થઈ હશે, તેનું વર્ણન આપવાની શક્તિ આ લેખિનીમા નથી પીટરની છાતી પણ ધડકી રહી “હાય ! માત્ર પા કલાક વહેલો આવી પહોંચ્યો હોત તો ?—આવો પ્રસંગ ન આવત ” એમ એનું હૃદય એને ડખી રહ્યું હતું .

ખારલેએ ચાની આપી પછી અચાનક જાણે વિદ્યુતનો ચમકારો થયો હોયને ! એવી રીતે ખારલેના મગજમા એક વિચાર સ્પુર્થો એણે ટેમલ પર પડેલી કાળા ગુલાબની કલમો લીધી અને પોતાના હાથમા રહી ગયેલી પીટરની ચિટ્ટીવાળાજ કાગળમા તેને લપેટી એણે પોતાના ડગલાના અદરના ગમવામા સેરવી દીધી “આ લોકો મને પકડી જાય તો, રખેને એ અમૂલ્ય કલમો રવડી તો ન જાય ”

સિપાઈએ કુચી વડે ખાનું ઉઘાડ્યું ઉઘાડીને આખું બહાર ખેચી કહાડ્યું પાછળના ભાગમા કાગળોનું એક બડલ હતું, તે તેણે બહાર કાઢી મેજરટ્રેટના હાથમા

મૂક્યુ તેજોઈ મેજસ્ટ્રેટ બોલ્યો-“હા, હા બસ એતો એજ ”

પછી બારલેના તરફ જોઈ બોલ્યો-“ગિ વાન બારલે,
હુ તમારે માટે દિવગીર 'કુ' અમને ખચર મળ્યા પ્રમાણે
તમારા મકાનમાં ચોક્કસ જગ્યાએથી મુદ્દા-માલ હાથ
લાગ્યો છે મારે તમને પકડી લઈ જવા પડશે '

બારલે કામ બોલ્યો નહિ એક પાચ મિનિટને ખાતર
એ ફસાઈ પડ્યો હતો જે પીગગી ચિટ્ટી વાચીને બીલ-
કલ સમય ગુમાવ્યા વગર તરતજ એણે બહાર બાળી
મૂક્યુ હોત તો આવો સમય આવ્યોજ ન હોત પણ
ચિંતિના લેખ ટાળ્યા કેમ ટળે ?

મેજસ્ટ્રેટે સિપાઇને મશારત કરી તેણે પાસે આવી
બારલેના કાઝ પર કડી બેરની બીજે એક મિપાઇ બાડાનો
ટાગો બોલાવવુ દોડ્યો

બારલેના નોકરોની આખમાથી આસુ પડી રહ્યા
હતા જુદા આયા તો છાનીકાટ રડી રહી હતી તેણે બાર-
લેને છોડી મૂકવા માટે બે તથુ વાગ મેજસ્ટ્રેટને હાથ જોડી
પગે પડી આજીજીઓ કરી પોતાનુ ખાનગી ઝવેરાત પણ
તેને આપવા માડ્યુ, પરંતુ મેજસ્ટ્રેટે તેના પ્રત્યે કશુ
ધ્યાન આપ્યુ નહિ તે કશાથી પનળ્યો નહિ

ચોડીવારમા ટાગો આવી પહોંચ્યો મિપાઇઓએ
બારલેને તેમા બેસાડ્યો અને મેજસ્ટ્રેટ સાથે જોતજોતામા
ટાગો હકારાવી દોડાવી લઈ ગયા

બારલેના બારણામા એ વખતે રડારોળ થઈ રહી હતી,

પ્રકરણ ૭ મું.

અધિકારમાં ફેંકા.

ચતુર વાચક સમજીજ ગયો હશે કે ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવેલી ઘટનાનું મૂળ કઇ વ્યક્તિના કારસ્થાનમાં હતું. બારલેનો અદેખો પડેાશી આયઝેક!—એણે સરકારમાં નનામો પત્ર લખ્યો હતો તે પરથીજ પોલિસે ષળનારમાં મુદ્દામાલનો પત્તો મેળવી લીધો હતો.

આયઝેકને એ પમલુ લેતા પહેલા ખૂબ વિચાર કરવો પડ્યો હતો. પહેલવહેલા એ ખ્યાલ આવતા તો એનું અગ ધૂણ ઉઠ્યું હતું એના હૃદયમાં પણ અતરનો અવાજ હતો. એ અવાજને એણે કેટલેક અંશે કચરી નાખ્યો હતો છતાં પ્રસંગોપાત તે ગાળી ઉઠ્યા વગર રહેતો નહિ તેણેજ એને એવું ધાતકી કામ કરતાં રોક્યો. આયઝેકને ખબર હતી કે બારલે કોઇ દિવસ રાજ-ખટપટમાં જરાયે ભાગ લેતો ન હતો એટલુંજ નહિ પણ દેશમાં થુ થુ ઉથલપાથલ થાય છે અને બનાવો બને છે તેનીયે એને કશી ખબર નહતી. આયઝેક પોતે તો જોડલો કુલગ્રાડનો શોખીન હતો તેટલોજ રાજખટપટનો શોખીન અને રસીઓ હતો જો કે એ જાહેર કાર્યોમાં કાંઇ ભાગ લેતો ન હતો (કારણ તેમ કરવા જોડલી આવડત અને પડતા એનામાં ન હતી) છતાં એ રોજને રોજ છાપા વાચતો અને દેશપરદેશમાં બનતા રાજકીય બનાવો પર બારીકાઈથી ધ્યાન આપતો હતો.

એટલે હેગમા કોર્નેલ ડેવિટ અને તેનો ભાઇ પકડાયા તેની, તેમના ખૂન થયા અને હાડકા બગરમા વેચાયા તેની, ફ્રેન્ચ રાજ સાથે ચલાવેલા પત્રવ્યવહારના દેશદોષી કામળીઆ માટે અને ડેવિટ ભાઇઓના ધરની ઝડપી લેવાઈ તેની અને તેનો પત્તા ન મળતા એ કામળીઆ માટે હેગની પોલિસ કામકામ તપાસ ચલાવી રહી હતી તેની પછી વિગતવાર ખમર આયઝેકને મળી હતી પોતે એક દિવસ એકાતમા કોર્નેલ ડેવિટને કામળીયાનું એક બડલ ખારસેને આપતા જોયો હતો જે સભાળ અને મનીરતાથી કોર્નેલે એ કામળીયા સુપરત કર્યા હતા અને ખારસેએ તેને લઇને ટેબલમા ખીજ ખાનાના પાછલા ભાગમા મૂક્યા હતા, તે ઉપરથી એ કામળો અમૃદ્ય અને ભારે જોખમવાળા હોવા જોઈએ એમ આયઝેકે તરતજ અનુમાન કરી લીધું તરતજ એને વિચાર આવ્યો કે મારે શા માટે સરકારમા ખમર ન આપવી ? ઉપર જણાવ્યું તેમ પ્રથમ તો એ અચકાયો પરંતુ બે, ચાર, પાંચ, સાત વાર એનો એ વિચાર એના મગજમા ઘોળાયા કર્યો એટલે એનું હૃદય એ વિચારની ફૂરતાથી ટેવાઇ ગયું થોડીવાર પછી તો ‘એમ કરવું એ મારી ફરજ છે’ એમજ એને લાગવા માડ્યું એણે આ પ્રમાણે પાટીઆ , ગોઠવવા માડ્યા

“કોર્નેલ ડેવિટ દેશદોષી હતો તેથીજ એને સરકારે પકડ્યો અને એનો વધ કરાવ્યો, આ ખારસે તે એનોજ

ધર્મપુત્ર કેની ? તેણે એના દેશઠોડી કાગળીઆ છૂપાવ્યા છે તે પશુ એક જાતનો દેશઠોડજ કેની ? સારા સહેરી તરીકે મારી ફરજ છે કે મારે મારી નજરે પડતા ગુજા થતા અટકાવવા, અને થાય તો તેની સરકારમા ખબર આપવી આ બારણેએ છુપાવેલા કાગળોની બાબતમા સરકારને કોઇપણ રીતે ચેતાવવી એ મારી ફરજજ છે ”

આવી રીતે પાટીયા ગોઠવીને મનનું સમાધાન કરવામા આયઝેકને બહુ આનંદ પડ્યો બારણે પ્રત્યેની ઇર્ષ્યાનો કીડો એના હૃદયને ડખીજ રહ્યો હતો બારણે હવે થોડાજ દિવસમા પોતાનું કાળુ ગુલાબ દુનિયા સમક્ષ રજુ કરશે એવો બચ એને લાગી રહ્યો હતો અને બારણેને તેમ કરતા અટકાવવાનો કોઇ ઉપાય શોધી કઢાડવાને એનું મગજ ક્યારનું ફાફા મારી રહ્યુંજ હતું.

તેથી તા ૧૯ મી ઑગસ્ટની સાંજે એણે એક પોસ્ટકાર્ડ લીધો અને તેના પર સાડા સાત લીટી ચીતરીને સહી કર્યા વગર ગુપ્તપણે ડોરટગામની પોસ્ટ ઓફીસમા નાખ્યો

એ પોસ્ટ કાર્ડના શુ અસર થઇ તે વાચકે ગયા પ્રકરણમા જોયું છે .

જે વખતે પોલિસના માણસો બારણેને ટાંચામા બેસાડીને લઇ ગયા તે વખતે આયઝેક પોતાના ધરમાજ બેસી રહ્યો હતો. પોતાના પોસ્ટકાર્ડની અસર કેવી અને ક્યારે થશે તેની એને ખાત્રી હતી. સાંજે એ બહાર

નીકળ્યો ત્યારે કાઠએ એને કહ્યું—કે “બારલેને સિપાઇઓ પકડી ગયા.” ત્યારે એણે આશ્ચર્યનો ઢોંગ કરી પૂછ્યું— “એમ કે ? ” એ સિવાય બીજું કાઠજ પૂછવા એણે તરદી લીધી નહિ—એની હિમતજ ચાલી નહિ

x   x   x   +

એ દિવસ પછી બારલે પકડાયોની વાત જુની થઇ ગઇ ત્રીજે દિવસે સવારે આયઝેક નિ સરણી પર ચઢ્યો અને બારલેના વાડામા નજર ફેરવી શેઠ પકડાયા પછી નોકરોએ શેઠના પ્રિય બગીચાની સબાજ લેવાતુ માડી વાળ્યુ હતુ બારલેના રોપેલા કેટલાક કીંમતી ફુમળા છોડવાઓ પાણી ન મળવાથી સૂકાઈ ગયા હતા કેટલીક વેલીઓ ચીમબાઇ ગઇ હતી પેલી છાપરીમા એસનાર ચોકીદાર પણ પોતાને મામ ચાલ્યો ગયો હતો એટલે રખડતા બકરીના બચ્ચાઓએ વાડની તળીએથી પ્રવેશ કરીને કેટલાક છોડવાની ઉગ્મણી કરી નાખી હતી

આમઝેકે દૂરબીન માડ્યુ કાળા ગુલાબ માટેના છોડ ક્યા દોટેલા હતા તે એને ખબર હતી તે જગામા દૂરબીનથી નજર કરી, અને એ ચમક્યો કાળા ગુલાબ માટે બારલેએ ત્રણ રોપા તૈયાર કર્યા હતા. તેમાનો એક પણ ત્યા ન દેખાયો “ક્યાં ગયા હશે ? શુ એ સાથે લઇ ગયો હશે ? કે બકરીઓ ચાવી ગઇ ? મારે તપાસ કરવી પડશે ”

રાત પડી આઠ વાગ્યા, નવ વાગ્યા, દસ વાગ્યા. બધા

લોકો પોતપોતાની પથારીમાં નિદ્રાવશ થઇ ગયા, ત્યારે આખરેક પોતાના વાડામાં આવી નિ સરણી પર ચઢ્યો એણે ગજવામાં એક નાનકડું ચોર-ફાનસ રાખ્યું હતું અને વાડાઓ વચ્ચેની દિવાલ પર ચઢી એણે નિ સરણી ઉપરે લઇ લીધી અને મારસેના વાડામાં ગોઠવી નીચે ઉતર્યો પગલાંનો જરા પણ અવાજ થાય નહિ તેની સલાહ રાખીને ધીમે ધીમે ચાલતો એ કાળા ગુલામના છોડવાળી જગાએ ગયો ચોર-ફાનસનો કાચ ખસેડી અજવાળુ પાડ્યું જોયું, તો ત્રણે છોડવા ઠેક મૂળમાથી ઉખેડાયલા હોય એવા ચિહ્નો માલમ પડ્યા. જકરા કંઇ આવી રીતે આખો છોડ ખાઇ જાય નહિ.

“ ત્યારે એણે પહેલાથી જ ઉખેડી લીધા હોવા જોઇએ . એ કંઇ કાચો છે ? . પણ એને થોડીજ ખજાર હતી કે એના પર ઝડતીની ધાડ આવવાની છે ? ..કદાચ ફરી પાછી દવા ચોપડવા માટે રોપાઓ ઉખેડી લીધા હોય . તો તે એણે કાચગૃહમાં કોઇક ઠેકાણે મૂક્યા હોવા જોઇએ.. લાવ, જોઉ તો ખરો ત્યા જઈ તપાસ કરે. ”

ફાનસનો પ્રકાશ બંધ કરી તે ચોર પગલે કાચગૃહ તરફ ચાલ્યો બારણું ઉઘાડું હતું અદર પ્રવેશ કરતા જ એના હાથની અડફટ વાગવાથી પાસેના રતુલ પર ગોઠવેલી કાચની લાખી નળી ગળડી પડી જમીન પડતા કુટી ગઇ તે અવાજ થયો

બારેલના મક્કનની ઉપલી બારીએથી અવાજ આવ્યો-

“ કોણ છે ? ”

આછઝેક તરતજ નીચે બેસી ગયો અને એક ટેબલની તળીયે કોકડું વળીને ભરાઈ ગયો એનું હૃદય ખૂબ જોસથી ધબકવા લાગ્યું મનમાં બીતિ પેઠી-“ કોઈ આવીને પકડે તો ? ” જો એ ભય ખરો પડે તો એના બાર વાગી જાય એમ હતું ધર-પ્રવેશક અને ચોર તરીકે એને આઠ દશ વર્ષથી ઓછી જોલ મળે એમ ન હતું. તે વખતના કાયદા બહુજ કડક હતા.

દશેક મિનિટ સુધી આછઝેક એ ટેબલની તળીયે ભરાઈજ રહ્યો ‘ કોણ છે ? ’ એવો પ્રશ્ન પૂછીને કાંઈ જવાબ ન મળવાથી બારડેની ટુદ્ધ આયા “ કદાચ મારાજ કાને મને છેતરી હશે ” એમ ધારીને કોઈ જાતનો ઉઠાપોહ કરવાનો વિચાર માડી વાળીને પાછી તરતજ નિદ્રાવશ થઈ ગઈ.

થોડી વારે આછઝેક પાછો ઉભો થયો અને ચોર-ફાનસની સહાયથી બધે ફરીને બારીક નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો, કબાટોની અદર કબાટોને મથાળે, સ્ટૂલો અને ટેબલોના ખાનાઓમાં, નાની પેટીઓમાં અને કચરાની ટોપલીમાં પણ તે દીવો ફેરવી વળ્યો છતાં કોઈ ઠંકણું પતો લાગ્યો નહિ.

મનમાં એ બચડયાજ કરતો હતો-“ સાળો પાકો હો એવો જોઈએ મેજસ્ટ્રેટ આગ્યો હશેજ ત્યારેજ કોઈ નોકરને હથારત કરી એણે ત્રણ રોપા ઉખેડાવી લીધા.

હશે . અને તેઓ ખાનુ ઉવાડવાની ધમાલખા પડ્યા હશે ત્યારે એણે પોતાના ગજવામા સેરવી દીધા હશે...”

થોડીવારે એ ખોળતો ખોળતો ખાર્યેના ટેબલ આગળ આવ્યો ટેબલ પર પ્રકાશ નાખી જોતા ત્યાં કેટલાક મટોડીના ગામડા વેરાયલા જોવામા આવ્યા આયઝેકે બારીકાઈથી તપાસ કરી તો બગીચામા કાળા ગુલાબની જગ્યાએ જેવી મટોડી પાથરેલી હતી તેવીજ એ મટોડી દેખાઈ તેજ રંગ, તેજ કુમાસ આયઝેકને ખાત્રી થઈ કે ત્રણે રોખા તેણે કાઢી લીધેલા, તો નકકીજ પછી તે કોઇક સ્થળે છુપાવી મુક્યા હોય, અથવા તો એ પોતાની સાથે લઈ ગયો હોય છુપાવ્યા હોય તોયે તે બાટલામાજ હોવા જોઈએ કારણુ એવી કીંમતી વસ્તુને બીજે કોઇ સ્થળે રાખી શકાયજ નહિ. આયઝેક ફરી પાછો આમ તેમ શોધવા મડ્યો બીજી વાર, ત્રીજી વાર બધે ફરી વળ્યો કાંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ એટલે કપાળે હાથ લઈ વિચાર કરતો એક સ્ટૂલ પર બેઠો

“ત્રણુ લાખ ગીલ્ડર તુ ઇનામ છે ? ..ત્રણુ લાખ ! એ કેવડી મોટી રકમ ! .જો એવું કુલ બનાવવાનો છોડ મને હાથ લાગ્યો હોય તો હું શુ કરું ? . જ્યાં સુધી મને ઇનામ મળે ત્યાં સુધી મારા જીવ પેડે સાચવીને છાતી પર ને છાતી પરજ રાખુ ખારલે પશુ તેમજ કરે સ્તો ..શા માટે ન કરું ?...ત્રણુ લાખ ગીલ્ડર !...કહેતા કંઈ થાય છે ? ”

એ પ્રમાણે વિચારમા ને વિચારમા એટલા આયત્રેકને કાણુ જાણે ક્યારે, એક ઝોકુ આની ગયુ ઝોકામા તે ૩ લાખ ગીદડરના સ્વપ્ના અનુભવવા લાગ્યો જાણે એક મોટા વિશાળ અનંત જેવો દેખાતો સફેદ વસ્ત્રનો પડદો એની દ્રષ્ટિ સામે આવી ખડો થયો અને તેના ઉપર કાળા મેસ જેવા રમતું ગુલાખતુ ફુલ એની મેળે ચીત રાયુ ફુલની નીચે મોટા મોટા, ગજ ગજ જેવડા અક્ષરે ત્રણ લાખના આકડાઓ કાળા મેસ જેવા રમથી એની એળે એ પડદા પર ચીતરાયા થોડી વાર પછી પેલુ ફુલ અદૃશ્ય થઇ ગયુ, અને આકડાઓના ભૂતડા બની ગયા અને આયત્રેકની સામે જોઇ દાતીયા કરી નાચવા લાગ્યા તેમનાથી ભડકીને એકાએક તે જગી ઉઠ્યો જુએ છે તો પૂર્વમાંથી ઝાખો પ્રકાશ આવવા લાગ્યો હતો.

આયત્રેક તરતજ ઉભો થયો, અને ચોર-ફાનસ હોલવી ગજવામા ધાલી, જેવી સભાળથી ત્યા આવ્યો હતો તેવીજ સભાળથી સીડી પર ચઢી પાછો પોતાના વાડામા ઉતરી આવ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ઉપકારના બદલામાં ઉપકાર.

બારહેને બ્યુટન જેલમા લાવવામા આવ્યો એનો મુર્દમો ચાલવાને બે ત્રણ દિવસની વાર હતી. ત્યા મુઠ્ઠી

એને જે કોટડીમાં કોર્નેલને કેદ કરેલો હતો તેજ કોટડીમાં રહેવાનું હતું

આ અણુવારી આફત પોતાના ઉપર આવી પડવાથી બારલેને ધણુજ દુઃખ થયું જો કે આફત કેવડી મોટી અને કારમી હતી તે વિષે એને કશો ખ્યાલ નહતો દેશમાં ચાલી રહેલી ઉથલપાથલથી એ સદતર અસાત હતો. એને ખબર ન હતી કે એ વખતે નાનામાં નાના-નજીવા-અપરાધ માટે પણ દેહાત દડની શિક્ષા ઠોકામ્ જતી હતી હતું એને કોર્નેલ અને જોહાન ડેવિડના નિર્દય રીતે મારવા ખૂન વિષે કરીજ ખબર ન હતી ટાગામાં મેજસ્ટ્રેટ અને સિપાઇઓ બીલકુલ ગુપચુપ બેસી રહ્યા હતા, અને જોલમાં આવતા ગ્રાયફસ ડોસાએ પણ કશું બોલ્યા ચાલ્યા વગર એને કોર્નેલની કોટડીમાં લાવી ગોધી દીધો હતો એ કોટડીમાં જવાની પથ્થરની સીડીના પગથીયા જ્યારે તેઓ ચઢતા હતા ત્યારે રોઝ પોતાની ઓરડીની વચલી બારીએ ઉભી હતી. અસ્ત પામતા સૂર્યના આછા પણ તેજસ્વી કિરણો એના મનોહર કોમળ દેહને દીપાવી રહ્યા હતા. મદમદ વહેતી પવન લહરીઓ એના કેશ-કલાપની છૂટી રખડતી લટો સાથે રમત કરી રહી હતી

બારલેની નજર એના ઉપર પડી. “ અહા, શું સુદર સ્વરૂપ ! કેવી મધુરી બાળા ! આવી બચકર જોલમાં આ દેવદૂત ક્યાથી ? ” એવા બિચાર એના મનમાં ઉદ્ભવ્યા.

રોઝાએ ધાટો પાડી પૂછ્યું — “આપુણ, આ કોણ ?”

“ એ તો નવો કેદી પેલા કોર્નેલ ડેવિડનો દીકરો ”

ડોસાએ જરા પણ ચૂંટનાના અશ વગરની લુખ્ખી બાપામા કહ્યું

રોઝાના મુખ પરના ભાવ બદલાયા, એણે કોર્નેલ ડેવિડને નાસી જવામા મદદ કરી હતી, છતાં આખરે કેવી દુઃખદ રીતે તેના જીવનનો અંત આવ્યો તે એ જાણતી હતી કોર્નેલનો આ યુવાન સ્વરૂપવાન ધર્મપુત્ર પણ એવીજ દશા પામશે કે નુ ? એવા વિચાર એના નાનકડા બુદ્ધિશાળી મગજમા સ્ફુરવા અને ઉભરાવા લાગ્યા તેને પરિણામે એના મુખ પર દયાના ચિન્હ સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યા બારલેએ તે જોયા બનેની નજર પળવાર મળી રહી પરંતુ તરતજ પગથીયા પૂરા થયા અને કોટડીનો લોખંડો દરવાજો આવી પહોંચ્યો. ગ્રાયફ્સે તે દરવાજો ઉઘાડ્યો મહા પ્રયાસે રોઝા પ્રત્યેથી પોતાની દૃષ્ટિ ખેંચી લઇ બારલે કોટડીમા દાખલ થયો. ગ્રાયફ્સે દરવાજો બંધ કરી તાણુ માર્યું

બારલે થોડો તત્વજ્ઞાની પણ હતો એણે આ આકૃતના સબધમા જણાવ્યો વિચાર કરીને પોતાના મનનું સમાધાન કરવા માડ્યું — “ એ તો હોય ! મારા નસીબમા આ ધડીએ આવું સકટ સહન કરવાનું લખેલું, તે કેમ શીટ ? અત્યાર સુધી મારું જીવન એક પુલની પેઠે ખીલ્યું આવ્યું છે મારા કોઇ પાપના ફળ રૂપે આ વિપત્તિ મારા

શિરે આવી પડી છે મારે તે સહન કરવીજ જોઈએ.
એનો સમય જશે એટલે એ આપોઆપ ટળી જશે ”

એક માત્ર પોતાના કાળા ગુલામને ખાતર ખારલેને
ધણુ દુખ થતુ હતુ હોર્ટીકલ્ચર સોસાયટીનુ ઇનામ
જીતવાને એને થોડીજ વાર હતી, લગભગ તે મેળવવાની
અણી પર એ આવ્યો હતો, ને અત્યાનક એના માર્ગમા
આ મોટો પથર આવી પડ્યો હતો તેથી એના હૃદયમાં
અત્યંત વ્યથા થતી હતી હોર્ટીકલ્ચર સોસાયટીના ત્રણ
લાખ ગીલ્ડરની એને કંઈ ઝાઝી દરકાર ન હતી પણ
એ ઇનામ મેળવવાથી એને જે કીર્તિ પ્રાપ્ત થતે, આખી
વનસ્પતિશાસ્ત્રની દુનિયામા એનો વિજય ડૉક્ટર વાગતે તેથી
એને જે અમરત્વ મળતે તેનો એ જૂખ્યો હતો તે ક્ષુધા
શાત કરવાની તક એની પાસેથી ગુટવાઈ મઈ હતી તેથી
એનું મન બહુજ દુભાતુ હતુ

છતાં એને હજુ આશા હતી કાળુ ગુલામ ઉગા-
ડવા માટે તૈયાર કરેલા ત્રણે નાનકડા રોપાઓ હજુ એની
પાસેજ હતા તેના ઉપર મહેનત કરવાથી હજુ કાર્ય
સિદ્ધ થાય એમ હતુ પણ આ કેદખાનામા તેમ કરવાનો
અવસર અને સાધન મળશે ખરા ? કેમ કહી શકાય ?
આશા અનત છે

રાત્રે ગ્રાયફસ ખાવાનુ આપવા આવ્યો એક હાથમાં
ફાનસ અને લાકડી, બીજા હાથમાં ખાવાનાની થાળી અને
કુચીનો ઝૂમખો. જોવો પારણુ ઉઘાડીને અદર આવ્યો

તેવોજ એક લીસા પથરા પરથી એનો નાળવાળો ખૂટ સરી પડ્યો. એ ગમડ્યો, થાળી પડી ગઈ, ફાનસ છટક્યું, ભાખ્યું, અને હોલવાઈ ગયું, આયફસ પડતા પડતા પોતાના ઝાખા હાથ પર વજન ટેકવવા ગયો, પણ વૃદ્ધાવસ્થાથી નિર્બળ બનેલા એ હાથમા આખા શરીરનું વજન ઝીલવા જેટલી તાકાત ન હતી કડાક કરતું એના કાડાનું હાડકું ભાખ્યું અને એ ઢીલો હજીય ચમ જમીન પર ઢળી પડ્યો પડતા પડતા એણે “ ઓ બાપરે એ એ એ.. .. ” કરીને મોટેથી ખૂમ પાડી

બારહે તો આ દેખાવ જોઈને ચમક્યો એ ગમડી પડેલા જેલરને શું કરવું તે એને પળવાર સૂઝ્યુંજ નહિ પરંતુ પછી તરતજ એ તેની પાસે ગયો અને ડોસાને સભાળીને બેઠો કર્યો હાડકું ભાખ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલી ઝઝણીને લીધે ડોસાને હજી તમ્મર આવતા હતા

બારહેની જગાએ બીજો કોઈ હોત તો આયફસ ડોસો ગમડી પડ્યો તેજ વખતે તેને ઉપરથી બે ચાર લાતો ચ્હોડી કાઢીને બેભાન કરી મૂકી, ખુલ્લા પડેલા દરવાજામાંથી નીકળી પોઆરા ગણી જાત-કંઈ નહિ તો ચે તેમ કરવાનો પ્રયત્ન તો કરતેજ પરંતુ નીતિમાન બારહેને એવું કરવાનો વિચાર સરખો ચે આગ્યો નહિ એ તો આ દુ ખી થતા દર્દીને હવે કેવી રીતે આરામ આપવો તેનેજ વિચાર કરવા લાગ્યો પહેલેજ દિવસે એને જેલમા એક મનુષ્યની સેવા કરવાની આવી સરસ તક .

મળી તે માટે એને અતરમા ધણેજ આનંદ થયો.

બારેકે ડોસાનો બાગેલો હાથ તપાસતો હતો એટલામા હાથમા ફાનસ સાથે રોઝા કોટડીના દરવાજા આગળ આવી પહોંચી એને જોઈને ગ્રામફસ બોલી ઉઠ્યો —“ ઓ દીકરી રોઝા ! આવ, આવ મારો તો જીવ જાય છે ઓઝો ! મારો હાથ બાગી ગયો . ઓઝોરે એઝેએઝે . ”

રોઝાને પળવાર એવો વિચાર આવ્યો કે આ યુવાન કેદીએ મારા બાપને માર્યો કે શુ ? તે બોલી “બાપુજી, શુ થયું ? આ કેદીએ તમને માર્યા કે ...” રોઝા આગળ બોલતી અટકી ગઈ બારેકે જે રીતે ડોસાની પાસં બેસીને તેનો હાથ તપાસતો હતો તે રીત-તે ઢાળ-જોતા એણે ડોસાને માર્યો હોય એ બનેજ નહિ એમ એને ખાત્રી થઈ એને જરા પરતાવો થયો

“ માફ કરજો, સાહેબ, મેં આપના પર અવિચારી આક્ષેપ મૂક્યો તે ”

“ કંઈ શીકર નહિ તારા બાપુને ધણુ વાગ્યું છે એનું હાડકું બાગી ગયું છે પણ તું મને થોડી મદદ કરશે તો હમણા હું એનું હાડકું ચોક્કસ બેસાડી દઈશ ”

“ ઓ ઓ રે.. ! રોઝા ! મારો તો જીવ જાય છે... ઓ બાપરે એઝેએઝે ! હાય હાય ! ઝોરે ! રોઝા, રોઝા પેલો દરવાજો બંધ કર બંધ કર નહિ તો આ કેદી નાસી જશે ”

“ હું નહિ નાસી જાઉં, નહિ નાગી જાઉં કાકા,
મજરાશે નહિ હું તમને નમારો હાથ ચોક્કમ મારો કરી
આપીશ ” આરલેએ ગભીરતાપૂર્વક કહ્યું

“ તે શું તું ડાકટર છે ? કે વૈદ ? ”

“ હું ડાકટરનો આખો પ્રધો શિખેલો છું ”

“ હે ? ત્યારે તો તને હાડકું ખેસાડતા આવડતું
હશે ? ” આમકસ હાથમા થતી પીડા તરફ દુર્લક્ષ કર-
વાનો પ્રયત્ન કરતો ખોયો

“ ચોક્કસ ખેસાડીશ આ મારા હાથ જેવો તમારો
હાથ સારો થશે ” આરલેએ દઢતાથી કહ્યું, ને પોતાનો
હાથ જોરથી હલાવી બતાવ્યો

“ ત્યારે કઈ આપ કરી આપ જલદી સારો કરી
આપ મારો તો જીવ જાવ છે એરેએએએ ”

રોઝા બોલી — “ તમે કહો તે ચીજ લાવી આપુ
પાટો બાંધવાનો કકડો જોઈશે ? ”

“ હા ખે દેવદારના પાટીઆ અને એક સારો લાખો
પાટો જોઈએ ગરમ કપડાનો હશે તો વધારે સારું પાટીઆ
આવડા જોઈએ ’ એમ કહી આરલેએ હાથ વડે ઇશ્વારત
કરી સમજાવ્યું

રોઝા બોલી — “ માગી એરડીમા એક જૂનું પીપ
બાગેલું પડ્યું છે, તેના પાટીયા ચાલશે ? ”

“ ચાલશે ”

“ ને પાટો મારા જૂના ગરમ ફરાકમાથી ફાડી

લાવીશ ” એમ બોલતી રોઝા દરવાજામાથી બહાર નીકળી
ઝંટક્ય થઇ ગઇ

દરમ્યાન મારલેએ જમીન પર પડેલા કાચના ટુકડાઓ
એક કપડા વડે માફ કરી તે જગ્યા પર ડોસાને આરામથી
સૂવાડ્યો અને તેનો હાથ લામો કરાવી બાજેલુ હાડકુ
સંભાળપૂર્વક તેની જગ્યા પર ગોઠવવાને પ્રયત્ન કરવા
લાગ્યો એટલામા રોઝા આવી પહોચી

“ વાહ બહુ સરસ પાટીઆ આપ્યા છે ! જેવા
જેઘએ તેવાજ છે ” મારલે બોલ્યો

ધીમે ધીમે મારલેએ પાટીયા ગોડવી પાટો બાધવા
માડેને તે વખતે થતા દુખથી ડોસો તરફડીઆ મારવા
લાગ્યો પણ મારલેની સૂચનાથી ગેઝાએ તેનો હાથ મજ-
બૂત રીતે સ્થિર પકડી રાખ્યો છેલ્લી ગાઠ બાધતી વખતે
તો ડોસો મોટેથી ચીસ પાડીને એમાન થઇ પડ્યો રોઝા
જરા ગમરાઇ બોલી—“ હવે ? ”

મારલેએ કહ્યું —“ ગમરાઇશ નહિ એમા કશું નથી
એ તો દર્દના જેરથી નસમા થતા તરંગોને લીધે મૂર્ચ્છિત
થઇ પડ્યા છે પણ તે પાચ સાત મિનિટમાજ જમશે
ચિતા કરીશ નહિ આપણે એને હમણાંજ જાગૃત કરીશું
તુ જા, જરા વિનેગાર (દાર) લઇ આવ તો. ”

પણ રોઝા ત્યાંથી ખસી નહિ.

“ કેમ ? વિનેગાર નથી ? ”

“ છે પશુ હું બીજો વિચાર કરે છું ” રોઝા
મૃદુ અવાજે બોલી.

“ શું ? ”

“ ઉપકારના બદલામાં ઉકાર ” રોઝાનો અવાજ
ગળગળો બન્યો.

“એટલે ? ” બારલેએ ન સમજવાથી પૂછ્યું

“ હજી ન સમજ્યા ? ”

રોઝા પાસે આવીને બહુજ મદ અવાજે બોલી

“સાહેબ, તમે અહીંથી નાસી છોડો ”

“ કેમ ? ”

“આ કાળ કોટડી છે આ કોટડીમાં આવી પૂરાયલા
કેદીઓ બાજેજ જીવતા રહે છે ”

“પશુ હું નો નિર્દોષ છું મને તેઓ શું કરવાના
હતા ? ”

“ બધુંજ કરવાના તમને ખબર નથી ? જહોન
અને કોર્નેલ ડેવિટ શું દોષિત હતા ? નહિજ છતાં
લોકોએ તેને જાનથી મારી નાખ્યા કેની ? ”

બારલે ચોકી ઉઠ્યો “ શું જહોન-કોર્નેલને મારી
નાખ્યા ? ”

“શું તમને ખબર નથી ? ” રોઝા આશ્ચર્ય પામતી
બોલી “તેમને કાસેજ નિર્દયપણે મારી નાખવામાં આવ્યા
છે, આમ આવો, જુઓ ”

રોઝા બારલેનો હાથ પકડી કોટડીના એક બંધણીમાં

પાસે લઇ મધ ત્યાં જોલના પાછલા ભાગમા ફાંસીના માથાડા હતા. એમાના એ માથાડા પર મુઠ્ઠા લટકતા હતા ચંદ્રના પ્રકાશમા એટલું તો જોઇ શકાતું હતું કે બંને મુઠ્ઠાઓ ધણાજ છિન્નબિન્ન થઇ ગયેલા હતા.

“એક શબ જોહોનનું અને બીજું કોનેલનું છે ” રોઝા માત્ર હોઠ ફફડાવતા જોવો અવાજ થાય તેવે સારે બોલી.

“પણ આ તો જાણે બાંગિલા હાડપિન્ડરજ છે,” બારસે કંઈક અવર્ણ્ય લાગણીઓ અનુભવતો બોલ્યો.

“બાકીના હાડકા અને માંસ કાલે બળરમા વેચાઇ ગયા ” રોઝાએ ટુકામા સમજાવતા કહ્યું—“સાહેબ, બધું કહી સમજાવવાનો વખત નથી માફ કરજો મારો અને અહીંથી નાશી છુટો. મારા બાપુ હમણાજ જાગી ઉઠશે તો આ તક જતી રહેશે પછી પસ્તાવો થશે જાઓ, નાસી જાઓ તમારા જેવા નિર્દોષ યુવાનને આ જોલમા આવી પડેલા જોઇને માફ હૃદય બહુજ દુઘાય છે જાઓ. ”

‘પણ રોઝા, તને ખબર છે કે હું નાશી જાઉં તો એ સોકો તને પકડશે? ’

“મને ખબર છે—મને બધી ખબર છે પણ હું તો તેમને ગમે તેમ સમજાવી દઇશ. તમને ખબર નહિ હશે કે જોહોન અને કોનેલને મેંજ અહીંથી નસાડી ચૂક્યા હતા ”

“કેવી રીતે ? ”

“ તે બધું કહેવાને વખત નથી. તમે અહીંથી નાશી જશો ને જીવતા રહેશો ને મળશો તો કોમ દહાડો કહીશ. અત્યારે તો તમે જાઓજ ”

બારણે કંઈ બોલ્યો નહિ, વિચાર કરવા લાગ્યો

“ કેમ વિચાર શું કરો છો ? ”

“ રોજા, એમ કરવું મને હીક લાગતું નથી ”

રોજા ચકિત થઈ ગઈ “ અરે વાહ ! ”

“ કેમ ? ”

“ તમારા જેવા તો કોઈ નહિ દીઠા ! ” રોજા જરા ચીડવાઈને બોલી “તમને બાન છે કે હમણા નાસી છૂટશો નહિ, તો ચાર દિવસમા તમારા હવાલ પશુ જોહાન-કોર્નેલ જેવાજ થશે ? તમે દોષિન છો કે નિર્દોષ ને કોઈ જેવાનું નથી આજકાલ કાયદા બહુજ સખત થઈ ગયા છે ”

“ છતાં રોજા, હું કહું છું કે મારાથી આવી સ્થિતિમા નસાયજ નહિ બારણેએ પ્રકટાથી કહ્યું, —“ રોજા, એમ નાસવામા ચોરી છે મારાથી ચોરી નહિ થાય ”

“ પશુ-પશુ—”

રોજા આગળ બોલતા અટકી ગઈ કારણુ કે માથે હસે તેજ વખતે આળસ મરડીને આખ ઉઘાડી સદ-બાગ્યે એનું મોઢું બીજી તરફ ફરતું, નહિ તો રોજા તથા બારણેને પાસે પાસે ઉભેલા જોઈને એ વહેમાયોજ હોત ।

રોજા તરત દૂર ખસી ગઈ હરણી મરખા નેત્રથી એ બારણેને આડી સુદર તક ગુમાવવા માટે ફપકો આપવા લાગી.

“ ચાલે, રોજા, હજી મને ઘેર નથી લાઇ ગઈ? પેલો ક્યા ગયો ? ” યાયફસ ઉઠીને ખેઠો થઇ ગભરાટમાં આવ્યો તેમ જોવા લાગ્યો બારણે પર નજર પડતા રાજી થયો, અને બોલ્યો “અધ્યા ડાક્ટર, તે મને પાટો બાધ્યો તે તો ફીક કીધું પણ હું કામ તને અહીંથી નાસવા દેવાનો નથી ”

એમ કહી તે ઉભો થયો રોજાએ તેને હાથનો આધાર આપ્યો અને બંનેએ ચાલવા માડ્યું. એટલામાં બારણે માટે આંજીલી ખાવાનાની થાળી વેરાયલી પડેલી જોઇને રોજા અટકી બોલી

“ બાપુજી, આ થાળી તો અહીં પડી છે ત્યારે ડાક્ટરે શું ખાધું ? ”

“ એ બૂખ્યો જ છે ” યાયફસ બેદરકારીથી બોલ્યો—
“એના ભાગતું ખાવાનું ઢળી ગયું તેમાં હું શું કરું ? એનું નસીબ ”

“ પણ આપણે બીજું લાવી આપવું જોઇએ ”
રોજા બોલી “ કેદીને બૂખ્યો કેમ સૂવાડાય ? ”

“ પણ આવે રાતને વખતે બીજું ખાવાનું ક્યાથી લાવીએ ? ” ડોસાએ બહાનું કાઢ્યું.

“ આપણા રસોડામાં થોડો પાઉ તે માખણ છે. આજે સાંજે મને બૂખ ન હોવાથી મેં ખાધું નથી. તે હું લઇ આવું ? ”

“ આપણા ઘરનું ખાવાનું શેનું આપીએ ? ....ખંજી,

કમ નદિ જા, લઈ આવ આને લીધે હાડવેદના પૈસા
તો ગચ્છા છેને ! " ડેસાએ પોતાની કળુઆઈનું પ્રદર્શન કર્યું .

રોજા આપના શબ્દોને ન ગણુકારતી તરતજ ત્યાથી
ચાલતી થઇ થોડી વારમા થાળી બગીને પાક માખણ
અને બીજી પરચુરણુ ખાવાનું લઇને આવી પહોચી
કેદીની પાસે તે થાળી મૂકાને તેને નિરાને ખાવાની ઇશા
રત કરી આપનો હાથ ઝાલી તે ચાલતી થઇ એ પ્રમાણે
ખારલેને પહેલ દિવસ તો જોલના કચરાવાળા ખોરાકને
બદલે સ્વચ્છ અન્ન ખાવાને મળ્યું

પ્રકરણુ ૯મું.

“ પરણું કે નયે પરણું . ”

તે રાત ખારલેએ ધણુજ શોક અને માનસિક વ્યથામા
વિતાડી લગભગ આખી રાત એને બચકર વિચારો
આવ્યા કર્યા કેનેલ અને જોહાનના અપમત્યુની વાત
રોજાએ એને જે પ્રમાણે સંલેપમા કહી સંભળાવી હતી
તે પ્રમાણે જણે એની નજર આગળ બની રહી હોય
એમ એને લાગ્યું જે ત્રણવાર એ પેલા જાળીયા પાસે
ગયો અને ફામીના માયડા પ્રત્યે જોવા પ્રયત્ન કર્યો
પરંતુ ત્યાં લટકતા બચાનક સુદડાથી એને કમકમા

આવ્યા ને એ પાછળ હઠી ગયો “ હાય ! કોર્નેલ જેવા પવિત્ર માણસની આવી અવસ્થા ! ”

પછીના બે ત્રણ કલાક સુધી એણે જ્ઞાન અને કોર્નેલના આત્માને ખાતર પ્રાર્થના કરી

થોડી વારે રોઝાની કલ્પિત મૂર્તિ એની દૃષ્ટિ સમક્ષ આવી ઉઘી “ આહા, કેરી મનોહર અને ચપળ બાળા ! કેવી ડાહી અને બુદ્ધિશાળી ! કોણ જાણે કેમ મારે હૃદય એના પ્રત્યે આટલું બધું આકર્ષાય છે ? ” એવા વિચારોમાં એનું મગજ ડૂબી ગયું રોઝાના વિચાર કરતી વખતે એ પોતે જોલમા પડેલો હતો અને એના ઉપર રાજકોહનું તહોમત હતું એ વાત પણ જૂલી ગયો

લગભગ ચાર વાગે એ નિદ્રાવશ થયો

બીજે દિવસે આયફ્રસ બીલકુલ દેખાયો નહિ બપોરે ખાવાનું આપવાને આયફ્રસના હાથ નીચેનો એક આસિસ્ટન્ટ જોલર આવ્યો તેને પૂછતા માલમ પડ્યું કે આયફ્રસને સખત તાવ આવ્યો હતો અને તેનાથી પથારીમાંથી હઠી પણ શકાય એવું ન હતું બારણેએ કહ્યું — “ એ તો હાડકું બાઝ્યાના જોરનો તાવ એમા કાંઈ ગભરાવાનું નથી ”

“ અરે, અમે ગભરાઈએ એવા નથી તો ” પેલાએ જવાબ આપ્યો — “ કંઈ થયું તોયે શું ? ડોસાએ બહુ દુખ ભોગવ્યું છે તે એમાંથી છુટે તો સારું ”

બારણે સમજી ગયો કે આ આસિસ્ટન્ટને આયફ્રસ ઉપર ખાસ પ્રેમ ન હોવો જોઈએ, કદાચ આયફ્રસ મરે

તો પોતાને જોઈરની જગ્યા મળે એવા લોભથી એ,
ડોસાના મોત માટે ટાપીજ રહ્યો હશે

બારલેએ પૂછ્યું—“રોઝા શું કરે છે ?”

પેલો એકદમ ચીઢવાઇ ગયો—“કોણ ? રોઝા ?
તેની તારે શું પચાત ? ખખરદાર ! એ છોકરી તરફ નજર
કરી તો !”

એ રોઝાના હાથને ઉમેદવાર હતો

ત્રીજો દિવસ બારલેના મુકદ્દમાનો હતો એને
જોઈરમાંથી કાઢીને કોર્ટમાં લઇ ગયા મુકદ્દમા
કઇ લાગ્યો ચાલ્યો નહિ એણે બધી વાત જાને
સાફ સાફ કબૂલ કરી દીધી, એટલે પોલિસના
માણ્યોને એનો અપરાધ પુરવાર કરવામાં જરાયે મુશ્કેલી
પડી નહિ પછી એણે રાજખટપટ વિષે પોતાનું અગ્નાન
જાહેર કરી પોતાનો બચાવ કરવા માડ્યો એને તો માત્ર
વિજ્ઞાન અને સાહિત્યનોજ શોખ હતો—ચિત્રકળા અને પુલ
ફળ શાસ્ત્ર સિવાય એને બીજી કોઇ લાઇન પસંદ ન હતી
એ બધું બારપૂર્વક સમજાવવાનો, જૂરીના મગજમાં ઠસાવ-
વાને, એણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તેથી કશું વળ્યું
નહિ જૂરરે કશું કે એવી રીતે તો ઘણા મુતસદીઓ ઢોંગ
કરે છે, રાજ ખટપટ સાથેનો પોતાનો સબબ છુપાવવા
ખાતર પોતે જાણે બીજાના ધંધામાં ખુબ રચ્યાપચ્યા
હોય એવો દેખાવ કરે છે

આખરે બારલેને જન્મકેદની શિક્ષા થઇ. એને બ્યૂટન

જેલમાજ બીજી એક કોટડીમા લઈ જઈ પૂરવામા આવ્યો,
એને અહેસાન કેદ થઈ હતી ને રોજના ખર્ચ માટે એને
બાર સ્ટાઇવર (નવ આના) મળવાના હતા એ પૈસામાથી
એ એની મરજી પ્રમાણે ખર્ચી શકે, એમ હતું જે
કોટડીમા એને પૂરવામા આવ્યો તેની ઉમરણી નીચી
હતી એને એક ખુરશી અને લાકડાનો ખાટલો તથા
પાણી પીવાનો કુંળો આપવામા આવ્યા

એ કોટડીમા બારલે પોતાના દિવસો ગણવા લાગ્યો,
એક, બે, ત્રણ, ચાર ગમે તેટલા ગણે તોયે એના દિવસો
પૂરા થાય એમ કયા હતું ? એને ખૂબ કટાળો આવવા
લાગ્યો હાય ! આ જગાએ આખી જીંદગી કેમ પૂરી
થશે ?

એને વાચવા માટે એક બે ચોપડીઓ આપવામા
આવી હતી, પરંતુ તેયે શુષ્ક વિષયની અને એણે એક
વાર વાંચી નાખેલી હતી

એક દિવસ સાંજે બારલે પોતાના ખાટલા, પર
પડ્યો પડ્યો વિચાર કરતો હતો એક પ્રશ્ન એને ધણેજ
ગુચર્યા કરતો હતો પેલા ત્રણ રોપાઓ હજી એની
પાસેજ હતા રોજ એ પોતાના પીવાના પાણીમાથી
થોડુંકોતોના મુળાઆની મટોડી પર છાંટીને તેને હમેશ
બીનીને બીનીજ રાખતો હતો એ રોપાઓને હવે સાચવી
રાખવા કે કેમ ? આ જેલમા એને કાળુ ગુલાબ ઉગાડ-

વાનો લાગ મળે એવું તો હતું નહિ તો પછી એ ક્ષમેને સાચવી રાખવાથી શું લાભ ?

એટલામા એણે એક અવાજ સાંભળ્યો

“ભીટ, ભીટ, ભીટ ” જોયું તો દરવાજાના જળીઆ પાસે રોજા આવીને ઉભી હતી

“કોણ ? રોજા ?” મારણે એકદમ આનંદના આવેગથી ઉઠીને ઉભો થઇ ગયો જળીઆ પાસે આવ્યો, ને બોલ્યો—
“રોજા, હવે દિવસે દેખાઇ !”

“આજેજ બાપુજી પાસેથી જાણ્યું કે તમને અહીં પૂરવામા આવ્યા છે ” રોજા બોલી

“ત્યારે અત્યાર સુધી તને ખબરજ ન હતી ?”

‘ નહિજ તમને કોર્ટમા લઇ ગયા ને જન્મ કેદની શિક્ષા થઇ તેની મને ખબર પડી હતી પણ તમને કઇ કોર્ટડીમા પૂર્ણ છે તે વિષે મેં બાપુજીને તથા ચાર વાર પૂછ્યું પણ તેમણે જવાબજ આપ્યો નહિ ..”

‘ પછી ?”

“ આજે વાતમાને વાતમાજ એમનાથી બોલી દેવાયું ” રોજા બોલી —“ ભાગેલા હાડકાવાળો હાથ આજે એમણે ઉચો કરીને હલાવી જોયો તે બહુજ સુધરી મળેલો લાગ્યો એ હાથે એમણે ફાનસ પણ ઉચકી જોયું ”

“તે બરાબર ઉચકી શકાય કે ?”

“હા બરાબર પછી જ્યારે આલિસ્ટટ જેલર આવ્યો ત્યારે તેની આગળ તમારા વખાણ કરતા એનાથી

આ કાટડીનો ન મર બોલાઇ ગયો તે મે સાબળી લીધો ”

રોઝા આનંદથી ઉભરાતી હોય તેમ બોલી

“ રોઝા ! તુ બહુ ચાલાક છોકરી છે ” બારલેએ કહ્યું

રોઝાએ શરમાઇ નીચું જોયું

“ રોઝા ! તુ મારે એક કામ નહિ કરે ? ” બારલેએ પૂછ્યું

“ એક કામ ? શા માટે એકમ ? ” રોઝા તરતજ બોલી ઉઠી “ ડક્ટર સાહેબ, તમને ખબર નથી કે હું અત્યારે તમને કંઈ જોઈતું કરવું હોય તો તે પૂછવાનું આવી હતી ”

“ એવી રીતે તુ બધાથે કેદીને પૂછે છે ? ”

“ નાનાઆઆ ના ”

“ તારે મનેજ શા માટે ? ”

રોઝાને આ પ્રશ્નનો શો ઉત્તર આપવો, તે એકાએક સ્મર્યું નહિ એણે હસીને નીચું જોયું પણ પછી તરતજ ઉત્તર બોળીને કહ્યું — “ તમે મારા બાપુજીનો હાથ સારો કરી આપ્યોને ? ”

“ તેમા શું થયું ? ”

“ ગમે તેમ પણ તમે કહો તો ખરા કે તમને શું જોઈએ છે. ” રોઝા બોલી

“ રોઝા, તે હારલેમની હોટીકલ્ચર સોસાયટીનું નામ સાબળ્યું છે ? ”

“હા, સામન્ય છે, ને તેને વિષે છાપામાં ચોક્કસ વાન્ય પશુ છે. પણ તમને શું જોઈએ છે તે તો કહો.”

“હું તેજ કહું છું તન ખમર છે કે એ સોસા-યટીએ એક મોટું ઇનામ બહાર પાડ્યું છે ?”

“હા ત્રણ લાખ ગીરરનું કાળું ગુલાબ ઉગાડનારને તે મળવાનું છે, ખરે ને ?”

“હા રોઝા, એ ઇનામ તને જોઈએ છે ?”

“મને ?” રોઝાની આંખો આશ્ચર્ય અને આનંદથી ઝળકી ઉઠી

“હા, તને” બારણે પોતાના ખાટલાની નીચેથી ત્રણે ગેપા કાઢી લાવી રોઝાને મનાવતા કહ્યું—“જો રોઝા, આ ત્રણ રોપાઓ છે તેને કાળી માટીમાં દાટવાથી કાળું ગુલાબ ઉગે એમ છે” એમ કહી બારણે એ ત્રણ રોપાનો ઇતિહાસ શરૂઆતથી માંડી સંભળાવ્યો અને પોતે કેવી ચેરી છૂપીયા તેને જોલમાં લઈ આવ્યો હતો તે પણ કહ્યું હવે એ રોપાઓ ઉપર શું શું વિધિ કરવાનો બાકી છે તે પણ સમજાવ્યું

“કાગળની રાખના મિશ્રણવાળી કાળી મટોડી જોઈએ” તેણે કહ્યું

“કાળી મટોડી તો ‘રોઝા પોતાની સ્મરણશક્તિને તાણતી વિચાર કરતી બોલી—“અહીં પાસેજ જોલની બહાર એક ખાડો છે, તેમાંથી મળી શકશે ખરી ને કાગળની રાખ મેળવવામાં તો કશી મુશ્કેલી નહિ પડે મારી પાસે કેટલીક

જૂની ને નકામી ચોપડીઓ છે તે બાળી નાખીશ, એટલે ચાલશે ”

“થોડુંક ઝીસરીન પણ જોઈશે ”

“તે હેગના બજારમાંથી લાવવું પડે ખર ” રોઝા વિચાર કરીને બોલી —“કેટલુંક જોઈશે !”

“દોઢ-એ રતલ ”

“એટલું ઝીસરીન લાવવા જેટલા પૈસા તો મારી પાસે છે ”

“બસ તો પછી બીજું કાંઈ ન જોઈએ ” બારલેએ જાણીયાના એક ખાનામાંથી રોપાઓનું બૂલ ઘોચતા કહ્યું —“રોઝા, લે આ ત્રણે રોપાઓ તું તારી પાસે રાખ અને રોપતા પહેલાં મટોડીને ઝીંમરાધન પાછને તૈયાર કરવી પડશે એટલો વખત આ રોપાને બહુજ સભાળથી ગુપ્ત રીતે જાળવીને રાખવાના છે ગુપ્ત રાખવાનું કારણ એટલુંજ કે જો કોઈને એમ બબર પડી જાય કે એમાંથી કાળું ચુલાખ ઉગે એમ છે, તો તે માણસની દાનત બગડે અને તે એને ચોરી જવાનો પ્રયત્ન પણ કરે કારણકે એમાંથી ત્રણ લાખ ગીલ્ડર ઉત્પન્ન થાય એમ છે ત્રણ લાખ ગીલ્ડર ! કદ નાનીસની રકમ છે ?”

“ નહિજ વળી ” રોઝા તે બૂલ લેતા બોલી —“એ ઇનામ મેળવવામા હું તમને જોઈએ તેટલી મદદ કરીશ. તમે કહેશો તે પ્રમાણે મટોડી તૈયાર કરીને રોપાઓ વાવીશ અને તમે સૂચવશો તે પ્રમાણે તેની સભાળ લઈશ અને

ઉછેરીશ એ બધું ચે કામ ગુપ્ત રીતે થવું જોઈએ, ખડ ને ?”

“ હાસો ” બારસેએ કહ્યું — “ ખાસ કરીને જ્યારે કાળા ગુલાબની કળી એમ ત્યાર તો એનું જતન બહુજ સંભાળવું કરવું પડશે એના ઉપર કોઈ પણ ત્રીજા માણસની નજર પડવી જોઈએ નહિ ”

“ મારા ઓરડાની અંદર એક ઝડખા બારી છે ત્યાં આગળ કુટુંબકીશ અને કોઈને અંદર જવા દેખાશ નહિ ” ઉપાય જડયાના આનંદથી રોજાએ કહ્યું

“ જ્યારે ગાળુ ગુલાબ પૂરેપૂરું ખીલે ત્યારે હારલેખ સોસાઈટીના પ્રમુખને એક કાગળ લખીને ખબર આપવી પડશે કે તમે મામ્યા પ્રમાણેનું કાળુ ગુલાબ અમે ઉગાડ્યું છે તે અહીં આવીને જોઈ જાયો તે જોવા આવશે, પછી એ ગુલાબનો રંગ ખરેખરો કાળો છે અને તે બનાવટી કે ચોપડેતો રંગ નથી પણ માયો કુદરતી રંગ છે એવું આપણે તેમની મોમાયડીના સભ્યોની આગળ પુરવાર કરી આપવું પડશે એટલું જ નહિ પણ એ છોડવાની કાપેલી કલમમાંથી ભવિષ્યમ જોઈએ એટલા કાળા ગુલાબ ઉગાડી શકાશે એવી તેમની ખાતરી કરી આપવી પડશે. રોજા એ બધું તારે એકલીએજ કરવું પડશે ”

“ હું...તે...કરી શકીશ ” કાર્યની ગંભીરતા અને પોતાની શક્તિની તુલના કરીને નિશ્ચય કરતી રોજા ધીમે ધીમે બોલી “ તમારી સૂચના પ્રમાણે હું બધું કરીશ અને જે પ્રશ્ન કૃપાથી તે બધું સફળ થયું તો...”

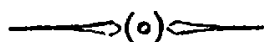
“ મફળ થશેજ—સફળ થશેજ ” બારસે એકદમ બોલી ઉઠ્યો—રોઝા, મને તો એ વિષે સંપૂર્ણ ખાતરીજ છે આ રોપામાંથી કાળુ ગુલામ ઉગશેજ આપણે ત્રણે રોપાને એક પછી એક વાલીશું,—કે નેથી એકાદ નિષ્ફળ જાય, તો બીજાને જીવદી રીતે વાલી શકાય પણ મને તો ખાતરીજ છે કે આમાંથી એકે કલમ નકામી જવાની નથી ચાર મહીના પછી જરૂર એક સુદર. કાળુ, કાચલની પાખ જેવા રંગનું સુલાખ ઉગશે અને તેનાથી હારલેમ સોસાયટીનું ધનામ મળશેજ રોઝા, એ ધનામ હું તને આપુ છું—એના પર તારો હક—જોઈએ તો લખી આપુ ”

“ ના મારાથી એ કેમ બેવાય ? હું તો તમારા વની તમે કહેશો તે પ્રમાણે કામ કરીશ ને ધનામ મળશે તે તમનેજ આપીશ

“ મને ? રોઝા, મારે આ કાળી કોરડીમાં પૈસાનું શું કામ છે ? રોઝા તું નથી જાણતી ? કે મને તો જીવન—કેદની શિક્ષા મળી છે ? મને ત્રણ લાખ ગીલ્ડર મળે તેનો શું અર્થ ? એ તો સરકાર જપ્ત કરી લેશે રોઝા, જતા પછી સકોચ વગર તું એ દ્રવ્ય સ્વીકારી લેજે જા, હું તને એ પૈસા તારા લગનની ક્રિટ તરીકે આપુ છું થોડા વખત પછી તું પરણશે તો ખરીજને ? .. ” એમ કહી બારસેએ હસતા હસતા રોઝાના મુખ તરફ બારીકાઈથી જોયું

સર્વાસ્તિ થઈ ગયો હતો પરંતુ પાછળ ભટકતા રહી
ગયેલા અરણ્યના પ્રાગમ્ભા ગેઝાનો ચહેરો સ્પષ્ટ જોઈ
શકાતો હતો. આગેનો દ્રષ્ટિપાત ન ઝીવાયાથી ગેઝાએ નેત્રો
નીચા ઢાળી દીધા અને પ્રભુ—

“કોણ જાણે ! હું તો ‘પરણું’, કે નયે પરણું.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

હૃદયનાં રૂપાન્તર.

આયદસ ડોસાને રોજ સાંજે ચોડો ધણો દારૂ પીવા
ની ટેવ હતી ધણીવાર તો દારૂ પીને એ ખાટલામાં
પડતો તે છેક સવારેજ ઉઠતો.

આયદસની સ્ત્રી મેરી ગુજરી ગયાને આજે દશેક વર્ષ
થયા હશે તે વખતે રોજા અગીઆર-આર વર્ષની હતી,
આયદસ ચોડા વખત પછી બીજી સ્ત્રી પરણ્યો, પરંતુ
દુર્ભાગ્યવશાત્ તે પણ્ય ત્રણ ચાર વર્ષ પછી મરણ પામી
ત્યાર પછી રોજા પોતાના આપનીજ દેખરેખ અને
સભાળ હેઠળ ઉછરી હતી એ ત્રણીજ બુદ્ધિશાળી
અને હુશિયાર હતી કોઈપણ વાત કે કામ એકવાર એના
સામળવામાં કે જોવામાં આવે, એટલે તે એને યાદજ રહી જાય
એની નિશાળમાં એ પહેલો ન પર રાખતી ચિત્રકળા અને
ગુચણકળાનાં એને અનેક ઇનામો મળ્યા હતા છેલ્લા

ત્રણ ચાર વર્ષથી એણે અભ્યાસ છોડો દીધો હતો અને ધરતો બધો કારમાર પોતાને માથે ઉપાડી લીધો હતો એ પોતાના આપને રાખી જમાડતી અને આકીના વખતમા સીવવા-બરવાનું કામ કરતી, અથવા પુસ્તકો વાચતી એણે હજુ લગન સંબંધી કશોજ વિચાર મ્યો નહતો.

ખૂટન જેલમા વખતોવખત આસિસ્ટન્ટ જેલરની બદલી થતી હોવા એ વર્ષમા ચાર જણા એ જમા પર આવી ગયા એ ચારે જણાયે એક પછી એક પોતાની દ્રષ્ટિ રોજા ઉપર ફેરવી હતી અને એને પ્રમત્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો પરતુ રોજાનું તેમના તરફ ખીલકુલ ધ્યાનજ ન હતું એ ચાર જણામાથી એને તો જેલની વસ્તુઓ કિંચાપત કરવા માટે બરતરફ કરવામા આવ્યા હતા એક મરી ગયો અને બીજો પરદેશ ચાલ્યો ગયો હાલનો આસિસ્ટન્ટ રોજાનું હૃદય જીતવાને શ્રદ્ધા મારી રહ્યો હતો પરતુ તેનું કશું વળ્યું ન હતું રોજાના કેટલાક સ્કૂલ મિત્રો અને જેલના કેટલાક યુવાન ત્રિજિટરો, જેઓ એને જોતાવારજ મોહમા પડતા હતા તેમના પ્રત્યે પશુ એ એવીજ બેદરકાર હતી એમ થવાનું કારણ પશુ હતું આપના ધરમા રોજાને બધી વાતનું સુખ હતું આયફસનો સ્વભાવ જો કે બહોળ વિચિત્ર અને ધૂનીજનો છતાં તે રોજાને કદિ એક કડવો શબ્દ કહેતો નહિ એકની એક દીકરી પર તેનો બહોળ ખ્યાર હતો અને તેનું મન દુઃખાય એવું કામ કરતો નહિ કોઈ વાર રોજા વિચારમા કે

ઉદાસ થઇને બેઠી હોય ત્યારે એ જગત તેની પામે જઇ
હેતથી માથે હાથ ફેરવી તેના ગોકનુ કા-ણુ પૂછતો અને
દીકરીની ઉદાસીનતા દૂર કરવા પ્રયત્ન કરતો. આથી બહુ
વાર રોજાને એમજ લાગતુ કે આ ડવન કામ ખોટું
નથી, લગ્ન કરવાની શી જગત છે? વળી પોતે લગ્ન
કરીને પતિને ઘેર જાય એટલે મદદ સિવાય જમવા વગેરેની
અડચણ પડે એમ હતુ તે કારણથી પણ રોજાએ, 'કંઈ
નહિ તો પિતાના મૃત્યુ પર્યંત તો વગ્ન નજ કરવું' એવો
નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો.

પરંતુ જે દિવસે વાન ખારલેએ વ્યૂટન જેલમા પ્રવેશ
કર્યો, અને જે દિવસે એણે આયકસ ડોસાના હાથનુ ભાગેલું
હાડકુ બેસાડવું ત્યારથી રોજાનો ઉપર્યુક્ત નિશ્ચય ડગમ
મવા લાગ્યો હતો. ખારલેને પહેલવહેલો એણે કાળી કોટ-
ડીની પત્થરીઆ નીમરણી ચઢતો જોયો ત્યારેજ એના
હૃદયનુ-કંઈક ન સમજાય એવું-આકષણ થયું હતું, એના
હૃદયમા ખારલેને માટે કુદરતી રીતેજ, કોઈ દિવસ અનુ-
ભવેલી નહિ એવી, લામણીના અકુરો ધૂટ્યા હતા આના
જેવો યુવાન, આના જેવો રૂપાળો, આના જેટલો નિર્દોષ
દેખાતો કેદી કોઈ દિવસ વ્યૂટન જેલમા આવ્યો ન હતો.
અહા! શું એના મુખ પરનું તેજ! કેવો પ્રભાવશાળી
ચહેરો! કેવું નિર્દોષ, આહુ આહુ કુદરતી રિમત એના હોઠ
ઉપર ફરકી રહ્યું હતું! આની સામે કોઈ પણ અપરાધ
પુરવાર થઈ શકેજ કેમ? કાણુ જાણે કેવી રીતે-અને

શુ વિચાર કરીને મેજસ્ટ્રેટ એને શિક્ષા ફરમાવી હતી ?
જ્યારે બારણેને ખરેખર કોટડીમાં પૂરાનો બોધો ત્યારે
રોજાને અતરમાં ઘણું જ દુઃખ થયું

તેજ રાત્રે આયક્ષ ડોસાનો હાથ બાળ્યો, અને
બારણેએ તેને પાટો બાળ્યો.

પછી શુ બન્યું ? તે વાચનાર જાણે છે

અહા ! જે વખતે રોજાએ જાને થઇને “ ઉપકારને
બદલે ઉપકાર ” કરી આપવા ખાતર બારણેને નાસી છુટ-
વાની તક આપી અને એવી રીતે ચોરીછપીથી નાસી
જવાનો એણે ઇન્કાર કર્યો-રોજાએ એ ત્રણવાર આમક
કર્યો છતાં એણે એ પાપ કરવાની ચોકખી ના પાડી, તે
વખતે રોજા એની પ્રતિભા અને નીતિમત્તાથી કેવી મહાત્
થઇ ! એને બારણેમાં ધક્કો ઓરજ દેવત દેખાયું. બારણે
માટે એને ભારે માનની લાગણી ઉત્પન્ન થઇ

એ ઘટના બની ગયા પછી બારણેનો મુકદ્દમા
ચલાવવાને એ કોટડીમાંથી એને કાઢીને કોર્ટમાં લઈ
ગયા બે દિવસ એનો કેસ ચાલ્યો અને એને જન્મ
કેદની શિક્ષા થઇ એને બીજી કોટડીમાં લઈ જઈને પૂર-
વામાં આવ્યો.

એ બધો વખત રોજા વાન બારણેને જોવાને આતુર
થઇ રહી હતી ચાર દિવસમાં તે એના બાપને હાથે
ફેટલો બધો ફેર પડી ગયો હતો, એની વેદના દૂર થઇને
ફેટલો બધો આરામ મળ્યો હતો. એવા અમકારિક ઝાઝારને

ફરી જાવા-મળવાને એ ઉત્સુક હોય એમા રાી નવાઇ ?
 વળી વાન ખારલે કોઇ ગીતે અપરાધી કે દોષિત હોયજ
 નહિ એવી ઝખના એના હૃદયમા થયાજ કગતી હતી
 અને એ નિર્દોષ ફૂટી જશે-ફૂટી જાય-એમ એનું હૃદય
 હાડી આશા રાખી રવ્યુ હતુ ત્યારે એને અમર પડી
 કે ' ખારલેને અપરાધી હરાવીને જીવન-જોવાની શિક્ષા કરવામા
 આવી છે ત્યારે એને વાગુજ ન ખ થયુ-એ મમાચારથી
 જાણે એના હૃદયને તીવ્રતા આણુ વાગ્યુ હોય એવી લાગણી
 થઇ ખારલેને ફરી મળવાની અને તેને આશ્વાસન આપ
 વાની એને તે વખતે જોવી ઉત્ક્રાં થઈ તેવી આગળ કદિ
 થઇ ન હતી એને કઈ કોટડીમા પૂરવામા આવ્યો છે
 તે જાણવાને જોણે જો ફિવસ સધી ખૂબ ફાફા માર્યા
 આખરે અચાનક એને પત્નો મળ્યો અને આગળ જળાવ્યુ
 તેમ, સાજો બાપને ખવડાવી તે દારના ઘેનમા પડા
 ત્યારે ખારલેને મળવાને ચાલી આવી

x   x   x   x

તે ફિવસે વખત ધણો થઇ ગયો હોવાથી, અને
 કોઇ ચોકાદાર ન પેયો આસિગટ્ટ જોડર આવી પહોંચે
 તો પોતાને આવે કવખતે કેફાની કોટડી આગળ
 હોભેલી જોડને વહેમમા પડે અથવા અદેખે અને એવા
 ભયથી રોજા જાજો વખત થોભી નહિ એ ખારલેને
 આશ્વાસન આપવા આવી હતી પરંતુ અહીં આવ્યા પછી
 વાત કઇ ખીજી નીકળી ખારલેના મુખ પરના ભાવો,

એની નિર્દોષપણાની નિડરતા અને ઇશ્વર પરની અડગ શ્રદ્ધાના ચિન્હો જોતાજ રોજાને ‘આ મનુષ્યને આશ્વાસનની આવશ્યકતાજ નથી’ એમ લાગ્યું અને એ પોતાના આગમનનો મૂળ ઉદ્દેશ ભૂલી ગઈ

‘પરણુ કે નથે પરણુ-’ એ ઉત્તરના પ્રત્યુત્તરમાં બાગ્દેએ ‘કેમ?’ પ્રછયુ પરવુ તેનો એ મુખ્યાએ કશોયે ઉત્તર ન આપ્યો બારણેએ ફરીથી એક એ વાર પૂછયુ, ત્યારે ‘કોણુ જાણુ?’ એવો ઉત્તર આપી એ ચાલી ગઈ જતી વખતે “બનશે તો કાંયે હું આજ વખતે આવીશ” એમ કહેતી ગઈ

પ્રકરણ ૧૧ મું.

અંતરના પડદા

પછીના ચોવીશ કલાક કોણુ જાણુે કયા વહી ગયા, કેવી રીતે વીત્યા તે બારણેને સમજાયુજ નહિ રાત્રે સ્વપ્નામાં અને દિવસે કલ્પનામાં એણે રોજાને જ જોઈ

સાજે સાડા છ વાગ્યા જોલના ધટના ટકોરા લ્યા. ગઈ કાલે આ વખતે તો રોજા ક્યારની આવેલી હતી. આજે કેમ મોડું થયું?

ધીમે ધીમે સૂર્યનો પ્રકાશ ઓછો થવા લાગ્યો. બારણેએ કોટડીના દરવાજા પાસે જઈ જળીયાંમાંથી નજર દોઢાવી.

સીડીના પગથીયા કોઇ ચઢતુ નહતુ કોઇના પગલાનો
અવાજ સંભળાતો ન હતો

એ નિરાશ થયો

ખુરશી પર જઇ બેઠો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો
એણે પોતાના અંતરને સવાલ પૂછ્યો - “રોજાને માટે હું
શા માટે આટલો બધો કિસ્મત છું ?” પણ કાંઈ મનોપકારક
ઉત્તર મળ્યો નહિ, આજ મુઠ્ઠીમા એ કદિ કોઈ સ્ત્રી-યુવતિ
કે બાળા-ના સંબંધમાં આવ્યોજ ન હતો એટલે સામાન્ય
સ્ત્રી વર્ગ કરતા રોજામાં ખાસ વિશેષતા શી છે, તેનું એ
સ્પષ્ટ નિરાકરણ કરી શક્યો નહિ છતાં રોજા પ્રત્યે એનું
દીલ ધણીજ બળપૂર્વક ખેંચાઈ રહ્યું હતું એમ એ
જાણતો હતો

ધીમે ધીમે અધિકાર વધતો ગયો આકાશમાં દિવસ
જરૂર જન્મવાઈને પડી રહેલો શુક્ર પક્ષનો ચંદ્રમા તેજસ્વી
દેખાવા લાગ્યો તેની આમપામનું તારા મડળ પ્રગટ થયું

બારલે પુનઃ એક વાર જાળીયા પાસે ગયો, અને
ઝાંઝીયું કર્યું હતું કોઈ આવતું દેખાયું નહિ, કે સચ્ચ-
સારો સંભળાયો નહિ

“આજે આમ કેમ થયું હશે ?” તે વિચાર કરવા
લાગ્યો - “કોઈને ખબર તો નહિ પડી મધ હોય ?”

તે આવીને ખાટલા પર બેઠો

“ખબર તો શું પડે ?” કદાચ એનો બાપ-માયક્સ
હજી ઘેનમાં નહિ પડ્યો હોય .. એ એને એ રોપા આપી

તો દીધા, પણ—પણ એની પાસેથી કોઈ ચોરી કે
ઝૂટવી લઈ જાય તો ? તેની સાથે મને શી નિશ્ચય
છે ? એ તો રોજાને આપી દીધા જેવાજ છે ..મારે
જીવન પર્યંત અહીં કારાગારમાજ રહેવાનું છે, તો કાણું
શુભાખ ઉગાડવાથી કે ઇનામ મેળવવાથી મને શો
લાભ છે ? ”

થોડીવારે પોતાની કદી-સ્થિતિનો વિચાર કરતા એ
ઉંચે દૃષ્ટિ કરી હાથ જોડી બોલ્યો “પ્રભુ, મને આ સ્થિતિ
સહન કરવાનું મનોમજ આપો ”

એ આમળ વિચાર કરવા પોતાની બુદ્ધિ અને કલ્પ
નાને તાણવા જતો હતો એટલામાજ જળીયાની બહાર
જાણુ દીવાનું અજવાળું જણાયું એ ઉઠીને ઉત્સુકતાથી
પાસે આવ્યો જોયું તો હાથમા નાનકડું ફાનસ ઝાલીને
સીડીને નીચેથી કોઈ પગથીયા ચઢી આવતું હતું ફાન-
સનો પ્રકાશ એક તરફી હેવાથી, રાત્રિના અધકારમા વ્ય-
ક્તિનો ચહેરો વર્તાય એમ ન હતું

બારસેતું હૃદય જોરથી ધબકારા મારી રહ્યું “ એ
રોજાજ હોવી જોઈએ ! ”

થોડીવારમા રોજા આવી પહોંચી એણે ફાનસ ઉઘા-
ડ્યું એટલે બારસેએ એને ઓળખી

“ ઓહ ! રોજા ! આખરે તું આવી ખરી ! ” એના
મુખમાથી શબ્દો નીકળી પડ્યા

“ મને જરા મોડું થયું ” રોજા, જણે પોતાથી

અપરાધ થયો હોય, ને તેને માટે દાખા માગતી હોય એવા માદ(Tone)થી બોલી

“ રોઝા, કેટલો બધો વખત થયા, કેટલી બધી ઉત્સુકતાથી હું તારી વાટ જોઈ રહ્યો છું ! ” બારલે, જાણે પોતાને અન્યાય થયો હોય તેવા સાદે બોલ્યો.

“ આપને બહુ રાહ જોવડારી ને માટે મને માફ કરશો એમા મારો વાક નથી આજે જમ્યા પછી બાપુ-જીએ મને બાઈબલ વાચવા બેસાડી હતી ’ રોઝા ‘મારો’ શબ્દ પર બાર મૂકી કારણ સમજાવતા બોલી બાઈબલનું પવિત્ર નામ સાબળીને બારલેના મુખ પરના ભાવો એકદમ બદલાઈ ગયા તે બોલ્યો “રોઝા, કંઈ શીકર નહિ મને મળવા કરતા તો બાઈબલનું વાચન વધારેજ અગત્યનું છે. ને સારું જ કંચુ ચરે, પણ આ તારા હાથમા શું છે ? ” રોઝાના હાથમા ભાગેલા માટલાની ડીબ જેવું કંઈક જોઈને એણે પૂછ્યું

રોઝાએ ને ડીબ દરવાજાના જળીયામાંથી કેટડીમા દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન કરતા કહ્યું —“એ તો માટીની ડીબ છે એ તમારે માટે છે ”

“ મારે માટે ? ”

“હા આ એક રોપો તમે ઉગાડજે છું તમને જોઈતી બધી વસ્તુઓ લાવી આપ્યા કરીશ ”

બારલેએ આ વિષે-પોતાની કેટડીમા બેઠાબેઠા કાળું શુભાષ ઉગાડવાની શક્યતા વિષે-કંઈ વિચાર જ કર્યો ન

હતો એ વિષે એને કદિ ખ્યાલ સરખોયે આવ્યો નહતો એટલે જ્યારે રોજાએ ઉપરના ચૂપ્પો ઉઘાર્યા ત્યારે એના મગજમા એ સ્વચ્છ વિષે એકદમ વિચારો અને કલ્પનાઓ ઉભરાવા લાગ્યા એના જીવન-આદર્શમા જાણે એક નવોજ સૂર્ય ઉદય પામતો હોય એમ એને લાગ્યું દિવસના પ્યાર કલાક અને રાતના ચાર પાંચ કલાકમાંથી રોજાના સમાગમનો સમય બાદ કરતા કેટલા બધા કલાક એને શુષ્ક, નિષ્ફળ વિચારો અને ગમગીનીમા પસાર કરવા પડતા હતા ? એ બધો વખત એને આ કોટડીનો નિશ્ચય એકાતના કેટલી બધી કટાણાખરેલી લાગતો હતો ‘કાળુ ગુલામ’ એની પાસે-અરે, એના હાથ તળેજ ઉગે ! અહા ! એના કરતા વધારે સુખદ બીજું નું હોય શકે ! મારલેની પાસેજ, એની જોડાગડ કાળા ગુલામનો છાડ-એટલે એને મન તો જાણે જીવતા મનુષ્યની વસ્તી આખા દિવસ એ કાળા ગુલામના રોપા તરફ જોયા કરે, તેના પાદડા, કુપળા કેવી રીતે ખીસે છે તે નિહાળે, કોઈ કોઈ વાર તેને પપાળે, તડકેથી શીજે મૂકે, શીજેથી તડક મૂકે, પવન ખવડાવે, પોતાના કુળમાંથી પાણી પાય, માટી સંકારે અને એવું એવું બીજું બધું યે નાનું મોટું કામ કરે-કામ ન હોય તોયે કહાડે, અને એવી રીતે ઉનાળાનો લાખો દિવસ પૂરો કરે, કાળા ગુલામને લગતું કામ આરસેને મન કેટલું બધું રમણીય, આલ્હાદક અને મનોરંજક હતું !

દરવાજાના જાગીયા કરતા ઠીબની ઉચ્છાદ કંક

વિગેષ હતી એટલે ને અંદરથી આરપાર જઇ શકી નહિ. તરનજ રોજીએ ડીળનો કેટલોક ભાગ જમીન પરના પથરો ઉપર ધસીને બાગી નાખ્યો એટલે ડીળ જળીયાની અંદર થઇને સહીસલામત આરક્ષેના હાથમા આવી તે લેતા લેતા એ હરખાતો હરખાતો બોલ્યો—

“રોજા, આ સુચના માટે હું તારો શો ઉપકાર માનું ? તારી આ સુચનાથી ઉદ્ભવેલા મારા આનંદનું વર્ણન કરવાને પણ મારી પામે શબ્દો નથી રોજા, મારા બાર બાર મહિનાના પરિશ્રમના પરિપાક સ્વરૂપ કાળુ ગુલાબના રોપાને અહીં—આ કારાગારની કાળી કોટડીમા—મારી નજર હેઠળ ઉભો, ખીલો ને પ્રકુલિત થતો જોવાનું સદ્ભાગ્ય, તું, ઓ રોજા, તું જ—એકાદ સ્વર્ગીય ફિરંગી પેઠે મને અર્પી રહી છે જે કે મને ઝાઝી આજ્ઞા નથી, કે મારો છોડ બરાબર ઉગશે અને તેના ઉપર ફુલ આવશે કારણ કે સવારના આઠથી સાડા નવ વચ્ચેના દોઢ કલાક સિવાય આખા દિવસમા એક મિનિટ પણ સૂર્યનો તડકો આ કોટડીમા પ્રવેશ કરવા પામતો નથી તો પછી મારા છોડ પર ગુલાબનું ફુલ કેવી રીતે ઉગશે ? અને કેવી રીતે ખીલશે ? મને તો આશા પડતી નથી છતાં મને તારી સુચના બહુ જ મીઠી અને આવકાર લાયક લાગે છે; રોજા, કાળા ગુલાબના રોપાના સહવાસથી માફ જોઈ જીવન મને અત્યંત રસિક લાગશે, તેની કડુતા હું મોટે ભાગે વિસરી જઈશ, એમા કંઈ શક નથી ”

ફરાકના ગજવામાંથી મટોડીનું એક પડીકું કાઢી, જળીયામાંથી આપતા રોઝા બોલી—“હું તો પ્રથમથી જાણતી જ હતી કે આ કામ જાતે કરવામાં તમને વધારેજ આનંદ પડશે એટલું જ નહિ પણ તમારું ટુલ મારા કરતાંયે મારું ઉગરે એમ હું તો ધારૂ છું ”

એમ કહેતા રોઝાએ મટોડીનું પડીકું બારણેને આપી દીધું અને તે બારીકાઈથી મટોડીની પરીક્ષા કરી શકે એટલા ખાતર એણે ફાનસનો દીવા વધારીને જળીયામાંથી આ પડીકા ઉપર પ્રકાશ પાડ્યો બારણે મટોડી જોતા જોતા બોલ્યો—

“રોઝા, મારું ટુલ તારા કરતાં સારું તો—ઉગે, કે નયે ઉગે, પણ પશુ .. ” બારણે કંઈક શબ્દ બોલવા જતા અચકાતો હોય એમ લાગ્યા પરંતુ તરતજ હિમત લાવી એણે તે શબ્દ બોલી નાખ્યો—“પશુ-‘વહાલી’ રોઝા ! મારું કરજો આ શબ્દનો ઉપયોગ—તું મારું હૃદય અત્યંત સચોટ રીતે પારખી ગઈ છે એમાં કાંઈ શક નથી ”

એ નવા શબ્દ-પ્રયોગે રોઝાના ગુલાબી ગાલ પર શરમના શેરડા પાડ્યા એણે નીચું જોયું બારણેએ માગેલી ‘મારી’ના જવાબમાં એણે નીચું જોઈ રહીને કંકડે કંકડે અચકાતા અચકાતા કહ્યું—

“એ શબ્દનો. ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર તો...તમને ક્યારેનોયે મળી ચૂક્યો ..છે. ”

આ ખુલ્લા હૃદયની સ્પષ્ટ કમ્પ્લિમેન્ટ જાણી

જીકાળી ન હોય તેવે સાદે મારલએ પૂછ્યું

“અરેઅર, રોજા !”

“અરેઅર” નીચા વચેલા મુખકમળમાથી ઉત્તરનો
મંદ ધ્વનિ નોકળ્યો

“ગાડી !” બારન હમીને બોલ્યો

“કેમ ?” રોજાએ ચમકાવે કિયું જોઈ પૂછ્યું

“જીવન પર્યંત જેલ ભોગવવાની રજા પામેલા માન
વીની સાથ પ્રેમ કરાને તુ રો જાણ મેળવશે !” બારેએ
અત્યંત ગંભીરતાથી કહ્યું

રોજા પણ તેવાજ ગાંભીરથી બોલી—“શુ દુનિયાના
અથા પ્રેમ સાબને ખાતરજ થાય છે ?

“અમ તો કેમજા જાણાય ! સાચો પ્રેમ તો ફર
તીજ હોય” મારલએ ઉત્તર આપ્યો

“ત્યારે—વહાણા મારન, તમાના ઉપર મારા અતરમા
સાચો, ફરતી પ્રમજ ઉત્પન્ન થયો છે” રોજા બોલી -
“અને ગઈ કાલ નમે પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ એજ છે”

“પણ રોજા, હુ તો કદી જુ જીવનભરનો કેદી છું
એ વાત તુ કેમ બૂલી જાય છે ?”

“હુ બૂલી નથી” રોજા બોલી—“છતા પ્રિય
બારલે, તમારા પ્રત્યેનો મારો પ્રેમ એહો થતો નથી મારા
હૃદયનુ તમારા પ્રત્યેનુ આકર્ષણ ધટનુ નથી”

રોજા કંઈક બેલવા જતી જતી અટકી ગઈ હોય
એમ એનુ મ્હો અર્ધ વિકસિત રહી ગયુ એણે બેલેલા

છેલ્લા શબ્દના ઉચ્ચાર પરથીજ ખારલે તેસમજી ગયો.
અને બોલ્યો

“ કેમ અટકી ગયું ? રોઝા ! ”

એ પળવાર વિચારમાં રહી બોલી

‘ વહાલા ખારલે, શું તમે હંમેશાં જોલમાં જ રહેશો ? ’

“ રોઝા, અત્યાગની પરિસ્થિતિ ઉપરથી તો એમજ
લાગે છે ”

“ મારું હૃદય એમ માનતું નથી ” રોઝા છાતી
પર હાથ મૂકી ધીમે ધીમે બોલી — “ મને એમ ઝંખના
થયાજ કરે છે કે તમે નિર્દોષ છો, અને સમય જતા
જોલમુક્ત થશોજ ”

“ રોઝા, એ ખનવું મુશ્કેલ છે નિર્દોષ ? હા !
પ્રજા જાણે છે—મે કદિ રાજખટપટમાં ચતુરપાત સરખોયે
કર્યો હોય તો ! રોઝા, મારા જોવા નિર્દોષ હોવા છતાં
મારા જેટલી શિક્ષા પામેલો બાળેજ બીજો કોઈ કેદી
આ જોલમાં આવ્યો હશે છતાં મારી પાસે મારી નિર્દો-
ષતા સાબીત કરવાને કશા સાધન નથી ને તેથીજ મને
અપરાધી ઠરાવીને શિક્ષા કરવામાં આવી છે મેં કોર્ટમાં
પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહ્યું, કે એ કાગળો કેવા છે અને સા વિષ-
યના છે તે પણ મને ખબર નથી, મે એ વિષે જોઈએ
તેવા સોમન લેવાની તત્પરતા દર્શાવી, છતાં પૂરાવાને અભાવે
મારું બોલેલું સાચું માનવાની જગે સાફ ના પાડી. ”

ને દિવસે પછી ઝાઝી વાતચિત થઈ શકી નહિ.

રોજાએ મટોડીની પરીક્ષા કરવાનું આરંભેને કહ્યું તેણે
જ્ઞાનસના પ્રકાશમા મટોડીનું જારીકાઠથી નિરીક્ષણ કર્યું
અને સતોપ જાહેર કર્યો

“ત્યારે ૮ રોજ થોડી થોડી આમાની મટોડી તમને
લાવી આપીશ” એમ કહીને રોજાએ જવાની રજા માગી
જળીયાની ધણેજ પામે આવીને આરંભે ગળગળો
થતો બોલ્યો—“રોજા, રોજા, ફરી પાછી ક્યારે આવીશ?”

“કાલે, આજ વખતે” એમ કહેતા રોજાએ જળી-
યાની અંદર પોતાનો હાથ મરવ્યો આરંભેએ એ હાથ પર
બહુજ આણુ, કોમળ નુળન કર્યું રોજાએ તેવીજ કોમ
ળાતાથી હળવે રહીને હાથ ખેંચી લીધા અને—

અવી રીતે પોતાના નતન પ્રેમ વિનિમયનો ‘સોદો
સહી’ કરીને એ નવ-પ્રણયીઆ હાર્ષ-શોકની અનેક ન
સમજાય એવી લાગણીઆ અનુભવતા વિખુટા પડ્યા.

—(૦)—

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ઠીબના કંકડા.

ખીજે દિવસે રોજા વેળાસર આવી પરત્ત આજે
એનાથી વધારે સમય થોભાય એમ ન હતું એને પિતાની
સાથે એક રનેહીને ત્યાં મિજલસમા જવાનું હતું આર-
ભેના મેળાપની મીઠી ધડીઓ ગુમાવવાનું રોજાને ગમતું

ન હતુ એણે આયફસને એકલા જવા, અને પોતાને ઘેર મૂકી જવા ધણુ સમજવ્યુ હતુ પણ જીદી આયફસે મિજલસના ખૂબ વખાણુ કરી કરીને દીકરીને સાથે આવવા ધણેજ આમ્રફ કર્યો હતો તેથી રોઝા આખરે નહૂટકે તૈયાર થઈ હતી અને આયફસ કંઈક બીજા કામમા રોકાયેલો હોવાથી એ છાનામાના પાત્ર મિનિટ માટે અહીં દોડી આવી હતી

“હ્યો, આ પડીકુ ” એ જાણીયામાથી મટોડીનુ પડીકુ આપતા બોલી “આજે તો મારાથી થોભાય એમ નથી મારે બાપુજીની સાથે એક રનેઈને ત્યાં મિજલસમા જવાનુ છે-ગયા વગર છૂટકો નથી ”

“હે ? ખરેખર ? ” બાપુએ ચમકીને બોલ્યો

“હા ”

“રોઝા, તુ શું બોલે છે ? આજના કલાક હુ કેવી રીતે વીતાડીશ ? ” તે હુ ખ પામતો બોલ્યો

“ વહાલા બારેલે, મને પણ તમારા જોટુજ દુ ખ થાય છે, પણ શુ કરે ? ગયા વગર ચાલે એમ નથી ” રોઝા નિરૂપાયપણુની નિરાશાથી બોલી

બારેલેએ પડીકુ લીધુ એ પડીકાને તેમજ રોઝાએ લખાવેલા સુકોમળ હાથને પ્રત્યુર્થોર્થિથી મુદ્રિત કરીને એ બોલ્યો-“ જા, રોઝા. પણ કાલે વહેલી આવજો ”

“ આવીશ ”

એમ બોલી રોઝા દરબીને વેગે ત્યાંથી ચાલી ગઈ
—દોડી ગઈ

વળી આઠ પહોર વહી ગયા

અધકાર થયો એટલે રોઝા એનું નાનકડું ફાનસ
લઈને ચાલી પહોંચી વિચારાળીય દશામાં આટલા પર
પડી રહેલા આરસેને એણે ત્વીરકાગીથી જગત કરી
જાળીઆ પાસે બોલાવ્યો

“રોઝા, આટલા દિવસમાં હું એક વાત પૂછવાની
તો બૂલીજ ગયો .”

“શું ?”

“તારા આપુલને હાથે કેમ છે ?”

“બાહુજ સારું છે કાચે રાત્રે મિજલસમાં એજ હાથે
એમણે ધાન કામ કર્યું હતું અને મધા મેમાનો આગળ
તમારા પુકળ વખાણુ કયા હતા”

‘એમ કે ?’ આરવે આનંદિત થતો બોલ્યો —

“રોઝા, તારા પિતાને આટલો જલદી આરામ થશે એમ
મને પશુ ખ્યાલ નહતો વાર પાલ તું સ્ત્રીમગીન લાવી
કે ?”

પોતાના મજવામાથી એક રીંગી મદીને આરસેને
આપતા રોઝા બોલી— ‘યો આ રહ્યું’

“હે ? લાવીયે ખરી ? શાખાશ ?” એમ કહી
આરસેએ શીશી લીધી ખુચ ઉઘાડી માટેની વસ્તુ સૂધી
લેઈ

આપ્યો ત્યારે તો કઈ ન મળે અને ત્રણ મહિનાની ચાલ પગારે રળ મળતે, તે મળે ! ”

ડોસાની સ્વાર્થજ્ઞિ જોષને માર્યેને અઘરથી હસવું આવ્યું, પણ તેણે ખાળી ગમ્યું એટલામા એની નજર ખાટલાની નીચે મુકેલી ડીઝ પર પડી આયક્ષ્મ રખેતે તે જોષ છે, અને મ્દાય કપલ મે, એવા બચથી તેને પગ વતી અઘર હસેલી —

કે તરતજ ડોસાનું પ્યાન તે નરક ખેચાયું તે બોલી ઉઠ્યો—

“અલ્યા, એમ ! એમ ! આનું ? આ શુકલકલ છે ? એ ક્યાથી આવ્યો તુ ? ” એણે ડોળા કાઢ્યા

“એ તો માડ કુલનું કુલું છે ” આરસે ગભરાતો ગભરાતો બોલ્યો

“કુલું ? અરે, વાહ ! ને ને પણ તાઆઆઆર ? ” અલ્યા, કેદીને વળી કુડા રાખવાનો હક હોય ખરો કે ? ” એમ બોલતા તેણે વિકરાળ હાસ્ય કર્યું અને આરસેની ડીઝ તેની પાસેથી ખૂચવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ આરસેએ તેને અટકાવ્યો

“અલ્યા ડાક્ટર, એ નહિ ચાલે તારાથી એમ કાઢ અહીં કુડા રખાશે નહિ ચાલ નાવ ધરી દે, આ આનું તે મારા હાથને પાટા બાંધી આપ્યો તેથી કાઢ કુ તારાથી અંજલિ જવાનો નથી, ને જોલના કાયદાનો ભગ થવા દેવાનો નથી તમે બહેલા લોકો બહુજ હરામખોર અને

કાવતરાખાજ હોય છે. એકવાર જેલમા પડ્યા એટલે તમે
 ભોકો જેલરને થાપ આપી, બૂલાવામા નાખી છટકી જવાની
 જ પેરવી કર્યા કરો છો. દશ અઠણુ ગામડીઆને સાચ-
 વવા સહેલા, પણ એક બહુતો રાક્ષસ સાચવવાનુ મુશ્કેલ
 પેલો કમજબત ઓશ્યસ કેવી રીતે છટકીને નાસી ગયો તે
 મને યાદ છે હો ! ગદેડાને મહેરઆની દાખલ ચોપડીઓ
 વાચવા આપી ! ત્યારે એ ચોપડીઓની પેટીમાજ બરાબર
 પસાર થઇ ગયો. પેલો ટારકવીન એકડર પણ એવીજ
 ચાલાકી કરીને પોતાના જેલરને થાપ આપી ગયો તમે
 બહુલા ભોકોના ભેળાં આખો દિવસ કઇ ને કઇ જુક્તિ-
 પ્રયુક્તિ શોધવા પરજ મડ્યા રહે છે તમારા જેવાની
 સાથે તો ખાસ તડકાવીને કામ લેવામા આવે તોજ તમે
 સીધા ઉતરો ચલાવ, મૂકી દે આપી દે મને, એ તારી
 દેવ્યકી ! હું કાઇ એમ કાયદાનો ભગ થવા દેવાનો નથી ”
 એમ બોલતો તે બારસેના શરીર પર ધસી ગયો અને
 તેની પાસેથી ઠીબ જૂટવી લીધી

પછી રાજ થતો થતો તે દરવાજા પાસે જઈને
 ઠીબમા શુ છે, તે જોવા લાગ્યો. હાથે હાથે મટોડી ખોત-
 રીને પળવારમા એણે કાળા ચુલાખનો રોપો ચળાયા
 સહિત ખેંચી કાઢ્યો.

“ઓ-ઓ-ઓ આયફસ, હું પગે લાગે લાગુ
 દયાળુ આયફસ, હું હાથ જોડું એ રોપો નહિ ઉખેડ,
 નહિ ઉખેડ ” બારસે તેને આજીજી કરતાં બોલ્યો.

તે સાબળી આચક્સ ડોસાને ઉલટો વહેમ પડ્યો.
એને લાગ્યું કે આ મૂળીયામા અને દીખમા કાઠક ઉડો
લેદ હોવો જોઈએ કદાચ આ 'બજેલો રાક્ષસ' અહીં ખેડો
ખેડો મહાગંભ વિવિધમને ગાદી પરથી ઉથલાવી પાડવાનું
કાવતરૂં રચી રહ્યા હોય ?

હાથા સ્વાર્થો કેદીઓ આચક્સને રોજ સાહેબ સલામ
કરતા અને એની મહેરમાની સ પાદન કરવાને ખૂબ પ્રયત્ન
કરતા પશુ એ કોઇને કોઈ આપતો નહિ કેદીઓની સાથે
માયા રાખે તો તેઓ માથે હાથા થાપે એવો એને
ડર હતો બાગ્યેએ એના ઉપર એક ઉપકાર કર્યો તેથી શુ ?
તેને લીધે કદાચ એ બારબેની સ્થેમા તણાઈ ગય ? ને એને
જેમ ફાવે તેમ વર્તવા દઇ જોલ નિયમનો ભંગ થવા દે ?
નહિજ આચક્સ કદાચ એવો પક્ષપાતી નહોતો

કેમડી નાખેલો રોપો ડોસાના દાસમાથી પડાવી
લેવા માટે બારબેએ ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો તેને લાચ જેડી પગે
લાગ્યો, અનેક લાલચો આપી, ખેચાખેચ કરી, પરંતુ
તેનું કશું વળ્યું નહિ ઉલટું તેના એના આગ્રહથી તો
ડોસાનો વહેમ વધારે ને વધારે મજબૂત થતો ગયો, ને
તે આ મૂળીઆ વડે કોઈક બચકર કાવતરું કરવા માગે
છે, એવી એની ખાત્રી થતી ગઇ એણે ને રોપો પોતાના
ચમ આગળ જમીન પર નાખ્યો અને જો-થી તેને ખુટ
વડે કચડી નાખ્યો, તેમ કરતા બોલ્યો-

“ જોરે, અદ્યા ડાકટર, આ વખત તો તને જવા

હઉં છુ. પશુ ફરીવાર આવું કાઠ ધતી મ ક્યું, તો માહ રાખજે કે તારી સજ્જમા વધારો કરાવ્યા વગર હુ રહેવાનો નથી તને મજૂરીઆ કેફીમા હાખલ કરી દઈશ .” એમ બોલતો બોલતો એ દરવાજાને તાળુ મારી ચાલ્યો ગયો.

વાચનાર ! માયફસ ડોસાના જખખડીઆ ખૂ નીચે કાળા ગુલાબની કલમને કચડાતી જોઈને બારલેના હૃદયમા કેવો ચીરાડો પડ્યો હશે તેની કલ્પના તુજે કરી લેજે.

—(૦)—

^{*}
પ્રકરણ ૧૫ મું.

આયકસનો પરોવો.

સાજે રોઝા આવી ત્યારે બારલેએ તેની આમળ બધો કિસ્સો વર્ણવી બતાવ્યો. રોઝાની આખમા આસુ આવ્યા. તે બોલી.—“હાય હાય ! બાપુજીએ તમને કેટલું બધું દુખ દીધું ! એમને જરાયે લાગણી નથી !.. એમનો સ્વભાવજ એવો છે !.. હુ એને ખૂબ ટપકા આપીશ. .”

“અરે, ના ના. ના રોઝા, એવું કંઈ કરવા જઈશ મા એથી તો ઉસદુજ પરિણામ આવશે; કહાય તારે અંહી આવવાનું જઈ મંઈ જશે ”

---

* ૬ થી ૧૪ સુધીના પ્રકરણોના નવર ખોટા હયાતમા છે.

“હા. તમે કહો છો તેમ અને ખરું ” રાજા વિચાર કરતી બોલી

“કદ શીકર નહિ, રાજા,” બારથેએ કહ્યું “હવે આપણી પાસે બીજા એ રોપાઓ આવી રહ્યા છે સારું થયું કે મેં પહેલેથીજ તે તને આપી દીધા ”

“પ્રભુનો ઉપકાર !” રાજા તેને ઉઠાવાળી બોલી “વહાલા બારથે, તમે ચિંતા કરશો નહિ મારો છોડ ધીમે ધીમે મોટો થતો જાય છે ”

બારથે એકદમ ક્તુકતાથી બોલી ઉઠ્યો - “ બેલ, બેલ, રાજા, તારા રોપાને કુપળો કુટી કે ? ”

“જરા જરા કુટવા માંડી છે ” રાજા હરખાતી બોલી “ત્રણેક દિવસમાં એકાદ એ પાદડા આવશે ખરા ”

ગેઝા, છોડ કેટલો ઉઘો થયો ?

“ચાર-પાંચ ઇંચ ”

“હાઆઆઆઆશ ! ગેઝા, કુપળોનો રંગ કેવો છે ? ”

“નપખીડીઆ ”

“બસ બરાબર છે એવોજ જોઈએ જેમજેમ વખત જરી તેમ તેમ એ રંગ કાળો પડતો જશે ”

“એવું થાય છે, ખરું ” રાજા બોલી - “ એ દિવસ પર એનો રંગ બહુજ ખુલ્લો હતો આજે તે આખો પડ્યો છે ”

“રાજા, મોટીમાં ચિકાસ છે કે ? ”

“ધણીજ ગધ કાસે તો મે નદી પરથી થોડો કળ લાવીને કુડામા નાખ્યો છે ”

“બહુ સારું કર્યું એને જેમ અને તમ ચિકાસ વધારે જોઈએ રોઝા, એને તડકે મૂકે છે કે ?”

“હા રોજ ત્રણ ચાર કલાક મારી ઝરખા બારીમા તડકો રહે છે તોટલો વખત હુ કુકુ ત્યા મુકુ છું.”

“ને બાકીનો વખત ?”

“બાકીનો વખત નદી તરફની બારીએ મુકુ છું.”

“ઠીક પણ રોઝા, રાત્રે એને બહુ સબાળજે રાત્રિનો બહુ ઠંડો પવન એને અનુકૂળ પડશે નહિ તે કદાચ હુકવાઇ જશે”

“રાતના હુ અડધી બારી બંધ કરે છું ” રોઝા બોલી

“તો સારું તારા ઘરમા બિલાડી કે ઉડરડા છે કે ?”

“ઉડરડા રમોડામાં છે ખરા, પણ મારા ઓરડામા કદિ આવેલા દેખાયા નથી અને બિલાડીને તો મારા ઓરડામા પ્રવેશ કરવા જેવો માર્ગજ નથી.”

“રોઝા, બિલાડી અને ઉડરડા કરતા આપણે બીજા એક બચકર પ્રાણીથી વધારે ડરવાનું છે ”

“તે વળી કયું ?”

“મણસ” બારણે ધીમે બબાળે બોલ્યો - “એ પ્રાણીથી આપણે ધણુજ સાવચેત રહેવાનું છે”

“હુ મારાથી બનતી ગુમતા રાખી રહી છું. હજી

મુઘી તો કાઠની નજર પડી નથી લાગતી”

તે રાત્રે વખત વીતી જવાથી રોઝા હાથ પર પ્રભુ મુદ્રા લઇને ગઇ બીજો દિવસે તે નિયમ કરતા બણી મોડી આવી

“કેમ ? રોઝા, આટલું બધું મોડું ?”

“આજે અમારે ત્યાં એક મેમાન આવ્યા છે”

“મેમાન ? પુરુષ કે સ્ત્રી ?”

“પુરુષ”

“હિન્નર કેટલી છે ?”

“ત્રીસેક વર્ષની”

બારસે વિચારમાં પડ્યા રોઝાએ પૂછ્યું

“કેમ વિચારમાં પડ્યા ?”

“રોઝા, એ રૂપાળો છે ?”

રોઝા હસી પડી “હુ સમજી ગઇ, તમે શા માટે આમ પૂછો છો તે”

બારસે ચરમાયો રોઝા બોલી

“વહાલા બારસે, તમે ચિંતા કરશો નહિ એ મેમાન કાળો ને કદરો છે પણ—”

“પણ—શું ?”

“કદાચ એ કચુપિડ સરખો દેખાવડો ને ગોરો હોત, તોયે હુ એના પ્રત્યે આકર્ષાત નહિ બારસે, મારો તમારા પ્રત્યેનો પ્રેમ કદ તમારા સૌહર્દથી ઉદ્ભવ્યો નથી.”
રોઝા સમર્પ બોલી.

બારથેને પણ રોજાનું એ છેલ્લું વાક્ય સાંભળી અભિમાન અને હર્ષ ઉપજ્યો વખતે બનેલી વચ્ચે જો તે લોખંડી જળાયા રૂપી અતરપટ ન હોત તો નકી પ્રેમના ઉમળકાથી તે રોજાને ભેટી પડ્યો હોત

પછી થોડો વખત સુધી કાળા ગુલાબ વિષે વાતચિત ચાલી છોડ કેટલો ઉચો થયો, પાદડા કુટચા કે કે કેમ ? ડાળી નીધી છે કે વાકી ? તેના ઉપર કુપળો કેટલે કેટલે અતરે છે ? એવા એવા બારીક પ્રશ્નો પૂછી પૂછીને બારલેએ રોજા પાસેથી બને તેટલી માહિતિ મેળવી અતે રોજાએ કહ્યું

“હવે તમને ગુલાબના કુડા વગર બહુજ વસમુ લાગતું હશે, કેમ ?”

“હાસ્તો મારો બધો આનદ આપ્યો મયો”

“મારી પાસે ત્રીજી મુળીયુ છે તે તમને લાગી આપુ ?” રોજાને વિચાર સૂઝી આવ્યો

“ના ના. રોજા, તેની પણ આવીજ દશ થાય એ ત્રીજો રોપો તો રાખીજ મૂકવાનો છે તે છેવટની વખતે કામ લાગશે. તે એને કયા મૂક્યો છે, રોજા ?”

“એક કડીઆમા ધાલીને મારા કપાટની ઉપર. હજી તેના તેજ કાગળમા લપેટાયેલો છે” રોજા બોલી “કાંઈથી દેખાય એમ નથી”

“ત્યારે સારું.”

શોડીવાર પછી તેણે પૂછ્યું “રોજા, તારા મેમાનનું

નામ શું છે ?”

“જેકબ જસલ” રોજાએ ઉત્તર આપ્યો—“એ તમને જોળખે છે”

“મને ?” આરલેએ ચમકીને પૂછ્યું

“હા”

“તે કેમ જાણ્યું ?”

“તમારે વિષે એ ધણી વાત કરતો હતો”

“શી વાત ? ક્યારે ?”

“અમે તે દિવસે મિજલસમા ગયા હતા, ત્યારે ધણુ કરીને તેજ દિવસે એની અને બાપુજીની પહેલી જોળ ખાણ થઈ”

“એમ કે ? મારે વિષે યુ વાત કરતો હતો ?”

“તે મને ચોક્કસ ખબર નથી પણ એક બે વાક્યો મારે કાને પડેલા, તેની મતલબ એવી હતી કે તમે બહુ વિદ્વાન છો, તે તમને કુલ છોડતો બહુ શોખ છે”

આરલે વિચારમાં પડ્યો થોડીવારે બોલ્યો—

“જેકબ જસલ ? અજબ નેવું છે !”

“શું ?”

“એ નામના કોઈ પણ માણસ સાથે મારે જોળ ખાણ પીઠાણ નથી” આરલેએ વળી થોડોવાર વિચાર કરી પૂછ્યું —“રોજા, તારે ત્યાં એ આજે પહેલીજ વાર આવ્યો ?”

“પહેલીજ વાર”

“અહીં આવ્યા પછી મારે ત્રિષે કંઈ બોલ્યો હતો ?”

“ના”

‘એ કેટલા દિવસ રહેવાનો છે ?’

“તે કંઈ નક્કી નથી.” રાજાએ જવાબ આપ્યો

“રાજા, એ શું કરે છે તેના ઉપર ધ્યાન રાખીને રાજ મને તેની ખબર આપતી રહેજે”

“હીક” કહી રાજા ગયો

પ્રકરણ ૧૬ મું.

પ્રેમનો લાગીદાર.

ત્રણેક દિવસ વહી ગયા દરમિયાન એકવાર ગ્રામિક્સ અચાનક આવીને ખારલેની કેટડીની બહુજ ખારીક ઝડતી લઇ ગયો. કંઈ મૂળીયુ કે બીજી ગેરકાયદે કરાવાય એવી વસ્તુ હાથ તો ન લાગી, છતાં જતી વખત તે ખારલેને ખૂબ ધમકાવતો ગયો.

એથે દિવસે સાજો રાજા આવી

“કેમ ? શું સમાચાર છે ?” ખારલેએ તેને પૂછ્યું.

“મને તો કંઈક વહેમ જેવું લાગે છે”

“શું ?”

“કાલે રાત્રે હું અહીંથી—તમારી પાસેથી—ગઇ તે વખતે હું સીડી ઉતરીને આઠ દશ પગલાં ચાલી હાલ, એટલામા મને મારી પાછળ કંઈક ધસારો સબળાયો. મે

પાછુ ફરીને જોયુ, તો થોડેક દૂર એક ઓળો દેખાયો.
પ્રથમ તો હુ ધણીજ બીધી, અને ઉતાવળે પગલે ચાલવા
લાગી. પણ થોડે દૂર જમને મે દિમન લાવી ખોખારો
કર્ષો અને ઉભી રહી પેલો ઓળો તરતજ એક ઝાડની
પાછળ સનાઇ જતો દેખાયો. હુ આગળ ચાલી વળી
થોડે દૂર જમ પાછુ ફરી જોયુ, તો પેલો ઓળો પૂઠે પૂઠે
આવતો હતો. મે એકદમ ગમરડી મૂકી, કારણકે માગ
હાથમાનુ ફાનસ 'મુઝાઈ' મધુ હતુ મે ધરમા જમને
તરતજ ખારણા અદરથી અંધ કરી દીધા પાચેક મિનિટ
લઇ ન હશે એટલામા જેકમ બહારથી આવ્યો અને
ખારણા ઠોકચા સામે વાળુ કર્યા પછી એ શહેરમા જવાનુ
નામ દેખને નીકળ્યો હતો. પણ મને લાગે છે કે
શહેરમા ગયોજ નહિ હોય શહેરમા જવાને બદલે મારી
પૂઠે પૂઠેજ આવ્યો હશે."

"જો એમ હોય તો-તો એણે આપણી વાતોયે
સામળી હશે."

"સબવિત છે."

"તો તો ખોટુ " ખારલે વિચાર કરતો કરતો
બોલ્યો—"રોજા, હજુ એ કેટલા તિવસ રહેવાનો છે?"

"તે કઇ સમજતુ નથી."

"તાગ ખાપુજને એની સાથે બહુ બને છે?"

"રોજ જેકમ એમને માટે ઉચી જાનના દારૂની
એક-બે એક-બે ખાટલીઓ લઇ આવે છે."

“રોઝા, મને નક્કી લાગે છે કે તે કોઈકની પાછળ
પડ્યો હોવો જોઈએ ”

“કો ડી ? મારી પાછળ ?”

“તે કંઈ કહી શકતું નથી. તારી પાછળ તો ન
હોય ” બારસેએ વિચાર કરીને કહ્યું

“ત્યારે ? તમારી પાછળ ?”

“ના. ના મારી પાસેથી એને શો લાભ થવાનો
હતો ?”

“ત્યારે . તો ..” રોઝા વિચાર કરતી કરતી બોલી:-
“કદાચ એ કાળા ગુલામની ..પાછળ પડ્યો . હોય ”

“મને પણ એમજ લાગે છે ” બારસે બોલ્યો.

“શા પરથી ?”

“ એ તારે ત્યા આવ્યો તેને બીજેજ દિવસે તારા
પિતા આ કોટડીની ઝડપી લાઇ ગયા હતા મને લાગે
છે કે જેકોએ એને તેમ કરવા સમજાવ્યું હશે. ”

“ સમજાવે છે ” રોઝા વિચાર કરતી બોલી-
“ હવે મને પણ એક વાત સમજાય છે ”

“ શું ? ”

“ તે દિવસે મારા બાપુજીએ તમારે કુટુંબ માંગી
નાખ્યું હતું ને ! તેની વાત કાલે એમણે જેકોને કરી
ત્યારે જેકોએ બાપુજીને એવું કરવા માટે ખૂબ ઠપકો
આપ્યો. તેનું કારણ પણ આજ હોવું જોઈએ ”

“ જરૂર...રોઝા, તે વખતે એ બીજું કાંઈ બો-

લેલો કે ? ”

“ એણે એમ પણ ક્યું કે કેદીની પાસે ખીજ એક એ મળીયા હોવા નેહએ ”

‘ હે ? એણે એમ કહ્યું પણ ખરું ? ’

“ હા ’ રોઝા બોલી — “ તેથીજ બાપુજી ગદા કાઢે ઝડપી લેવા આવ્યા હશે ’

“ ત્યારે તો, રોઝા, એ કોઈ બહુજ ચાલાક જાણુ-
બેડુ હોવો નેહએ આપણે એનાથી બહુજ સાવધ
રહેવું પડશે ’

“ હુ તો જ્યારે જ્યારે મહાર નીકળું છું, ત્યારે
બધો વખત મારા ઓરડાને તાળુ મારી રાખુ છું ”
રોઝા બોલી

“ ને કુચી ક્યા મૂકે છે ? ”

“ મારી પામજ—આ રહી ” એમ કહી રોઝાએ
ગજવામાંથી એક ચાવી કાઢી બતાવી

દરમ્યાન રોઝાના કુડામાંનો છોડ દિનપ્રતિદિન વધતો
ગયો હતો તેની ઉચાઇ હવે તો એક ફુટ કરતા પણ
વધારે થઇ હતી તેના વચ્ચે ભાગમાંથી એ ત્રણ આડી
ડાખળીઓ પણ ફુટી હતી અને નાના મોટા મળીને દસ
બાર પાદડાં ખીચ્યા હતા તેનો મૂળ રંગ પણ ધણે અસે
બદલાય ગયો હતો

તે રાત્રિએ સમય પૂરો થઇ જવાથી રોઝા જતી
રહી ખીજે દિવસે તે પાછી આવી બારણેએ પૂછ્યું

“ રોજા ! મારું ગુલામ કેમ છે ? ”

રોજાએ ઉપર પ્રમાણેના સમાચાર આપ્યા

પછીના ત્રણ ચાર દિવસ રોજાએ હાથે કરીને એના એજ સમાચાર સભળાવ્યા કર્યા એમ કરવામા તેનો ઉદ્દેશ એ હતો કે બારણેના હૃદયમા કાળા ગુલામને માટે કેટલો પ્રેમ-કેટલી ચિંતા-છે તે માલમ પડે હમણા હમણા રોજ રોજા આવે કે તરતજ બારણે પ્રથમ એને ગુલામ વિશેજ પૂછતો રોજાના પોતાના સમાચાર પૂછવાતુ થે બૂલી જતો તેથી એને જરા જરા ખોટું લાગવા માડ્યું હતું શરૂઆતમા રોજ છૂટા પડતી વખતે માગ્યે રોજાને સુખન કરવાની બારે ઉત્સુકતા બતાવતો, પણ કેવના ચાર પાંચ દિવસ થયા તો તે પ્રથમા ભગ પડ્યો હતો બારણે પહેલા કેટલીક વાર પ્રેમોર્મિને લીધે ગજને “ મારા પ્રાણ ! મારી દેવી ! મારી હસી ! ” વગેરે ખીંચે સંબોધતો પણ હવે કાળુ ગુલામ ખીલવાનો દિવસ ધીમે ધીમે ખસે આવતો હોવાથી બારણેનું ચિત્ત તેના વિચારોમા અને તેનીજ કલ્પનામા વધારે રોકાતું હોવાથી એ આખો વખત ગુલામની ને ગુલામનીજ વાતો કર્યા કરતો ગુનામની બહુજ બારીક સારવાર કરવાની, છોડ પર વખત વખત પાણી છાંટવાની, કુડાની મટોડીમા જત જતના કેન્દ્રાર કરતા રહેવાની ઝીણી ઝીણી સચનાઓ એ આખો વખત આખાજ કરતો, રોજા કંઈક બીજી વાત કાઢતી તોયે એ ફરી ફરીને પોતાના કેન્દ્રસ્થાનરૂપ કાળા ગુલામની વાત પર

આવી પહોચતો આ રોઝાને મમતુ નહિ એને તો
બારહેના સપૂર્ણ પ્રેમ II-નેના અવિભક્ત હૃદયની-અપેક્ષા
હતી. પરતુ બારહેના આત્મા વર્તનથી કાળુ ગુલાબ બાણે
પેતાનુ હરિષ્ હોય, બારહેના પ્રેમમા બાગ પડાવનાર હોય
એમ તેને લાગવા માડ્યુ હતુ

તેથીજ ત્રણ ચાર દિવસ સુધી રોઝાએ ગુલાબ વિષે
એકનો એક ઉત્તર આપ્યા કર્યો હતો

બારહેએ કટાણીને આશ્ચર્ય પામતા પૂછ્યુ

“રોઝા, તોમા કદજ ફેર નથી પડ્યો?”

“ના”

“પાદડા મોટાએ નથી થયા?”

“નહિ જોવાજ”

“રોઝા, મને લાગે છે કે તુ તેની પૂરતી સલાખ
નહિ બેતી હોય” બારહે ખિન્ન થતો બોલ્યો

“તુ મારાથી બનતી મલાખ લઉ છુ” બારહેના
શબ્દોને ઉપકાર્ય માનીને રોઝા અતરમા રોષ લાવી બોલી

“ત્યારે એમ કેમ બને?”

“એ ત્રણ દિવસથી ટાઢ સખત પડે છે ને”

“પણ તેને માટે તો મે તને આસપાસ દેવતાની
આહી ગરમી રાખવાનુ કહ્યુજ છે ને? તે તુ નહિ
રાખતી હોય”

“રાખુ કુ તો ખરી”

“ત્યારે તુ તેને વંખતો વખત સંકેરતી નહિ હોય.”

બારસે જાણે પ્રથમથી નિશ્ચય કરી બેઠા હોય તેમ એક પછી એક કારણ મોઢી રાજાને ઠપકો આપવા લાગ્યો.

રાજાને તેથી ધણુ દુઃખ થયું તથા દિવસથી લાગ-લામટ તે લગભગ આખો દિવસ દેવતા અને રાખોડો સંકારતી બેસતી હતી એ કામ સતત કરવું પડ્યાથી એનું સુકોમળ મુખ જરા કરમાયું પણ હજી ગદ્ય કાલનો તો એને જરા જરા તાવ પણ આવ્યો હતો છતાં, કરતે કારવને ઠપકો સાબળવો પડ્યો તેથી મૃદુ હૃદયિની બાળાને બારસેના શબ્દો શૂળ પેઠે ખૂચ્યા લાગ્યા તે બોલી—

“લગભગ આખો દિવસ હું દેવતા સંકારતી બેસું છું, પણ સાજો અહીં આવું શું ને પછી જાંબને જોઉં છું ત્યારે પાદડા અકડામ ગયેલા હોય છે તમે કહો તો સાજો પણ ત્યાજ બેસી રહું ”

“હા, હા ત્યાજ બેસી રહે હમણા ટાઢ સખત પડે છે આખો દિવસ એને ગરમી ચાલૂજ જોઇએ તે વગર આખો હોડ કદાચ બળી જશે રાજા, હમણા તું સાજો અહીં આવવાનું બધું કર કોમ્પ પણ રીતે રાજા, મારે કાળુ ગુલામ બરાબર ખીલવું જોઈએ હો !”

“તે તો ખીલશેજ. તમારે પગ ધિગ ગુલામ તો ખીલશેજ તમારે થોડુંજ બીજું કાંઈ જોઈએ છે ? એક કાળુ ગુલામ ખીલે, તો પછી બીજું કાંઈ ખીલે કે કરમાય તેની તમને થોડીજ ચિંતા છે ?”

એમ તીર જેવું તીક્ષ્ણ વાક્ય બોલી, તીર જેવા

વેગથી રોઝા સીડીના પગથીયા સડસડાટ કિનરી પડી
 બારણે ચમક્યો પોને રુ ખેલી ગયો હતો, રોઝા પ્રયે
 ફેવી બેઠકાઈથી યત્નો હતો તેનું એને હવેજ જાન થયું
 એણે જૂમ પાડી

“રોઝા ! એ રોઝા !”

પથ રોઝા તો મ્યારની દૂર નીકળી ગઇ હતી ફરી
 મોટે સાદે જૂમ પાડવાની હિમત મારવેમા ન હતી પાડે
 તોયે રોઝા પાછી આવે એમ ન હતું એણે અગળ્યુપણે
 રોઝાના અત કરણુમા ખજરે બોલ્યું હતું

તે પોતાના ખાટલા પર જામને પડ્યો

આ મી જીદગીમા કદિ નહિ રીની હોય, એવી
 શોકમય વિષાદપૂર્ણ રાત્રિ બારણેએ નેજ દિવસે અનુભવી

પ્રકરણ ૧૭ મું.

[વયોગનાં આંસુ

પ્રજ્વળીઓ વચ્ચે વૈમનસ્ય કિલ્લવ્યું હતું તે વૈમ-
 નસ્યનો અત ક્યારે આવશે તે સમગ્નય એમ ન હતું.

ખીજે દિવસે સસારે બારને પશ્ચાત્તાપ કરવા અને
 પોતાની જાનને ઠપકો આપવા લાગ્યો

“અરેરે મને આ શું મૂઝવું ‘હું કેવા કઠણુ શબ્દ
 બોલ્યો ! મે રોઝાની-એના કોમળ હૃદયની-જરાયે ફરકાર
 કરી નહિ .....કાળા યુવાને મને ઘેલો બનાવી દીધો ..

મને કશું જાન રહ્યું નહિ. ...

“બહુ ખોટું થયું મેં મોટી ભૂલ કરી .

“હવે રોજા અહીં આવશે નહિ કયા સુધી ?
તે કેમ કહી શકાય ? રોજા વગર મારા દિવસો ક્રમ
વીતશે ? અરેરે ! મેં આ શું કર્યું ? .”

છેલ્લા ચાર પાંચ દિવસમાં રોજા પ્રત્યે પોતે કેવી
વર્તણૂક રખી હતી, તેની માથેની વાતચિતમાં પોતે શું
શું બોલ્યો હતો તે બધું બાન્હેને સાબરવા લાગ્યું જ નહીં
અપૂર્ણ સ્મૃતિ થઈ તેને એ મગજ તાણીને યાદ કરવા લાગ્યા
એટલે ડગલે ડગલે એને પોતાની જ ભૂલ માલમ પડવા લાગી

“ મારી જ ભૂલ છે એમાં રોજાનો કશો વાક નથી.
એની જગાએ હું હોત, તો હું મેં આમ જ કરત હું આવી
શિક્ષાને લાયક જ છું ”

આખો દિવસ બારહેને આવા જ વિચારો આવ્યા કર્યા.
પોતે રોજાને ‘હમથા તું સાને અહીં ન આવતી’ એમ
કહ્યું હતું. તેમ કહેતી વખતે એને ખ્યાલ ન હતો કે સાને
રોજા નહિ આવે તો પોતાને કેટલું દુઃખ થાય. જેમ
જેમ પશ્ચિમનો સૂર્ય નીચે ઊતરવા લાગ્યો અને જેલના
ચોગાનમાં અધિકારનો મેળો બરાવા લાગ્યો, તેમ તેમ બારહેને
પોતાના વાક્યનો ખરો અર્થ સમજવા લાગ્યો. અને
સાથે સાથે એની અતરવ્યથાનો સમુદ્ર ખળખળવા લાગ્યો.
“આને રોજા નહિ આવે,” એટલો વિચાર માત્ર આવ-
તા જ બારહેનું હૃદય જાણે કંકડા થઈ જતું હોય એમ લાગ્યું.

આખરે રાત્રિ પડી રોઝને આવવાનો રોજનો સમયો પારસે દરવાજાના જાળીયા આગળ જઈને ઉભે “વખતે-કદાચ-ગુલામના છોડ વિષે કંઈક કહેવાને રો આવે પણ ખરી” એવી બહુજ ઝાખી, બહુજ અરથ આશા પારસેના હૃદયને એક ખુણે બેઠી હતી.

અહા ! રોજના પરિચયથી, રોજના સહવાસથી માર રોઝાના પગલાનો અવાજ અને તેના ફરાકનો સળવળ કેવો સચોટ રીતે પારખી ગયો હતો. સીડીને છેલ્લે પ થીએ પણ એક પગલુ પડે કે પારસે તરતજ ખોલી ઉઠે — “ઓ ઝે આવી ! ”

પણ આજે તો એ અડધો કલાક, પોણો કલાક, દે કલાક સુધી તે જાળીયા પાસે ઝંખી રહ્યા પણ ન કોઈનું પગલું સંભળાયું, ન તો કોઈના નગડાનો સળવળ સંભળાયો જેલના ટાઇમ કીપરે સાડા સાત, આઠ, નવના ટકોરા વગાડ્યા અને સાડા નવનો ૩ ટકોરો પણ વાગ્યો અને તેનો તીવ્ર રશ્મિકારો જેલના ઉ સીન વાતાવરણને ભેદી શાત થઈ ગયો “આટલે વખતો રોઝ પાછી ચાલી જાય છે હવે એની આશા રાખ બર્ષ ! ”

મધ કાલના કરતાં એ આજની રાત પારસેને વધ વસંતી લાગી મધ કાલે તો એણે રોઝાનો સહવાસ થે વખત પણ અનુભવ્યો હતો. આજે તેટલો એ ન હો મળ્યો એણે રાતના વાળુની તાસક જેવી ને તેવી રહેવા દી

સવારે આયફસ આપ્યો

“ કેમ અલ્યા ડાટકર ! ”

બારયે બોલ્યો નહિ અત્યંત ઉદાસીન ચહેરે એ
ખાટલા પર એ તકીઆ વચ્ચે માથુ દબાવી સૂતો હતો,
તેમનો તેમજ પડી રહ્યો એણે આયફસના મળોધનનો
ઉત્તર પણ ન આપ્યો તેમ તેની સામે જોયું થે નહિ.

“ કેમજે અલ્યા, બોલતો નથી ? ”

છતા બારયે મૂગોજ પડી રહ્યો

આયફસની નજર બારયેની ખાવાની ચાળી પર
પડી તે ભરેલી જોઈને બોલ્યો

“ કેમ અલ્યા, આ ને ખાધું નથી ? ”

“ મારે નથી ખાવું ” બારલેએ ટુકો ને ટચ
જવાબ આપ્યો

“ કેમ ? તને શું થયું છે ? ”

“ કંઈ નહિ ” બારલે બોલ્યો — “ મારે નથી ખાવું ”

“ ત્યારે, તારે કારમ ભરી આપવું પડશે ”

કોઈ પણ કેદી જાને ચઢને અપવાસ કરવા માગતો
હોય તો તેની પાસે જેલના ધારા પ્રમાણે એક કારમ પર
સહી કરાવી લેવામા આવતી જેથી અપવાસને લીધે
કદાચ તેનું મૃત્યુ નીપજે તોયે જેલરને માથે તેની કશી
જવાબદારી ન રહે

“ વાર ” આયફસના છેલ્લા વાક્યનો બારલેએ
જવાબ આપ્યો

પરંતુ જેવો આયદ્ધસ પાછો ફરીને જવા મા
હતો તેવોજ બારેલેને અચાનક એક વિચાર આવ્યો
“ જાવને આયદ્ધસને રોજા વિષે પૂછી જોઉં કદાચ તે
તખીયત બગડવાથીજ ન આવી હોય ! ”

“ કાકા ! ” બારેલેએ ખૂબ પાડી

આયદ્ધસ ઉભો રહ્યો બોલ્યો-“ કેમ ? ”

“ તમારી તખીયત તો સારી છે ને ? ” બારે
લેના અભરાતા અભરાતા પૂછ્યું

“ સારી નહિ તો ? મને શું ધાડ આવીતી ? ”

“ તમારે ત્યાં મેમાન આવ્યા છે ? ”

‘ તોમા તાર શું ગયું ? આયદ્ધસે ચીઢવાઇને જ
આવ્યો એને બારેલેના આ પ્રશ્નનેમા કંઈક કાવતરું
અસ જણાયો

‘ તમારે ઘેર બધાની તખીયત સારી છે ને
ખાસ રોજાનું નામ ઈધને પૂછવાની એની હિ
નહિજ ચાલી

“ હા હા સારી છે સારી છે . ચાલ, હવે બં
કાંઈ કામ છે ? આયદ્ધસ જવાની ઉતાવળ કરતા બોલ
“ ના ”

આયદ્ધસ દરવાજા પર તાળુ મારી ચાલ્યો .
એની સાથેની વાતચિતમાં ‘રોજાની તખીયત જરા
નથી,’ અથવા ‘રોજાનું માથું દુખે છે’ કે એવુંજ
સાબળવાની બારેલેએ કેટલી બધી હડી આપી .

હતી ! પરંતુ તે આસા ફળીજૂત ન થઇ, તેથી એનું હૃદય અત્યંત પીડાવા લાગ્યું કાળા ગુલાબને ખાતર-કાળા ગુલાબ પ્રત્યે થઇ ગયેલા પક્ષપાતને લીધે-રોઝા એનાથી રીસાઇને ચાલી ગઇ હતી તેને ફરી પાછી રીઝવીને મનાવવાનો એ કોઇ ઉપાય નહતો રોઝા ત્યાં આવતીજ બધ થઇ ગઇ હતી, તો પછી કેટલી બારે તેને કેવી રીતે મનાવી શકે ? એનો પ્રેમ-સ દેશ લઇ જાય એવો કોઇ દૂત પણ એની પાસે ન હતો અત્યારે તો એને મન રોઝા પણ ગઇ હતી, અને તેની સાથે કાળુ ગુલાબ પણ ગયું હતું એમાથી એકનેયે પાછું હાથ કરવાને એની પાસે કશું સાધન ન હતું

બપોરે ગ્રાયફસ ફારમ લઇને આવ્યો, અને બારેને તેના પર સહી કરવા કહ્યું. નિરાશાથી ઝુનૂની બનેલા બારેએ તરતજ તેના ઉપર સહી કરી આપી એટલે ગ્રાયફસ તેના ખાવાનાની થાળી ઉઠાવીને ચાલતો થયો.

—(૦)—

પ્રકરણ ૧૮ મું.

બોલતો કાગળ.

આ તરફ બારેને મ્હેણ મારીને ચાલી ગયા પછી રોઝાની મનોદશા કેવી થઇ હતી ?

પોતે રોષ ચઢાવીને, રીસ કરીને, પોતાના પ્રિય-તમની સાથે તકરાર કરીને ચાલી આવી હતી પરંતુ

એના અતરના ઉડાણુમા એને પોતાના કાર્ય મા તાપ થતો હતો ઉપર ઉપરથી તે પોતાના મનને મન્યા કરતી હતી,—ક ' મ એમા કશું ખોટું નથી .જેમ કરવું જોઈએ તેમજ કર્યું છે ' પા જણે શાથી, રોજાને પોતાને પણ ન સમજાય તે એક અગમ્ય અવાજ ઓવા કરતો હતો કે— ન થયું હોત નો સાર થાત ”

તે રાત્રે બાગલની પેઠે રોજાએ પણ નિ આઝોટયા કરીને અનેક ગમગીન નિયારોની ગણતારા ધણે સમય જાગરણુમાજ પીતાડયા કે વા એને એમ થઈ આવતું કે—“ લાવ, પાછી જઈને એની સાથે સમાધાન કરી આવુ, બોલાઈ ગયેલા શબ્દો માટે મારી માગી આવુ યુરોપીય વાતાવરણુની સ્ત્રીના લાડીમા વસેલું સ્વામિમાન એને તેમ કરતા અટકાવતું હતું એજ નને લાગે રોજાને પોતાના કાર્યની યોગ્યતા અને પોતાના ત્રતે કરેલા અન્યાય ત્રારેવારે સાબરી હતા તે મનમા મડમડતી—

“ પરમ દહાડે માડ શરીર તાવથી ધગવ હતું એજુ મારો હાથ ઝાલ્યો—ચુબન કયુ એટલું મરણુ થ ન કહ્યું, કે રોજા,તને તાવ આવે

“ મારા પ્રત્યે કટલી બધી બેદરકારી ! જડ ગુલામ માટે આટલી બધી ચિંતા ?

“ પુરૂષો બહુ સ્વાર્થા હોય છે ..મારી મારફતે એને આ કાળુ ગુલામ ઉગાડવું હશે તેથીજ મારા પ્રત્યે આટલી બધી મમતા અને લાડ કરતા હશે એક વાર કાળુ ગુલામ ખીલી રહ્યું, કે પછી કદાચ તે મારી સામુ થે ન જોશે .

“ હું હમણાં એની પાસે નહિજ જાઉં એની નજરે પશુ નહિ પડુ જોઉં તો ખરી, એ રોઝાને માફ કરે છે કે ગુલામને ? ”

એ આખ્યા દિવસ સુધી રોઝાએ પોતાનો આ નિશ્ચય ટકાવી રાખ્યો.

દરમ્યાન કાળુ ગુલામ તો સરસ અને સુવ્યવસ્થિત રીતે ઉખાળ કરતુ હતુ. બારણે સાથે તકરાર થઇ, છતાં બારણેના પુષ્પવૃક્ષને, એના અમૂલ્ય કાળા ગુલામના છોડને ચીમળાવી નાખવાની કે ચીમળાવા દેવાની પશુ રોઝાને વૃત્તિ થઇ નહિ એટલુજ નહિ, પશુ તેના પ્રત્યે અણુગમે ધરાવવાનો વિચાર સરખોયે એના અતરમા ઉદ્ભવ્યો નહિ. તેનું એક શુભ કારણ એ હતુ કે બારણે સાથેનો આ ક્લહ ઝાઝો વખત ટકશે નહિ-ઝાઝો વખત જોરવી ચકારો નહિ, એવી આછી સજ્ઞાનતા રોઝાને પ્રથમથીજ હતી તેથી-બારણેની સૂચના પ્રમાણે હવે એ વધારે વખત ગુલામના છોડ પાસે બેસતી અને તેની આસપાસનો દેવતા સંકોરતી તથા બીજી સભાળ લેતી. મઘ કાલની એ છોડવા ઉપર એક નાની સરખી કળી પશુ બેઠી હતી.

સાંજે ખાનાના ટેબલ પર આયદ્ધસ ડોસાએ ચોઠાવનારા સમાચાર આપ્યા

“ હવે બે-દહાડે ચાર દહાડે પણ આપણા આ વિદ્વાન કેદીરાજ જવાના ! ”

“ જવાના—એટલે ક્યા ? ” જેકબ ચમકીને બોલી ઉઠ્યો. રાજાએ ઉત્સુકતાથી પિતાના સામુ બેધુ

“ ક્યા તે પરમેશ્વરને ત્યા ” આયદ્ધસ બોલ્યો. રાજાના પગમાં ચામડો પડ્યો

“ કેમ ? ” જેકબે પૂછ્યું

“ એ નથી ખાતો, નથી પીતો ” આયદ્ધસે જવાબ દીધો — ‘ આજે તો એણે દારમ પણ ભરી આપ્યું ’ એમ કહી ડોસાએ ગજવામાંથી બારલેની સહીવાળું રવે-
ન ગ્રાપ ચામડું ફાંચ કાઢી મતાવ્યું

રાજાનો ચહેરો ધોળો પૂણી જેવો બન્યો

જેકબ પણ બોલ્યો—“ એ તો ખોટું કાંઈ પણ ઉપાયે એને જીવતો તો રાખવોજ જોઈએ ”

“ કેમ ? ” ડોસાએ પૂછ્યું

“ આ એના ઉપવાસમાં પણ કંઈક ઢોગજ હોવો જોઈએ એ વિદ્વાન માણસો તો એટલા બધા લુચ્ચા હોય છે કે અહીંથી તમે કાશીનમાં બાલીને બહાર બહાજ જાઓ ત્યાં સુધી મુડડુંજ દેખાયા કરે, પણ જમીનમાં દટાયા કે પછી ધોર ફાડીને બહાર નીકળી આવે ”

“ મને બધી ખબર છે. ” આયદ્ધસ બોલ્યો—

“ પેલો ઝોસ્મસ એવીજ રીતે નાસી ગયો હતો. પણ હું કાઠ કાચો નથી કોશીનમા મૂકતા પહેલાં હું એની બધી ચે નાડ, ને નસેનસ બારીકાઈથી તપાસી લઉંશ ”

આ છેલ્લા વાક્યે રોઝાના હૃદયમા ચીરાડો પાડયો,
“ હાય ! મારે ખાતર એણે ખાવાપીવાનું ત્યજ્યું ? ”

તરતજ એ ચાર કોણીઆ ખાઇ લઇ, ખાંડુ ન ખાંડુ કરી તેણે હાથ ધોઇ નાખ્યા જેકબને કે આયફસને સશય ન પડે એવી રીતે તે પોતાના ઓરડામા ચાલી ગઇ આ બે જણા તો વાળુ કર્યા પછી મુખવાસાયે બાટલીઓના માથા બાગવા બેઠા.

પોતાના ઓરડામા આવીને રોઝાએ એકવાર કાળા ગુલામના છોડ પ્રત્યે જોયું. આજે એણે તેના ઉપર પાણી છાટયું ન હતું—તે એને યાદ આવ્યું કજશ લઇને છોડ ઉપર પાણી છાટતા ગુલામની કળીને જોઇ એને વિચાર આવ્યો, તેથી બોલી—“અલિ કલિકા, મારે ખાતર નહિ, પણ તારેજ ખાતર બારલેએ ઉપવાસ માડ્યા છે. મારા કરતાં તું વધુ બાગ્યશાળી ખરી ! ”

પછી એક કોરા કાગળનો કપડો લઇ તે પર એણે લખ્યું—

“ ચિંતા શાને કરો છો ? તમારું મુલાખ સુરક્ષિત છે અને દિન પર દિન ખીલતું જાય છે. ”

x

x

x

ખીજે દિવસે સવારે બારલે જેવો જળીયા પાસે

ગયો, તેવીજ ઉપલી ચિઠ્ઠી એના હાથમા આવી એણે અત્યંત હર્ષ સાથે તે ઉપાડી લીધી અને વાચી.

“આ તો રોઝાએ લખી છે ' રોઝા ! તને ખબર પડીજ ગઇ હશે કે મેં ખાવા પીવાનું છોડી દીધું છે ”

ચિઠ્ઠી વાચીને એને કંઈક આનંદ થયો-ધણી આનંદ થયો પરંતુ એ ચિઠ્ઠીમા રોઝાએ જે રોષ દર્શાવ્યો હતો, તેણે જે વ્યગ્રોક્તિ કરી હતી તેને પણ ખારસે તરતજ પારખી ગયો.

“હજી એની રીસ ઉતરી નથી ' ખારસે બબડયો “રોઝા, રોઝા, હવે હું તને કેવી રીતે બતાવું ? કે કાળા ગુલાબને ખાતર નહિ, પણ તારેજ ખાતર હું કેટલો મૂંઝે છું ! .’

થોડીવાર વિચાર કર્યા પછી એને સૂઝયું-“રોઝા, જરૂર આના જવાબની આશા રાખતી હશે ”

તેજ ચિઠ્ઠીની પાછલી બાજુ કોગી હતી તેના ઉપર ખારસેએ પોતાની પેન્સીલ વડે લખ્યું-

“ગુલાબને ખાતર નહિ, પણ ગુલાબની માતાને ખાતર મેં અનપાણી છોડ્યા છે ”

સાને આયદસ એની છેલ્લી વિઝીટ આપી ગયો, પછી ખારસે હાથમા ચિઠ્ઠી લઇને દરવાજા આગળ જઈ ઉભો રહ્યો જાળીયામાથી ડોકીયા કરી કરીને જોવા લાગ્યો.

“રોઝા કે બીજી કોઇ પણ ચિઠ્ઠી લેવા જરૂર આવશે...

“પણ રોજાની પાસે ખીચુ કોણુ છે?... ”

“એ તો મનેજ આવશે

‘તો પગી ચિઠ્ઠીની શી જરૂર છે ? વાતચિત પણ થઈ શકશે . ”

એવા એવા અનેક વિચારોને મનમાં ને મનમાં ઘાળતો એ કેટલો બધો વખત સુધી ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. અધાર થયું, રાત પડી અને રોજાને આવી જવાનો વખત પણ થઈ ગયો. છતાં નહિ દેખાઈ રોજા, કે ન સંભળાયો એના ખૂરનો ખખડાટ !

ત્યારે નિરાશ થઈને-ચિઠ્ઠીને દરવાજાની તળીયેની ફાટમાં બહારથી ખેંચી લેવાય એવી રીતે ઘોંચી તે પોતાના ખાટલા પર જઈને પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૯મું.

ગુલાબની માતા

મળરકે પાંચ વાગે ખારલે એના ખાટલામાં પડ્યો પડ્યો ‘ધસધસાટ’ ઉવતો હતો એને સ્વપ્ન આવતું હતું

મધ્યરાત્રિનો સમય હતો આકાશમાં ચંદ્રમાં સૂર્ય ખીલ્યો હતો એક ઉંચા પર્વતની ટોચ ઉપર ખારલે ઉભો હતો સામેના વિશાળ મેદાનમાં દૃષ્ટિમર્યાદા સુધી રમણીય ચંદ્રિકા પથરાઈ ગઈ હતી.

થોડીવારમાં આકાશમાં બધું દૂર એક કાળું ટપકું

જાણ્યું' બારણેએ તેના તરફ ધારી ધારીને જોવા માડ્યું
 ધીમે ધીમે તે ટપકુ મોટું થવા લાગ્યું તે જાણે પાસે
 આવતું હોય એમ દેખાયું તેનો વેગ ધણેજ બારે હતો
 એમ તેનાથી કપાતા પવનના સુસવાટા પરથી માલમ
 પડતું હતું

જોતજોતામાં તે ટપકુ ધણું મોટું થઇ ગયું તેણે
 ગુલામના કુલનો આકાર ધારણ કર્યો થોડીવાર પછી તે
 બારણે ચમક્યો એ ઉડતા કાળા ગુલામ ઉપર એક
 મનોહર અદ્ભુત સ્વરૂપવતી સુદરી બેઠી હતી તેના
 ચહેરો રોઝાના મુખને ધણેજ મળતો આવતો હતો

એક, બે, ત્રણ, ચાર—એમ મણુના પૂરા પચ્ચીસ
 પથુ મણી ન રહે એટલા વખતમાં તે વિમાનમાંથી
 સુદરી બારણેની નજીક આવી પહોંચી જરાક વાર ત્યા
 વિમાન થોભાવી તેણે બારણેના તરફ જોઇ નેત્ર-કટાક્ષ કર્યો.
 પછી તરતજ વિમાન પાશ્વ ચાલુ કર્યું બારણે મમરાયો.
 રોઝા એના કાળા ગુલામ પર બેસીને એની આખમા
 ધૂળ નાખી ચાલી જતી હતી ! એણે અત્યંત ગુમગાયલે
 સાદે બ્રૂમ પાડી—

“રોઝા ! ઓ રોઝા ! મને સાથે લેતી જા”

તે તરતજ એ ચમકીને જાગી ઉઠ્યો જૂંએ છે તે
 રોઝા, ખરેખરી રોઝા, એના દરવાજાના જાળીયા પાસે
 ઉભી હતી જેવી બારણેની તેના પર નજર પડી તેવીજ
 તે પગથીઆ ઉતરીને ચાલી ગઇ બારણે એકદમ ઉઠીને

દરવાજા આગળ આગ્યો જૂએ છે તો રાતના પોતે બેર-
વેલી ચિઠ્ઠી અત્યારે તેની જગાએ ન હતી પારસેને ખાત્રી
થઈ કે રોઝા જાને આવીને ચિઠ્ઠી લઈ ગઈ

વાત સાચી હતી રોઝા ક્યારની આવીને ચિઠ્ઠી
વાચીને દરવાજા આગળ ઉભી હતી તે આવી પછીજ
પારસેએ સ્વપ્ન સદિમા પ્રવેશ કર્યો હતો, એને જોડે
વખત સ્વપ્ન આવ્યું તેટલો બધો વખત રોઝા જાણીયા-
માથી એના પ્રત્યે મીઠ માડીને જોઈ રહી હતી અને
છેવટે, કોઈ આવી પહોંચશે એવા બચથી ચાસ્યા જવાની
વખતે રોઝાએ જતા જતા “ત્સીટ ! ત્સીટ !” કરીને
અવાજ કર્યો ત્યારેજ પારસે પોતાના સ્વપ્નમાથી ચમકીને
જાગી ઉઠ્યો હતો

આમ વિદ્યુત પેઠે ઝળુકીને—અપૂર્ણ દર્શન દબને—
રોઝા નાશી ગઈ તેથી પારસેના હૃદયમા અત્યંત ખળ-
ભળાટ થવા લાગ્યો. પોતાની ચિઠ્ઠી લઈ ગઈ તે તેણે
વાચીજ હશે એમ જાણી એને આનંદ પણ થયો,
“ચિઠ્ઠીમા લખેલા શબ્દોથી જરૂર રોઝાનું સમાધાન
થશે ..ને તેથી આજે સાંજે તો ને અહીં આવવીજ
જોઈએ ” એમ તેણે મન સાથે ગાઠ વાળી

આશામા ને આશામા પારસેએ દિવસના કલાકો તો
આનંદથી વીતાડી દીધા ને સાંજે દરવાજા પાસે જઈ
ડોકીયા કરવા લાગ્યો

પારસેની આશા નિષ્ફળ ન ગઈ થોડીવારમાજ

રોઝા ત્યા આવી પહોચી તેને જોતાવારજ બારલે બોલી ઉઠ્યો—“ રોઝા ! રોઝા ! ”

રોઝાએ બારલેના પ્રત્યે જોયું જોયું—ને ચમકી સવારે તો એણે દૂરથીજ તેને ખાટલા પર સૂતેલો જોયો હતો એટલે છેલ્લા ચાર નિવમમા તે કેટલો બધો સુકાધ ગયો હતો, તેનું મુખ કેટલું બધું કરમાઇ ગયું હતું તેનો એને કશો ખ્યાલ આવ્યો ન હતો અત્યારે તેને ધણોજ પાસે આવેયો જોયો ત્યારેજ રોઝાની ખાત્રી થઇ કે બાપુજીએ કહેલા શબ્દોમા જરાયે અનિશ્ચયોક્તિ ન હતી ‘ બે દહાડે, ચાર દહાડે પણ જરા ’ જેવુંજ બારલેનું શરીર થઇ ગયું હતું તે જોઇને રોઝાનું મુખ શીકું પડી ગયું ‘ તેના ગુલાબી ગાંધ પરની રતાશ ઉડી ગઇ

“ બારલે, તમે માદા છો ? તેણે મદ સ્વરે પૂછ્યું.

“ કોણ જાણે

“ બાપુજીએ કાલેજ કહ્યું કે તમે ખાવા-પીવાનું છોડી દીધું છે, ને આખો દિવસ પથારીમા પડી રહો છો ! ’

“ ખરી વાત છે ”

“ તમારું શરીર લેવાઇ ગયું છે ”

“ હશે ” બારલે નિગરાપૂર્ણ સ્વરે બોલ્યો

“ ઝોમ કેમ બોલો છો ? ” રોઝાએ તેના બોલવાની ઢબ પ્રત્યે આશ્ચર્ય પામતા પૂછ્યું

“ ત્યારે કેમ બોલો ? ”

“ તમને ધણુ દુખ થાય છે ? ”

“ પણ તેમા તારે ચિતા કરવાની શી જરૂર છે ?
રોઝા ! ”

“ મારાથી બની શકે તેટલુ તમારુ દુખ મટા-
ડવાનેજ હુ આવી છુ ”

“ રોઝાથી માઝ દુખ મટે એમ નથી એ તો
કાળા ગુલાબની માતાથીજ મટી શકશે ”

રોઝા મહાત ચર્મ પારસેએ પોતાની ચિટ્ટીના જવા-
બમા પણ એમજ લખ્તુ હતુ કાળુ ગુલાબ પોતાના
પ્રેમનુ ભાગીદાર ન હતુ એ તો પોતાનુજ બાળક હતુ
પારસેએ પોતાને ગુલાબની માતાને ગ્યાને ગોઠવી હતી
હવે ગુલાબના છોડને હરિફ ભાવથી નહિ, પણ પોતાના
ઝોરસ સતાનના ભાવથી નિહાળીને તેને અત્યત પ્રેમથી
પોખ્યા અને ઉછેર્યા વગર રોઝાને છૂટકો ન હતો હવે
પારસે કાળા ગુલાબને મમે તેવા અમાધ પ્રેમથી ચ્હાય
તોયે એનાથી કાઠ બોલી ચકાય એમ ન હતુ કાળા
ગુલાબના પુખ્ત માથે અદ્દત સાંવવાની તેજે રોઝાને ફરજ
પાડી હતી

એ શરમાધ નીચુ જોધ બોલી —“ પારસે, મને
માફ કરો, મે બૂલ કરી ”

પારસેને આટલા સખ્દોથી ધણીજ સનોષ થયો
તેજે અત્યત કામળતાથી રોઝાનો હાથ, લોખડના ગળ્ગા
વચ્ચેથી જોટલો પોતાની પાસે આવી સકે એટલો ખેંચ્યો,

અને પોતાના બંને હાથ વચ્ચે તેને દબાવી, ચુપ્પન કરી કહ્યું

“ માડી ! અદેખી રોઝા ! હવેથી જાણ કે ‘ રોઝ ’ (rose =ગુલાબ) ને ‘ રોઝા ’ તે એકજ ! કાળુ ગુલાબ આપણા બેયનુ બાળક ! ”

રોઝા કાંઈ બોલી નહિ તે નીચું જોઈ રહી એની આખોમા હર્ષના આસુ આવ્યા હતા અને મુખ ઉપર આંધુ સ્મિત ફરકી રહ્યું હતું પોતાના પ્રિયતમ સાથે થયેલા સમાધાનથી ઉદ્ભવેલો આનંદ પ્રદર્શિત કરવાને એને શબ્દો નહિજ જડ્યા

ત્યાર પછી આ બંને પ્રણયીઓનું ગાકું પાકું ચીલે ચઢી ગયું પહેલાની પેઠે બંને જણા રોજ મળવા લાગ્યા અને કાળા ગુલાબની, તેમજ જેમા પ્રેમી જનોનેજ આનંદ પડે એવા બધાંયે ક્ષુદ્ર વિષયોની વાતો કરવા લાગ્યા

પ્રકરણ ૨૦ મું.

આયઝેકની અકલ.

આ બધો સમય દરમ્યાન આયઝેકનો પરોણો જેકબ યુ કર્યા કરતો હતો તે હવે તપાસીએ

ચાલુર વાચક સમજી તો ગયોજ હશે કે જેકબનું નામ ધારણ કરીને આયઝેકની સાથે દોષ્ટી બાધનાર તે

ખીનું કાઠ નહિ પણ આપણો જૂનો મિત્ર આયઝેક બોદટેલન હતો પોતાના મળ નામે પ્રગટ થવા કરતા ખીનું નામ ધારણ કરીને કામ લેવાથીજ વધારે સફળતા મળશે એવી આશાથી તેણે નામ બદલ્યું હતું ।

આયઝસને ત્યાં આવીને એણે કેદી બારલેને વિષે અત્યંત સાવચેતીથી પૂછપરછ કરવા માડી એનો ઉદ્દેશ કાઠને માલમ પડી જવો ન જોઇએ જો તે કાઠને માલમ પડી જાય તો તે કાળા ગુલામને હાથ કરવામા એનો હરિક્ અને એમા કાઠ શક ન હતો કાળા ગુલામના મૂળીયા હજુ બારલેની પાસેજ હોવા જોઇએ એમ એને ખાતરી હતી

એક દિવસ આયઝસ ડોસાએ એને પેલી ઠીબ ભાગી નાખ્યા વિષે વાત કરી ત્યારથીજ આયઝેક ચમક્યો “ઓહો ! બારલેએ કોટડીમાજ કાળુ ગુલામ ઉમાડવા માડ્યું કે શું ? મારે એના ઉપર બરાબર ચોકી રાખવી પડશે.”

બે ત્રણ વાર આયઝેકને એમ વિચાર આવ્યો કે આયઝસની સાથે ઇનામમા ભાગ કરીને બારલે કને ખીન બે મૂળીયા છે તે ખૂચવી લઉં પરંતુ તેમ કરવાથી કારજ સરે એવી ખાતરી ન હતી કદાચ આયઝસ સાથે સોદા ન થયો તો ? કદાચ પોતાને હાથે કાળુ ગુલામ બરાબર ન ઉચ્છુ તો ? કદાચ આયઝસને પોતાને આખું ઇનામ લેવાનો લોભ થયો તો ? આયઝેકને તે ખ્યાલ

તરતજ પડેા મૂકવેા પડયેા

એણે બારલેની કોટડી પર સતત ચોટી રાખવા માડી દિવસમા પાત્ર સાત વખત, અને રાત્રે પણ કોઇ કોઇ વાર એ બારલેની કોટડી આગળથી પસાર થવા લાગ્યેા. એક દિવસ અચાનક એણે રોજાને બારલેની કોટડીના બાળીઆ આગળ ઉભેલી જોઇ

એને વહેમ પડયેા

તે દિવસથી એણે રોજાની બધી હિલચાલ ઉપર બારીકાઇથી ધ્યાન આપવા માડ્યુ તેમ કરતા તેને માલમ પડ્યુ કે રોજ સાજે અધાર થયા પછી રોજા બારલેને મળવા જાય છે તેણે રોજ રોજાની પાછળ પાછળ જવા માડ્યુ આયદસ ડોસો દારની ઘેનમા ઉઘવા પડતો, તેની સાથે આયઝેક પણ ઉઘવાનો ઢોગ કરી પડેા અને જોવી રોજા ફાનસ લઇને નીકળી પડતી, તેજોજ એ પશુ-ખૂટ પહેર્યા વગર-તેની પાછળ નીકળી પડેા એક બે વાર તો તે એટલેા બધેા રોજાની પાસે જઇ પહોચ્યેા હતો કે તેની અને બારલેની વચ્ચે ચાલેલા વાતચિતના ધણી શબ્દો એ સાંભળી શક્યેા તે ઉપરથી આયઝેક એટલુ તો સમજી શક્યેા હતો કે બારલેએ કાળા ગુલાબનુ બીજુ મૂળીયુ રોજાને ઉગાડવા આપ્યુ હતુ અને તેને તે બારલેની સચના પ્રમાણે પોતાના ઓરડામા ઉગાડતી હતી

એવી રીતે રોજાની પૂઠે પૂઠે પાછો ફરતા આયઝેક એક રાત્રે પકડાયેા રોજાએ તેને જોઇ લીધેા હતો તે

વાત વાચક જાણે છેજ

ત્યાર પછી થોડા દિવસ આયઝેકે સાવચેતીને ખાતર રોઝાની પૂઠ લેવાનું બંધ કર્યું અને રોઝાના ઓરડામાં પ્રવેશ કરીને કાળા ગુલાબનો છોડ ઉગતો જોવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઇ હતી તેને માટે એ ઘણાજ ફાફા મારી રહ્યો હતો પરંતુ હજી સુધી કોઇ રીતે લાગ મળ્યો ન હતો. રોઝા હમેશા જ્યારે જ્યારે બહાર નીકળતી, ત્યારે ત્યારે ઓરડાને તાગુ લગાડીનેજ જતી રોઝાની હાજરીમાં તેના ઓરડામાં પ્રવેશ કરવાનું એને કંઈ વાજબી પ્રયોજન ન હતું આયઝેક જાતે પણ કદિ રોઝાના ખડમાં જતો નહિ આયઝેકે રોઝાની સાથે સબંધ વધારવાને પ્રયત્ન તો ખૂબ કર્યો હતો પરંતુ રોઝાએ તેને કશી છાદ આપી ન હતી માત્ર એ વાર ટેબલ પર પીરસતી વખત સિવાય તે બાગ્ગેજ ખીજી કોઇ વાર એના પ્રસંગમાં આવતી

અને રોઝાની ગેરહાજરીમાં તેના ઓરડામાં પ્રવેશ કરવા માટે એણે કયા તો તે ઓરડાનું તાગુ તોડવું જોઈએ, અથવા તો તે તાળાની ચાવી ચોરી લેવી જોઈએ

એમાંથી એકે કામ કરતા આયઝેક અચકાવ તેવો ન હતો છતાં સાવચેતીને ખાતર એણે ત્રીજોજ માર્ગ લીધો. એક દિવસ એ શહેરમાં ગયો અને કોઇક સ્થળેથી દસ પદર જુની, નકામી ચાવીઓ લઇ આણ્યો. સાંજે આયઝેક ઉઘી ગયો અને રોઝા બારલેને મળવા ગઈ, તે

વખત દરમ્યાન એણે તે બધી ચાવીઓ તાળાને લગાડી જોઈ
એ ચાવીઓ તાળાના કાણામા બેડી પરતુ તેમાની
એક તો બીનકુલ ફરીજ નહિ, અને બીજી અડધો આટો
ફરી અટકી ગઇ

હવે બાળ કોઇ માણસ કે કારીગરની મદદ સિવાય
ચાવીને કેવી રીતે લાગૂ કરવી ? આયજેક પોતાની ચક્કલને
તાણવા લાગ્યો. ઘેટ એ કલાક સુધી વિચાર કર્યા પછી
તેને ઉપાય સૂઝ્યો ખરો બીજો દિવસે તે થોડુક મીથુ
લઇ આવ્યો અને તેને ચાવીના મોગરા પર ચોટાડ્યુ.

“ હવે તાળામા જે કાંઈ નડતુ હશે તે આ મીથુ
પર દબાશે ” એમ વિચાર કરી તેણે ચાવી તાળામા ભેર-
વી, ને ફરવી તાળાની કળનો જે ભાગ મોગરાને નડતો
હતો તેની છાપ મીથુ પર પડી

બીજો દિવસે આયજેકે શહેરમા જઇને તે છાપવાળો
ભાગ કાનસથી ધસી કાઢ્યો અને સાંજે પુન તેનાથી તાળું
ઉઘાડવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો તે પશુ નિષ્ફળ ગયો.
હજુ કંઈક નડતર બાકી રહી ગઇ હતી

પરતુ બીજી વાર મીથુ ચોટાડી, છાપ લઇ, તેટલો ભાગ
ધસી નાખતા ચાવી તાળાને બરાબર લાગૂ થઇ ગઇ આય-
જેકની બધી મહેનત સફળ થઈ તાળું ઉઘાડ્યુ અને
આયજેક ઓરડાની અદર પ્રવેશ કરી કાળા ચુલાખના કુડા
આગળ જઇને ઉભો રહ્યો

અહા ! તે વખતે એના હૃદયમા કેટલો બધો આનંદ

ઉછળી રહેા હતો !

ખીજે કાંઈ સામાન્ય ચોર હોત તો તે આજ વખતે ગુલામનુ કુકુ ઉઠાવીને ચાલતો ગયો હોત. પરંતુ આયજ્ઞકે તેવું અવિચારી પગલું ભરે એવો કાચો ન હતો. હજુ તો છોડવા ઉપર એક નાની સરખી કળીજ બેઠેલી હતી તેણે વિચાર્યું કે અત્યારમાજ હું આ કુકુ ઉઠાવી જાઉં ને કદાચ મારે હાથે ડુલ ખરાબર ન ખીલ્યું તો ?

બારલે જીવતો હતો અને તે રોઝાની દ્વારા જાતેજ કાળુ ગુલામ ઉગાડતો હતો. કોઈ ત્રાહિત માણસ કરતા કાળા ગુલામના મૂળીયાનો માલિક જાને ડુલ ઉગાડે તો તે સૌથી સારૂ ખીયે, એમા થોડોજ કામ શક હતો ? અને આયજ્ઞકને મનમાથી તો ખાતરીજ હતી કે મારા કરતા બારલેને ગુલામના ડુલ પર વધારે કાજુ છે તો પછી શી માટે આ કુકુ ઉઠાવી લઈ જવામા ખોટી ઉતાવળ કરવી ? હવે તો મારી પાસે રોઝાના ઓરડાની ચાવી છે કાળુ ગુલામ ખીલશે, અથવા ખીલવાની અણી પર આવશે કે તરતજ હું ગમે તે વખતે ચાવીથી તાળુ ઉઘાડીને કુકુ લઈ ચાલતો થઈશ વળી હમણા કુકુ ઉઠાવી જાઉં, ને કદાચ ડુલ ખીલતા સુધીમા પકડાઈ ગયો, તો મારી ફજેતીજ થશે મારી અત્યાર સુધી મેળવેલી કાનિ પર પાણી ફરશે ગુલામનુ ડુલ ખરાબર ખીલે એટલે અહીથી તેને ઉપાડીને હું સીધો હારલેમ ચાલ્યો જઈશ. ત્યા ખીલકુલ સમય ગુમાવ્યા વગર સોસાયટીના પ્રમુખને

મળીશ હું જે કહીશ તે બધું જ તે માનશે કારણ કે એ હુશીઆર ટુલ-શેખીન તરીકે તે મને ઓળખે છે મારે પાછળ કદાચ રોજા દોડતી આવી પહોંચશે, પણ તેનું કંઈ કોઈ માનવાનું નથી રોજાને થોડું જ કંઈ બાગબગીચાનું જ્ઞાન છે ? એક-એ સવાલ પૂછીશ એટલામાજ એનું પોગળ તો ટુટી જશે અને આ ગુલામના માલિક તરીકે બાર લેને જાહેર કરવાની તો તેની હિમતજ ચાલવાની નથી દરેક જણ પૂછશે કે કેદી તે વળી ટુલ ઉગાડતા હશે ?

આમ વિચાર કરીને આયઝેક તે ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો અને પાછું તાળું દબાવ્યું આટલામાં પડી રોજાને વાટ જોવા લાગ્યો તેમ કરતા કરતા કોણ જાણે ક્યારે નિદ્રાવશ થઈ ગયો.

ખીજે દિવસ સાંજે વાળું કર્યા પછી રોજા બારણે મળવા જાય તેની વાટ જોતો, આયઝેક આટલામાં પડે ઉઠવાનો ઢોંગ કરતો, નરકોરા બોલાવતો, કેટલો બદ વખત સમ્ર રહ્યા પરંતુ તેની ધારણા પ્રમાણે રોજા બહાર નીકળી જ નહિ આયઝેકને બધું લાગ્યું કે રખેને એતી ગઈ હોય ! પોતાની ગેરહાજરીમાં ઓરડો કોઈએ ઉઘાડ્યો હોય એવો વહેમ રોજાને આવ્યો હોય તો કદાચ તે તાળું બહારી નાખે-તેમ કરતા સુધીમાં ખીલકું ઓરડો છોડી બહાર નીકળે નહિ-તો ? આયઝેકની બધું મહેનત-બધો પરિશ્રમ-બધું જાય એ વિચારે તેનું હૃદય કંપવા લાગ્યું.

પરતુ તે દિવસે રોજા બહાર નહિ નીકળવાનું ખરું
કારણ જૂદું હતું વાચનાર તે જાણે છે જ

પ્રકરણ ૨૧ મું.

“કુંકું તો નથી !”

પાંચ દિવસ સુધી પરિસ્થિતિ એ પ્રમાણે જ રહી.
રોજા ઓરડે તાળુ દબને બીલકુલ બહાર નીકળી જ નહિ.
તે બધો સમય આયત્રેકના અત કરણુમા ભારે ખળભળાટ
ચાલુ જ રહ્યો.

પરતુ જે દિવસે આયત્રસ ડોસાએ ખારલેના ‘ જે
દહાડે ચાર દહાડે જવા ’ વિષેની વાત કરી તે સાંજે
આયત્રેકે રોજાને, ઓરડે તાળુ દબને બહાર જતી જોઈ
હાઆઆઆશ ! એને હૈયે ટાક વળી તેણે તરત જ ઉડીને
તાળુ તપાસ્યું તે રોજાનું—મૂળ—તાળુ જ હતું અત્યંત
હર્ષથી ઉભરાતો તે તાળુ ઉઘાડી ઓરડામા પેડો કાઢી
ગુલાબ હતું ત્યાં જ હતું તે કુડાની પાસે ગયો એક કળી
અડધી ફાટેલી હતી બીજીનો મ્હોર લાગ્યો હતો.

“હવે બેત્રણ દિવસની વાર ! ” તે બબડ્યો—“અહા !
કેવો કાળો મેશ જેવો રંગ છે ! દીકરો જબરો તો ખરો.
મારાથી પાંચ વરસે પણ આવું કુલ ઉઘાડી ન શકાતે...”

જે દિવસ એમજ નીકળી ગયા.

x

x

x

x

કોટડીના જાળીઆ આગળ બે પ્રણયીઓ ધુસપુસ વાતો કરી રહ્યા હતા.

“ વહાલા ખારયે, તમારૂં ગુલાબ ખીંચ્યું ! ”

ખારલે હર્ષથી ઉઝળ્યો તેની આખોમા અદ્ભુત તેજ આવી

“ હે ? ખરેખર ? રોઝા ! ”

“ ખરેખર ”

“ ઓ પ્રભુ ! ” ખારલેના મુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો — “ આખરે તમારૂં ગુલાબ ખીંચ્યું ! હાઆઆઆશ ! રોઝા ! બોલ બોલ, તેનો રંગ કેવો છે ? ”

“ કાળો ”

“ વાદળ જેવો ? ”

“ ના ના તેથીયે કાળો ”

“ મેશ જેવો ? ”

“ હા મેશ જેવો કોયલની પાખ જેવો કાળામા કાળી વસ્તુ જેવો ”

“ ખારલેના નેત્રો આનંદથી નાચવા લાગ્યા

“ ને તેમા ખીજ કોઈ રંગની છાટ પણ નથી ને ? ”

તેણે અત્યંત આતુરતાથી પૂછ્યું

“ જરાયે નથી ”

“ ઓ ભગવાન ! ” તેનો મુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળ્યો “ આખરે તારી કૃપાથી કાળું ગુલાબ જગતમા મહેલી વાર ઉઘ્યું ખરૂં ! રોઝા, વિદ્વાન માણસોએ આ

દુનિયામા સાત આશ્ચર્યની વસ્તુઓ ગણાવી છે પણ
આ કાળુ ગુલામ ઉગાડીને તે આઠમી વસ્તુ ઉપજાવી છે...”

“એ ?” રોઝા આશ્ચર્યથી બોલી

“હાસ્તો” બારલે તેનો હાથ પકડી બોલ્યો—

“તે જ મારી રોઝાએજ” એમ બોલતા તેણે તે હાથ
પર ચુબન કર્યું

“જાઓ જાઓ તમે મારી મશ્કરી કરો છો મેં
એમા શું કર્યું છે ? કાળુ ગુલામ તો તમે ઉગાડ્યું છે,
તમેજ ”

“રોઝા, તારા વગર હું એકલો શું કરવાનો હતો ?”

“પણ તમે ન હોત તો હું કાળા ગુલામનો વિચાર
સરખોયે કરતે ખરી કે ?” રોઝા હર્ષના અતિરેકથી
પોતાના ચચળ નેત્રો નચાવતી બોલી —“હવે કમ્પલ
કરો કે દુનિયાના આઠમા ‘આશ્ચર્ય’ ૩૫ કાળુ ગુલામ
તમેજ ઉગાડ્યું ”

“ના એ તો તેજ ઉગાડ્યું” બારલે તેને ખીલ-
વવાના વિચારથી જીદ કરી બોલ્યો.

“જીદ ! હુઆ ! મારે માથે ખોટું આળ ચઢાવો
છો ?” એમ કહી રોઝાએ જાળીઆમાથી હાથ ધણો લખાવી
બારલેના ખભા પર એક ચાપટ મારી બારલેએ તે હાથ
ચુકિતથી પકડી લઇ, જાળીઆની ધણે પાસે આવી ગયેલા
રોઝાના માલ પર ચુબન કરી દીધું તેમ કરતા દરવાજો
જરા ખખડ્યો.

“ એમ શું કરો છો ? ” રોઝા શરમાળને નીચું જોતા બોલી.—“ આવા ખખડાટથી કોઇ જગી ઉઠશે ”

‘ કોઇ જગી ઉઠશે ’ એ શબ્દો સાંભળીને બારણેને જોકળ યાદ આવ્યો તેણે તરતજ પૂછ્યું

“ રોઝા, જોકળ શું કરે છે ? ”

“ એએએ રહ્યો, ખાટલામાં પડ્યો પડ્યો યોરે હું આવી ત્યારે તો એના નરકોરાથી જાણે છાપરાના નળીઆ ઉછળતા હતા ”

બારણે હસ્યો પણ પછી તરતજ ગભીર અને ઉદાસીન થતો દેખાયો

“ કેમ તમાર મ્હો ઉતરી ગયું ? ” રોઝાએ તેની મનોવૃત્તિ સમજી જઇને પૂછ્યું

“ રોઝા, કાળુ ગુલામ મારે બાળક, તે—મારી રોઝાએ—તેને ઉછેરી ખીનવ્યું, છતાં હુંજ તેને એકવાર પણ જોઈ શકતો નથી—તેના દર્શન કરીને મારે અતર ઠારી શકતો નથી—એ કેરી હું ખદ વાત છે ! ”

રોઝા પણ શોકાતુર બની

“ વહાલા બારણે, તમારા અનુક દિવસોના પરિશ્રમના પરિણામ રૂપ કાળુ ગુલામ આજે મારા હાથ નીચે રહ્યું છે, છતાં હું તમને તે બતાવી શકતી નથી એ જાણીને મને પણ અત્યંત દુઃખ થાય છે પણ શું કરે ? મારે ચાલે તો હું બાપુજીનો ચાવીઓનો ઝૂમખો છાનામાના લઘ આવીને તેમને છૂટા કરી મારા ઓરડામાં તેડી જાઉં પણ—”

“ ના રોઝા, ના ” બારસે તેને આમળ બોલતી અટકાવીને બોલ્યો — “ ચાવીઓનો ખૂમખો ચોરવો પડે. હું તને ચોરી કરવા નહિ દઉં ”

“ ત્યારે તમે કહો તો એ ખીસેલું ગુલામ તેની ડાળ પરથી તોડી લાવું . ”

“ ના ના ના ના — ” બારસે એકદમ અધિરાધથી બોલી ઉઠ્યો — “ તું બૂલેચૂકે પણ એવું રખે કરતી ”

“ પરંતુ છોડ પર ખીજી કળીઓ બેઠેલી છે તે ખીસશે ને ? ”

“ રોઝા, તને ખમર નથી, કે આ છોડ પર પહેલી કળીના જેવી ખીજી એક પણ કળી ખીસશે નહિ ”

“ ત્યારે તો... ” તમે કહો તેમ કરે ”

“ રોઝા, કુંડુ આખું અહીં લવાય એમ નથી ? ”

“ આખું કુંડુ મારાથી ઉચકીને અહીં લવાય એમ નથી બહુ મોડું છે કદાચ તેમ કરવા જતા બાપુજી અથવા જેકય જગમી ઉઠે ”

“ કોઈ જગમી ઉઠે તે તો ખોટું ” એમ કહી બારસે ખીજે કોઈ ઉપાય શોધી કહાડવા માટે મુદ્દિને કસવા લાગ્યો થોડી વારમાજ એને કંઈક વિચાર આવ્યો તેથી આશ્વાતજનીને બોલ્યો —

“ રોઝા, તું આમ કર કુંડામાંથી છોડને મૂળીવા સહિત થોડીક મટોડી સાથે ઉખેડી લાવ. એકવાર હું જોઈ લઉં પછી તું તેને પાછો લઈ જઈને જેમ હતો તેમ

દાદી દેને. ”

“તેમ કરતા છોડ ચુકાશે નહિ ? ”

બારણે થોડીવાર વિચાર કરીને બોલ્યો—“ ના. સાચીને ઉખેડશે તો નહિ ચુકાય ’

પરંતુ તેના બોલવાની ઢબ પરથીજ રોઝા સમજી ગઈ કે બારણેના અતરમા કાળુ ગુલાબ જેવાની ધગશ જ એને આ પ્રમાણે બોલાવતી હતી. કદાચ એકવાર ઉખેડેલો છોડ ફરી ઢાટતા પહેલાના જેવો નહિ ખીયે, તો ? શા માટે એ જોખમ ખેડ્યું ? પોતાના પ્રિયતમની આકાંક્ષા તૃપ્ત કરવા માટે રોઝાએ, પોતાનામા આખું કુટુંબ ઉચકવા પૂરતી શક્તિ ન હતી છતાં, અત્યંત પરિશ્રમ વેડીને પણ તેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. “ મારાથી આખે રસને ઉચકાશે નહિ, તો એકાદ બે વાર જમીન પર મૂકી થાક લઈશ ” એમ તેણે મન સાથે નક્કી કર્યું. અને બારણેને કહી પોતાના ઓરડા તરફ ચાલી નીકળી.

એના ગયા પછી બારણે સેકન્ડો અને મિનિટો ગણવા લાગ્યો.

અઠાઠા ! થોડીજ મિનિટ પછી, દુનિયામા આજ સુધી અસંખ્યવિત મનાયલું, હારલેમ સોસાયટીના ત્રણ લાખ ગીલ્ડરનું હકદાર, કુદરતના નવિન અવતારરૂપ કાળુ ગુલાબ એની નજરે પડવાનું હતું. એ પોતે તેની ઉત્પત્તિમા કારણભૂત-સાધન-હતો (ઉત્પન્ન કરનાર તો પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરજી હતા, એમ તે શ્રદ્ધાપૂર્ણ ભાવે માનતો હતો.)

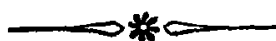
પછી એને આનદનો અવધિ કેમ ન થાય ? એનું હૃદય
જોરથી ધબકવા લાગ્યું શરીરે રોમાન્ચ થવા લાગ્યો

એ-ચાર-પાંચ મિનિટ એવી દશામા ગઇ ન હોય
એટલામાજ ખારલેએ કોઇકના દોડતા પગલાનો અવાજ
સાંભળ્યો તરતજ રોઝા હાફતી હાફતી ત્યાં આવી પહોંચી,
અને પૂરો શ્વાસ પણ લેવાને થોભ્યા વગર ખોલી

“ઓ ! ખારલે, ખારલે, કુંડું તો નથી .”

“હે ? શું ? શું ?”

ખારલેનું આખું અંગ થરથરી ઉઠ્યું

પ્રકરણ ૨૨ મું.

હિપ, હિપ, હુરે !

પણ રોઝા શોધતી હતી તે ત્રણ ગુલામનું કુંડું
તો હેગથી હારલેમ જવાની સડક પર દોડતી શીઘ્રામમા
ઠડીને લીધે ગરમ કપડા વડે પોતાનું અડધું મ્હો પણ હાકી
બેઠેલા, નરવીરની સામેની બેઠક પર ગોઠવાઇને મુસાફરી
કરતું હતું

વાચકે એ નરવીરને ઓળખ્યો હશે તે આયઝેક
બોક્સ્ટેલજ હતો

જ્યારે આયઝેક હારલેમને પાદરે આવી પહોંચ્યો
ત્યારે પ્હો ફાટીને મળરકુ થયું હતું તેણે દરવાજો ગાડી

ઉભી રખાવી ત્યા આગળ કેટલાક કુભારોના ધર હતાં. ત્યાથી તેણે એક સાર મોડું કુકુ વેચાણ લીધું અને કાળા ગુલાબનું જૂનું કુકુ ભાગી નાખી, તેને નવા કુકુમાં ગોઠવી, જણે તે છોડ બધા દિવસથી તેજ કુકુમાં ઉગતો હોય તેવો દેખાવ કરી તેણે હોર્ડીકંચર સોસાયટીના પ્રમુખ અને હારબેમ શહેરના નગરગૃહ મિ હેન્ની હેરીસનના ધર તરફ ગાડી હકારાવી

તે વખતે સાડા સાન વાગી ગયા હતા હારબેમ શહેરના રસ્તાઓ પર માણસોનો અવરજવર ચાલુ થઇ ગયો હતો.

એ માણસ ચાલ્યા જતા હતા આયઝેકની ગાડી તેમની આગળથી પમાર થઇ તે વખતે એકની નજર કાળા ગુલાબ પર પડી

“અલ્યા, જો જો પેલું કાળું ગુલાબ !” તેણે બીજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું

“ક્યા છે ?” તેણે આતુરતાથી આમતેમ જોતા પૂછ્યું

પેલાએ બતાવ્યું તે જોઇને બંને જણા પાછા ફર્યા. ગાડીની પાછળ ઉતાવળે જવા લાગ્યા દરમ્યાન ‘કાળું ગુલાબ’નું નામ સાબળીને આસપાસ વસતા લોકોમાંથી કેટલાક “શુ છે ? શુ છે ? ક્યા છે ? ક્યા છે ?” એમ બોલતા ઝોટલે અને બારીએ આવી પહોંચ્યા કેટલાકને પેલાઓએ ગાડીમાંથી કુલ બતાવ્યું તેઓ ઉત્સુકતાથી ગાડીની પાછળ

દોડવા લાગ્યા આયઝેકે શીત્રામના ચારે તરફના પડદા ઢાકી દીધા છતાં લોકોએ તો તેની પાછળ દોડવાનું ચાલુજ રાખ્યું ગાડી જેમ જેમ આગળ જતી ગઇ, તેમ તેમ તેની પાછળનું ટોળું મોટું થતું ગયું

એવો હારલેમના લોકોને કાળા ગુલામનો અને વનસ્પતિ શાસ્ત્રનો શોખ હતો !

વીશેક મિનિટમાં આયઝેકની ગાડી પ્રમુખસાહેબના મકાન આગળ આવી પહોંચી તે વખતે સાડા આઠ વાગ્યા હતા નગરશેઠ પોતાના પ્રાત કર્મથી પરવારી, ન્હાઈ ઘોઘ ઓરીસમાં આવી બેઠા હતા તેમનું મકાન ધણુજ વિશાળ અને ભવ્ય હતું અને તેનાજ એક ભાગમાં તેમણે પોતાની ઓરીસ રાખી હતી તે જાતે ધનાઢ્ય જગીરદાર હોવાથી તેમની ઓરીસમાં જુદી જુદી જગીરોના હિસાબકીતાબ રાખવાને ધણુ કારકૂનો બેસતા અસ્તુ.

પોતાના બારણા આગળ આ મોટું સરધસ આવી પહોંચેલું જોઇને હેરીસન સાહેબ ચમક્યા બહાર આવીને જુએ છે તો ગાડીની અંદર ગુલામના છોડનું કુકુ ગોઠવેલું માલમ પડ્યું તે જોતાજ તેમના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા

“ઓહો ! કાળુ ગુલામ ! આવી પહોંચ્યું ?

લોકોએ પણ તેમને જોઇને આનંદથી કીકીયારી પાડી

“કાળા ગુલામની જેએએએએ ,   ? હિપ, હિપ,

હુરેરે ! કાળા ગુલામની હુરેરે ! .....

આ બધા પોકારો વચ્ચે આનંદથી મલકાતો અને અભિમાનથી ટુલાતો આયઝેક ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યો હેરીસન સાહેબ પ્રત્યે નંદ તેણે ટોપી ઉતારી નમન કર્યું, અને તેમની પામે ગયો.

પ્રમુખ સાહેબે તેની સાથે હસીને કહ્યું — “Com-
pliments! (શાબાશ છે! શાબાશ!) એમ કહી તેમણે શેકહેન્ડ પ્રવા માટે આયઝેક તરફ હાથ લખાવ્યો.

તેની સાથે શેકહેન્ડ કરતા આયઝેક હસીને બોલ્યો—
“આપે જાહેર કરેલા ત્રણ લાખ ગીરના ઇનામ માટે હું ઉમેદવાર છું ”

“ સૌથી વહેલા-પહેલવહેલાજ-આવી પહેલવા માટે હું તમને ધન્યવાદ આપ છું હવે સુધી બીજો કોઈ પણ ઉમેદવાર આવ્યો નથી ”

“ તેમા આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી આપ જાણતાજ હશે કે કાળુ ગુલામ ઉગાડવું, કે બીજું કોઈ પણ નવું કુલ ઉગાડવું સહેલું નથી ” જાણે પોતે કેવોક પરિશ્રમ વેઠીને અને મહાન જાનબડાર ખરચીને આ કાળુ ગુલામ તૈયાર કર્યું હોય ને તેવો આડબર કરીને આયઝેક બોલ્યો.

“ તમારું મુમારક નામ શું ? ”

“ ડોરટામવાસી, આયઝેક બોક્સ ”

“ ઠીક મિં આયઝેક, મારી હોટીકલ્ચર સોસાયટી તરફથી હું તમને આવકાર આપુ છું તમે જે કાળુ ગુલામ આપ્યું છે તે મારી નજરે તો ખુબજ સુંદર અને

બધી રીતે માગેલી શરતો મુજબનુ છે એમ લાગે છે, છતાં સોસાયટીને તે બારીક પરીક્ષા કરવી પડશે જ્યારે બધા સભ્યોની ખાત્રી થશે કે આ માગેલી શરતો મુજબનુ મૌલિક કાળુ ગુલામ છે ત્યારેજ તેઓ ઇનામનો યોગ્ય નિકાલ કરશે. તેને માટે મારે આજેજ સાંજે એક જનરલ સભા બોલાવવી પડશે ત્યાં સુધી તમે નિશ્ચિત-પણે અહીં રહો ”

એમ કહી તેમણે પોતાના એક નોકરને આયઝેક માટે ઉતારાનો બટોબસ્ટ કરવાની આજ્ઞા આપી પછી લોકોના ટોળા પ્રત્યે જોઇને કહ્યું

“ ભાઈઓ, કાળા ગુલામ માટે આટલો બધો પ્રેમ ધરીને તમે બધા અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક મિ આયઝેકની સાથે આટલે સુધી આવ્યા છો, તે માટે હું તમારો બધાનો આભાર માનું છું કાળા ગુલામ વિષેની તમારી ઉત્સુકતા અને ચિંતા શાત થવાનો સમય નજીક આવી પહોંચ્યો છે, એમ મને લાગે છે, પણ આજે સાંજે સભા મળશે તેમા જે કાંઈ નક્કી થશે તેના ઉપર બધો આધાર છે જે આ મનોહર કાળુ ગુલામ સોસાયટીના સભ્યોની પરીક્ષામા બધી રીતે સફળ થશે તો આવતી કાલે એક જાહેર સભા બોલાવવામા આવશે તેમા ત્રણ લાખ ગીલ્ડરનું જાહેર થયેલું ઇનામ આ સફળરથને મારે સન્માન પૂર્વક ઇનામીત કરવામા આવશે. આપ સર્વ તે સભામા હાજર થઈ સોસાયટીના કાર્યમાં સહાયબૂત થશો એવી

મારી પ્રાર્થના છે”

આ સાબળીને બેઠા મળેલા લોકોએ આનંદથી સંમતિ દર્શક હૃદયારો કાઢ્યા તેમણે ફરીવાર કાળા ગુલાબને માટે, મીઠા આછાકેને માટે, પ્રમુખ સાહેબને માટે અને તેની સોસાયટીને માટે, થીચીયર્સ-હિપ હિપ ફરસ બોલાવ્યા, અને પછી વિવિધ પ્રકારની વાતો કરતા ધીમે ધીમે વિખરાઈ ગયા

પ્રકરણ ૨૩ મું.

બારસેના ઉન્માદ.

વાચનાર !

“કુકુ તો નથી,” એવા રોઝાના શબ્દો સાબળીને બારસેના મનની કેવી સ્થિતિ થઈ હશે તેની કલ્પના તુ જાતેજ કરી લેજો તે સમયની એની દુઃખપીડિત મનોદશાનું કલ્પચિત્ર દોરવાનું સામર્થ્ય આ લેખિનીમા નથી લગભગ અડધી મિનિટ સુધી તે શોકાવેગને લીધે મૌનજ રહ્યો પછી—

“શુ ? શુ ? રોઝા, તુ શુ કહે છે ?” તેણે મક્કા પ્રવાસે પોતાના કિડી ગયેલા ચેતનને એકત્ર કરી પૂછ્યું.

“કુકુ તો નથી... આખા ઓરડામા નથી,”

રોઝા ગભરાટથી ચડકતા સાદે તૂટક તૂટક બોલી

“ક્યા ગયુ ?” બારણે હજુ માનતો ન હોય તેવી ઢબે બોલ્યો.

“કોઈ ચોરી ગયુ લાગે છે બારણે, હુ ગઈ ત્યારે ઓરડાનુ બારણુ ઉઘાડુ હતુ અને અત્યારે ધરમા જેકળ નથી...” રોઝા બોલી

“જેકળ નથી? હાય ! ત્યારે તો જેકળજ ચોરી ગયો ! હાય ! ઓ ! મારુ ગુલામ ! હાય ! ઓ ઓ ! મારુ ગુલામ ! મારુ અમૂલ્ય કાળુ ગુલામ લાવ !” બારણે ફાટી આખે ગમે તેમ બરાડવા લાગ્યો “જેકળ ! ફરામ-ખોર ! લુચ્ચા ! ચોર ! પકડો, પકડો ઓ ઓ ઓ ... જેકળ મારુ ગુલામ ચોરી જાય છે !”

પોતાની અનેક દિવસોની આશા અને મહત્વાકાંક્ષા આમ અચાનક નષ્ટ થવાથી બારણેને ગાડપણુ આવ્યુ હતુ પોતે જેલમા પડેલો છે એ વાત બુલી જઈને તે મોટે સાદે ગમે તેમ બખડવા લાગ્યો રોઝા તેને રોકવા પ્રયત્ન કરવા લાગી

“બારણે, વહાલા બારણે, તમે શાત થાઓ” એમ કહેતા રોઝાએ તેનો હાથ પકડયો.

પણ બારણેના ચિત્તની વ્યથિતા વધતી જતી હતી. તે પહેલા કરતાં વધારે ઘાટો પાડીને બોલ્યો—“કેમ શાત થાઉ ? મારુ ગુલામ ! અનેક દિવસોના પરિશ્રમ ! શનિઓના જાગરણ ! મારુ કાળુ ગુલામ ! ઓ ઓ...”

રોજી ! મારૂં વહાલું ગુલાબ ! લાવ, મને ત્યાંથી લાવ.
આવડસ ! આવડસ ! જોકળને પકડો. "

થોડી વારમા આરસેને તમ્મર આવવા લાગ્યા તેનું
મમળ જમવા લાગ્યું નેત્રો બધ થઇ ગયા અને સમ-
તોલપણ ન રહેવાથી તેનું શરીર એક બાજુ ઢળી
પડ્યું. રોજીએ આરસેનો એક હાથ જળીયાની બહારથી
પકડ્યો હતો, તે ખેંચાયો પરંતુ આરસેના ઢળી પડતા
અચેત શરીરનું વજન તેનાથી ઝીલી સકાયું નહિ તેને હાથ
છેડી દેવો પડ્યો તેમ કરતા કરતાયે દરવાજો ખખડ્યો,
અને આરસેનું શરીર જમીન પર પડવાથી ધબકાડો થયો.

રોજીના હૃદયમા ચીરાડો પડ્યો એનો પ્રિયતમ
અત્યારે એની નજર મામે દુખથી ખેંચાત ચઢને પડ્યો
હતો, છતાં એ તેનો સ્પર્શ સરખોયે કરી શકે એમ ન
હતું એની અને આરસેની વચ્ચે ત્રણ ચાર ફુટનું જ
અંતર હતું છતાં તે ક્ષુદ્ર અંતર ટાળવાનો પણ કોઇ
ઉપાય એની પામે ન હતો હાય ! આ સ્થિતિ કેમ
સહન થાય ? કાટડીનો તે લોખંડી દરવાજો અત્યારે
રોજીને જેવો સાક્ષ્યો તેવો આગળ કદિ સાક્ષ્યો ન હતો.
પોતાના હૃદય-પૂજિત પ્રિયજનની સુશ્રયા આવે સમયે
પણ તે કરી શકતી ન હતી તેથી તેનું હૃદય વિધાઇ
જતું હતું.

પરંતુ એ સ્થિતિ ઝાઝો વખત રહી નહિ. કોણ
જ્યે કેમ ?—પણ જે આવડસ રોજ હવતો હોય

ત્યારે એના વાસા પર ઢોલ વગાડો તોયે ન જાગે, તે આજે માત્ર દરવાજાના ખખડાટથી જાગી ઉઠીને હાથમાં ફાનસ લઇને તે ખખડાટના કારણની તપાસ કરવા માટે આવી પહોંચ્યો હતો. રોજ એ જાતે જોઇના દરવાજા-ઓને તાળા લગાડતો હોવાથી પોતાના ધરના બારણા બંધ કરવા વિષે ઝાઝીચટ રાખતો ન હતો. એટલે તે બારણા ખુલ્લા પડેલા જોઇને એને કંઈ આશ્ચર્ય થયું ન હતું.

રોજા મબરાટમાં ‘હવે શું કરવું’ તેની સમજ ન પડવાથી આમતોમ ફાફા મારતી હતી તેણે ડોસાને આવડો જોયો જોતા વારજ પોતે બોલી ઉઠી

“કાઓઝોઝોણુ ? બાપુજી ?”

“હા રોજા ? તું ? અત્યારે અહીં ક્યાથી ?”

પિતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપતા રોજા ઉતાવળે ઉતાવળે બોલી — “અરે બાપુજી, આ જુઓ તો ખરા તમારા ડાકટર બેઠાન થઇને પડ્યા છે,”

“હે ? શું થયું છે એને ?”

“કોણુ જાણે, જુઓ તો ખરા ”

આશ્ચર્ય ડોસો બધીયે કોટડીઓની કુચીઓ પાસેજ રાખતો તેણે દરવાજા ઉઘાડ્યો દરવાજા ઉઘડતાજ પહેલી રોજા અદર પેડી, અને બારણેની પાસે જઇને તેનું કઠીર અબ્બવસ્થિત રીતે આકુ પડ્યું હતું, તેને એણે અત્યંત સહાનુભૂતિ હળવે રહીને બરાબર સ્વસ્થપણે ચતુ સવાડ્યું.

‘પડી પોતાના ઝમ્મણની આજી વડે તેને ધવન ના
પ્રયત્ન કરવા લાગી આયદ્ધસ તેની નાડ જોવા લાગે
એટલામા ખારશે મૂઝામા ને મૂઝામાજ
બળડયો—“ માડ ગુલામ ! માડ કાળુ ગુલામ !
ઓ . ઓ ”

કાયદમ ચમકયો રોઝા પ્રતે જોઇ ખોખો-
ગુલામ ? એ શું ? ”

“ એ તો કાળા ગુલામનું કુત્ર બાપુજી, તમને
નથી ? કાળા ગુલામના કુત્રને માટે ત્રણ લાખ ઝ
ઇનામ છે, તે ”

“ ત્રણ . લાખ ગીદડર ? ” તે કંઇક સ
ખોખો—“ હાહા આ જેકમ કંઇક વાત કરતે
ખરે ”

“ તેવું કાળુ ગુલામ અમે ઉમાડ્યું છે ”

“ કાણે ? ”

રોઝાએ જોયું કે આ વખતે ડોસાની
બધી વાતનો સ્ટ્રેટ કરવામા નહિ આવે, તો
જતા વધારે ગુચ્છાડો અને મુશ્કેલી ઉભા થશે
અગ્રાધથી બહુ કડી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો

આખમા અમ્મ લાવી પિનાડી આગળ ધુ
પડી તેના હાથ પકડી તે મળગળે સાદે બોલી—

“ બાપુજી, મે તમારો એક અપરાધ કર્યો .
હમા કરસો ? ”

“ તે અપરાધ કર્યો છે ? ” આયદસ ચમકીને બોલ્યો.

“ હા. મને માફ કરો ”

“ પણ છે ..એએએ શું ? ”

● પળવાર વિચાર કરી રોઝા અચકાતા અચકાતા બોલી—“બાપુજી, હું એને ..ઘાઉ છું ...”

આયદસ એકપો. ડોળા ઉઘા મઠાવીને બોલ્યો—

“તું ...આને...ઘામ છે ? ..આને ? ...આ કદીને ? રોઝલી ! આ તું શું બોલે છે ?”

પણ રોઝાએ તેને કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. ડોસા-એ એક પછી એક ઠપકાના વાક્યો ફેંકવા માડ્યા. પણ ચતુર બાળા તે અનુત્તરપણે સામળીજ રહી.

શોડીવારમા બારણે પુન બબડ્યો—

“જેકબ ચોર ! ..ચોર ! છુચ્યો!...પકડો, પકડો. ઝો ..આયદસ ! જેકબને પકડો.”

આ સામળીને આયદસ વળી વધારે ચકિત થયો
“ એ શું ? જેકબ ચોર ? એટલે ? રોઝી, સાચું બોલ આ બધું શું છે ? ”

“ બાપુજી, તમારો જેકબ અમારે કાળું મુલાખ
* ચોરીને નાસી ગયો છે ”

“ નાસી ગયો છે ? ” આયદસે પુન ચમકીને પૂછ્યું.

“ હા પરમા નથી ”

ધીમે ધીમે રોઝાએ બધી વાત ડોસાને સમજાવીને

કહી. પોતે બારહેની પાસેથી કાળા ગુલામના મળીયા લઈ
હતા તે, પોતાના ઓરડામાં તેને વાવીને છોડ ઉગા
હતો તે, જેલ બહારના ખાડામાંથી મટોડી આણીને તે
બારહેને આપી હતી તે, રોજ રાત્રે પોતે બાર
મળવા આવતી હતી તે, અને અતે કાળા ગુલામનું
કેવી ગતે ખાવ્યું તે જોઈ તેને ચોરી ગયો તે વિ
બધી વિગત તેણે પિતાને કહી તે સાંભળીને ગ્રામ
પ્રથમ તો ચીંટાયો પરંતુ રોજાએ તેને ' ઇનામના
લાખ ગી'ડર બારહેએ આપણને આપી દીધા છે ' કે
કહ્યું, એટલે તે નરમ થયો—પીગળ્યો અને તર
બારહેની સુશ્રૂષા કરવામાં રોજાને મદદ કરવા લાગ્યો

પ્રકરણ ૨૪ મું.

ભરસલામાં લાંગાણું.

તે દિવસે સાંજે મિં. હેરીસનની હવેલીમાંજ હે
કલ્ચર સોસાયટીના સભ્યોની જનરલ સભા મળી તે
આગળ એક લાણુ વિવેચન કર્યા બાદ પ્રમુખ સાહેબે એ
એક બોલ્ડેસનું કાળું ગુલામ રજૂ કર્યું કુલને જોતાવા
દરેક સભ્યના મુખમાંથી ' ઓ હો !—વાહ !—શાબા
—માર્વેલ !—' એમ કહીને કંઈ આશ્ચર્યના ઉદ્ગ
વીરણી પડ્યા પછી બધા કુડાની પાસે આવી કુ

હાથ લગાડી તપાસવા લાગ્યા.

એક જણે સુધીને કહ્યું —“છે તો, ભાઈ, ગુલામન.
એમા કાંઈ શં નહિ ”

“આપના જેવા પરીક્ષકો આગળ ખીજુ કાંઈ કુલ
લઈ આવવાની કાંઈની હિંમત પણ થાય ખરી કે ? ”
આચાર્યે ધીમે રહીને બોલ્યો.

“ વાસ ઘણીજ મધુર છે ” ખીજાએ અભિપ્રાય
જાહેર કર્યો.

ત્રીજા એકે તે ગુલામની એક પાખડી તોડી અને
એક શીશીમા કંઈક દવા ભરેલી હતી તેના બે ચાર ટીપા
તેની ઉપર પાડ્યા ‘ થોડીવાર ’ નિરીક્ષણ કર્યા પછી તે
બોલ્યો—“ રગ તો પાકો છે એ પણ નક્કી માલમ
પડે છે, ”

એ પ્રમાણે જૂદા જૂદા વિદ્વાનોએ જૂદી જૂદી
રીતે તે કુલની પરીક્ષા કરી આખરે પ્રમુખ સાહેબે
કહ્યું—

“ હવે જોવાનું એટલુંજ છે કે આ ગુલામના છોડ-
માથી ભવિષ્યમા જોઈએ તેટલા ગુલામના કુલો અને
છોડવાઓ થઈ શકશે કે કેમ ? ”

“તે જોવું કંઈ મુશ્કેલ નથી ” એમ કહેતો એક
વૃદ્ધ સભાસદ આગળ આવ્યો.

તેણે પાસે પડેલું એક કાચનું કળાટ ઉઘાડી તેમાથી
સફમદર્શક યત્ર કાઢ્યું પછી છોડ પર બેઠેલી એક કળા

તથા એક નાની ડાળી તોડીને તેણે ચાપુ વડે તે દરેકના વચ્ચેથી એ ચીરા કર્યા પછી સફમદર્શક વડે તેને બારીકાપથી જોવા લાગ્યો.

ઘોડાવારે તે પ્રમુખ નરક જોઈ બોલ્યો—“મને તો લાગે છે કે થશે છતાં આપ જુઓ, બધા જુઓ.”

પ્રમુખ તેમજ બીજા બધા એક પછી એક તે યત્ર લખને કળીનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા દરેક જણ પોતાને સજે તે નવી રીતે કાળા ગુલામની પરીક્ષા કરવા લાગ્યો.

લમબગ પોણા બે કલાકે કાળા ગુલામના કુલ અને છોડની પાકી પરીક્ષા સંપૂર્ણ થઈ બધા સભ્યોએ એક-મતે જાહેર કયુ કે આ કાળુ ગુલામ જેવું માગ્યું હતું તેવું જ—માગ્યા પ્રમાણેની એકેએક શરત પૂરી પાડે એવું છે—ધનામને લાયક છે અને તેના માલિકને ધનામૂ બક્ષિસ કરવામા જરાયે શકા રાખનાની જરૂર નથી.

આયઝેકનો જાતી જોરથી ઉછળી તેનું હૃદય અત્યંત વેગથી ધનકલા લાગ્યું પોતે જાણે આકાશમા ઉડતો હોયને એવી એને ખાતિ થઈ.

બધા સભ્યોએ ખૂબ આનંદપૂર્વક આયઝેકને અભિનંદનો આપ્યા કેટલાકે એની પીઠ ધાપડી કેટલાકે એની ફોટે માટે ડી.વી.પર્સ (જયજયકાર) બોલાવ્યા.

અતે આવતી કાલે જાહેર સભામા ભારે માનપાન સહિત ત્રણ લાખ ગીદરનું ધનામ આયઝેકને ધનાયત કરવાનો હાથ કરી સભા વિસર્જન થઈ.

x

x

x

x

ખીજે દિવસે ઠરાવેલે સમયે હારલેમ શહેરના વિશાળ ટાઉન-હોલમાં જાહેર સભા મળી સદ્માગ્યે તેજ દિવસે સ્થળે મહારાજા વિલિયમ (ઓફ ઓરેન્જ) શિકારે નીકળેલા તે ફરતા ફરતા હારલેમ આવી પહોંચ્યા હતા. હોર્ટીકલ્ચર મોસાયટીના પ્રમુખ તથા આગેવાન સભ્યોએ તેમની પામે જઈ આ મમાનું પ્રમુખસ્થાન લેવાની વિનંતિ કરી હતી તે તેમણે સ્વીકારી હતી તેથી આજની સભામાં ભારે ઉત્સાહ અને આકર્ષણ રહેલું હતું જાહેર કરેલા સમય પહેલાંજ આખો હોલ ચિકાર થઈ ગયો હતો.

ત્યા-સભામાં-પ્રમુખ મહાશયના આસનની સામેજ એક સુશોભિત ટેબલની ઉપર કાગળ ગુલામનું કુકુ ગોઠવેલું હતું ખીજા એક નાનકડા પથુ અતિ મૂલ્યવાન ટેબલ પર એક પારદર્શક કાચની બરછીની અંદર ત્રણ લાખ ગીલ્ડરની કૌંમતના સુવર્ણ સિક્કાઓ ભરેલા હતા તેની પાસેજ એક ચાદીના સુદર કારકેટની અંદર આય-એકને અર્પણ કરવાનું માનપત્ર મૂકેલું હતું.

આયએક પ્લેટફોર્મની પાસે એક ખુરશી પર બેઠો હતો બરાબર સાડાચારને ટકોરે પ્રમુખ મહાશય પદ્માર્થી સભાજનોએ પુષ્કળ તાળીઓ અને આનંદની કીકીયારીઓ વડે તેમને વધાવી લીધા મિ હેરીસને તેમની સામે જઈ આવકાર આપ્યો અને તેમને વિનયપૂર્વક તેમના સ્થાને દોરી જઈને બેસાડ્યા આસન પર બેસતા બેસતા તેમણે હેરીસનના ઓળખાવ્યાથી આયએક પ્રત્યે

જોઇ મ્હો મલકાવ્યુ આયઝેકે ઉત્તરમા શિર હલાવી
નમન કર્યું

પછી મિ હેરીસન ઉભા થયા તેમણે કુકાણુમા
બાપણુ કરી સમાજનોને આયઝેકની ઝોળખાણુ કરાવી
હોર્ટીફ્સચર સોસાયટી, એ શુ છે? આજ સુધીમા તેણે
શુ શુ કામો કર્યા ને કરાવ્યા છે? કાળા ગુલામ માટે
આટલુ ધનામ શા માટે અને કેવી શરતે જાહેર કરવામા
આવ્યુ હતું? તે બધું પછુ તેણે સક્ષેપમા સમજાવી દીધું

પછી પ્રમુખ મહાશયે બોલવાનું શરુ કર્યું તેમણે
શરૂઆતમા કેટલીક રાજકીય બામનો પર વિવેચન કર્યા
પછી રાજન તરીકે પોતાની અને પ્રજા તરીકે સમાજનોની
શી શી ફરજો છે તે, અને તે ફરજો પ્રમાણિકપણે અને
અદાપૂર્વક અદા કરવાથી બનેને અરસપરસ શા શા લાભો
થાય તે બધું લખાણુથી સમજાવ્યુ પછી હોર્ટીફ્સચર
સોસાયટીના વખાણુ કરીને, રાજ્યમા આવી આવી અનેક
કળાઓની વિદ્વાન સરશાઓ સ્થપાય એવી પોતાની તીવ્ર
હત્થા છે એમ જાહેર કર્યું લોકોએ તે સાબળીને તાળી-
ઓના મઝમઝટ કર્યા

ત્યારમાદ મહારાજાએ ગુલામના દુલની મધુ-
રતા અને મહત્તા ઉપર કેટલુક વિવેચન કરીને કાળા
ગુલામ વિષે ખાસ બાર દબને પોતાના વિચારો
પ્રદર્શિત કર્યા પછી તેમણે ત્રણ લાખનુ અનુપમ ધનામ
પ્રાપ્ત કરનાર આયઝેકને સુબારકમાદી આપી, અને તેને

રટેજ પર આવી સભાજનોને પોતાના દર્શન દેવાની સચના કરી

આયઝેક ઉભો થયો ધીમે ધીમે ચાલીને તે પ્લેટ ફોર્મ પર આવ્યો તે વખતે ક્ષોભને લીધે તેના પગ ઘૂંચતા હતા પ્રમુખ મહારાયના ટેબલની પાસે ઉભા રહીને તેણે પ્રથમ તો સર્વ સભાજનોને નમન કર્યું પછી ધીમે ધીમે બોલવા માડ્યું

“માન્યવગ પ્રમુખ મહારાય અને વિદ્વાન સભાજનો, પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની કૃપાથી આજે હું આપ સર્વની સમક્ષ આ અમૂલ્ય કાળુ ગુલામ રજૂ કરવાને ભાગ્યશાળી થયો છું આ મનોહર ગુલામ-જેની પ્રમુખ મહારાયે દમણાળ આટલી બધી પ્રશંસા કરી છે તે-ઉગાડવાને માટે મારે કેટલો બધો પરિશ્રમ લેવો પડ્યો છે અને કેટલું બધું દ્રવ્ય ખર્ચવું પડ્યું છે તેનો સવિસ્તર જતાત જો આપના જાણવામા આવે તો આપ જરૂર આશ્ચર્યમા ડૂબી ગયા વગર રહો નહિ એમ હું ખાતરીથી માનું છું આજે લગભગ છ મહિનાથી હું એની પાછળ મહેનત કરી રહ્યો છું આ એક કાળુ ગુલામ ઉગાડવાને ખાતર મેં કેટકેટલા તો કામગીરી કર્યા છે, કેટલા બધા પુસ્તકો ખરીદ્યા છે, કેટલી બધી અમૂલ્ય દવાઓ વાપરી છે, કેટલા ઓળંગેલા વમાન્યા છે, વિધિવિધ આકારના કેટલાં બધા તો કુડા ભાગ્યા છે—તે બધાનો પૂરેપૂરો ખર્ચ તો મારાથી કદિ પણ ચંદો દ્વારા આપી શકાય

એમ નથી હોટીફલ્ચર સોમાયતીના મારા વિદ્વાન મિત્રો
સિવાયના ખીજ કાંઈ બાગેજ તેની કલ્પના પણ કરી
શકશે..."

એમ કહી આયજેકે પોતે પ્રેક્ષા વખતે પુણ્યશાસ્ત્રનો
અભ્યાસી છે, આજ મુધીમા કયા ન્યા નવા પુણ્યો ઉગા-
ડ્યા છે તે, તથા તે સ નધી પોતાને નુ શુ અનુભવો
થયા છે તેનો વિગતવાર હેવાલ આપીને જગભગ અર્ધા
કલાકે પોતાનું વ્યાખ્યાન પૂણ્ય કયુ તે વખતે સના
જનોએ પુષ્કળ ઉત્સાહથી દોઢ બે મિનિટ મુઠી તાળી-
ઓના ગડગડાટ અને કાકીયાગીઓ ચાલુ રાખ્યા

પછી મિં હેરીસને ઉભા થઈ આયજેકને આપવાનું
માનપત્ર વાચી સભાજીનું, અને પ્રમુખ મહાશય પ્રત્યે આય-
જેકને માનપત્ર તથા ઇનામ મમપણ કરવાની વિનંતિ કરી
મહારાજ ઉભા થયા તેમણે મુખ મલકાવી ઇશારત
કરી આયજેકને પાને બોલાવ્યો મિં હેરીસને સુવર્ણ મહો-
રની બરખી પ્રમુખ મહારાજને આપી

તથા લાખ નીદર અને માનપત્ર આયજેકના હાથમા
મૂકતા પહેલા મહારાજ વિવિધમે વળી કાલક વિવેચન
કર્યું પછી " આપ સર્વ સભાજનોની સમતિથી અત્યત
આનંદપૂર્વક હુ આ ઇનામ મિ આયજેક બોલ્ટેલને
સમર્પણ કરે છુ " એમ બોલીને જવા તેઓ તે વસ્તુ
ઓ આયજેકના હાથમા મૂકતા જાય છે તેવોજ હોલના
દરવાજા તરફથી અત્યત તીવ્ર પણ હુલ્લેસે કરમે

અવાજ આપ્યો—

“ ખમરદાર ! સાહેબ, ખખરદાર ! ! ”

આખી સભા ચમકી ઉઠી

—(૦)—

પ્રકરણ ૨૫ મું.

“ કોણે ઉઘાડ્યું ? ”

પળચારમા, અત્યંત દોડવાને લીધે ધમણ પેટે હાફતી, અને આખે શરીરે કપતી એક યુવતિ સભાની વચ્ચે આવીને ઉભી રહી, અને આવેશથી થડકને અવાજે પુનઃ બોલી—

“ ખખરદાર, સાહેબ, આને ઇનામ આપશો નહિ—એ ચોર છે ! ”

“ હે ? ” મહારાજના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો

વાચનારે રોજાને ઓળખીજ હશે

ખીજ પાંચ સાત સેકન્ડમા એક જદ્દ પુરૂષ લાકડી ઠોકનો ઠોકનો સભાની વચ્ચે આવી પહોંચ્યો જેની તેની અને પ્રમુખ મહાશયની નજર મળી નેવાજ તેમના મુખમાંથી સ્ફુટી નીકળી પડ્યા—

“ કોણ ? આપકેસ ? ”

“ હાજી. ” ડોસાએ ઉતર આપી નમન કર્યું, અને બોલ્યો—“ મહારાજ સાહેબ, આ માણસ—જેકમ—ચોર છે, ”

વાચનાર! આ વખતે પ્લેટફોર્મ પર ઉભેલા આપ-
જેકની શી સ્થિતિ થઇ હતી તેનો ખ્યાલ તુ જાનેજ કરી
લેજે. કારણ કે તેનું યથાસ્થિત વર્ણન કરવાને માટે
બાપામા પૂરતા શબ્દોજ નથી

આયત્રકનો ચહેરો પ્રથમ તો ઘોઘો પૂણી જેવો
થઇ ગયો તેનું હૃદય દશ હોમંપાવરના ઓછાજ એન્જન
પેઠે ધબકારા મારવા વાગ્યું પરંતુ અડધીજ મિનિટમા
પાછો સ્વસ્થ થઇ ગયો અને મદારાગ્ન પ્રત્યે જોઇ ઓલ્યો,

“ મહારાગ્ન સાહેબ, આ બનેલા કહેવા પર
આપ જરાયે લક્ષ આપજો નહિ આ ઝોખરી તો માડી છે
અને આ ડોસો અને ઓળખનોજ નથી માત્ર નામજેકમ
છેજ નહિ. ”

“ માડી ! માડી ! ” સભામાંથી કાઢક બોલ્યું

“ હુ . માડી નથી ” રાજા પોતાથી અને તેટલે
મોટો ધાટો પાડીને બાર દધ બોલી

આયત્રસ પણ મોટેથી ધાટો પાડીને બોલ્યો—“તારું
નામ જેકબજ છે તુ ચોર છે, ચોર ”

આખી સભામા બારે ખળખળાટ થઈ રહ્યા કેટ
લક પાછળના બાગમા બેઠેલા હતા તે ક્રમા થઇ ગયા, અને
સભાની વચ્ચે શુ થાય છે તે જોવાને માટે એક બીજાન
માથા પરથી ડોકીયા કરીને ધમાલ મચાવવા લાગ્યા

મહારાગ્ન સાહેબે બરણી પાત્રી ટેમણ પર મૂક
દીધી, અને પોતાના આસન પર બેસી જતા કહ્યું—

“આમા કંઈક થોંટાળો છે, તેનો પહેલા નિકાલ લાવવો પડશે ”

“ જરૂર કંઈક થોંટાળો છેજ ” સમાભાષી એક જથ્થ પહાડી અવાજે બોલ્યો.

થોડીવાર વિચાર કરીને મહારાજાએ રાજા પ્રત્યે જોઈને કહ્યું—“છાકરી, બોલ, તારે શું કહેવું છે ? ”

“ સાહેબ, આ કાળુ ”

રાજાને અટકાવીને આયફસ વચ્ચેના બોલી ઉઠ્યો—
“અરે મૂર્ખા ! આ તો મહારાજા વિલિયમ છે, મહારાજા વિલિયમ જરા વિવેકથી તો બોલ ”

“મહારાજા સાહેબ, આ કાળા ગુલામનું કુલ, જેને માટે આપ આ પ્લેટફોર્મ પર ઉભેલા ગૃહસ્થને તથા ગુલામ ગીરડરનું ઇનામ આપવા તત્પર થયા છો તે ગુલામ ખરું જોતા એનું ઉગાડેલું છેજ નહિ ”

“ ત્યારે કોણે ઉગાડેલું છે ? ”

“ બીજાએ ”

“ તે ? ”

રાજા જવાબ દેતા અચકાઈ તે વિચારમાં પડી કે નામ પોતાનું આપવું કે બારલેનું એટલે આયત્રેક ઉત્સાહમાં આવીને બોલી ઉઠ્યો—

“ જોયું ને ? મહારાજા સાહેબ, હવે એ કેવી વિચારમાં પડી ગઈ ! જો આ ગુલામ એણે ઉગાડ્યું હોય તો એ શા માટે છાતી ઠોકીને હા કહે નહિ ? એ હવે

ખાટીયા ઝોઠવે છે . . .”

આ સામળીને રોજા ચીઢવાઇને મઠકમપણે બોલી હતી—“ હુ કામ ખાટીયા ઝોઠવતી નથી મહારાજ સાહેબ, આ કાળુ ગુલામ પૂરન જ્વેલમા પૂરાયલા આપના કેદી વાન બારસેએ ઉગાડ્યુ છે ”

રોજાએ કેદી વાન બારસેનુ નામ જાહેર કર્યું, તેથી આયજેક ચકિત થઇ ગયો એણે તેમ થવાની આશા રાખી ન હતી

“ કેદી વાન બારસેએ ઉગાડ્યુ ? ” મહારાજ સાહેબના, સોસાયટીના સભ્યોના, તેમજ ઘણાએક સમાજ-નોના મુખમાથી એવી મતક્ષબના કમ કમ ઉદ્ગારો તેજ વખતે નીકળી પડ્યા

“ હાજી ” રોજાએ પ્રથમ મહારાજની અને પછી બીજા બધાની તરફ જોઇને કતર આપ્યો

“ એમ બનેજ કેવી રીતે ? ” આયજેક બોલ્યો—
“ કેદીઓ તે વળી ટૂલ ઉગાડતા હશે ? આ બીલકુલ ખોટી વાત લાગે છે ”

“ ખોટી વાત નથી. ” રોજા બોલવા જતી હતી, તેને અટકાવી આયજેક બોલ્યો—

“ પણ કેદીઓને એવુ કશુ કરવાને હકજ હોતો નથી, તેમની પાસે નવિન પુધ્ધો ઉગાડવાને જોઇતા સાધનો પણ હોતા નથી તો પછી આ બનેજ કેમ ? ”

“ બધુ બની શકે એમ છે ’ રોજા બોલી—“ મહા-

રાજ સાહેબ, આ કાળા ગુલામનું મૂળીયું વાન ખારસેએ કેદી થતા પહેલાં જ બનાવ્યું હતું અને જેલમાં આવ્યા પછી તેમણે તે મને આપ્યું હતું અને તેમની સચના પ્રમાણે મેં મને ઉગાડ્યું છે ”

“ આ બધા બનાવટી વાનો છે ” આયઝેક બોલી ઉઠ્યો. આયઝેકને ચીઠ ચઢી

“ અરે ઓ જુદા જોકબ ! શા માટે હજી તારો ઢોળ છોડતો નથી ? હવે તારૂં પોકળ જાઝો વખત ઢકવાનું નથી મહારાજ સાહેબ, આ માણસ-જોકબ જીસલ ”

“ મારું નામ જોકબ છે જ નહિ આયઝેક બોક્સેલ છે કાકા, તમે મને કોઈ બીજો જ માણસ ધારીને બૂલથાપ ખાઓ છો ”

“ હું જગપે બૂલથાપ ખાતો નથી મહારાજ સાહેબ, આ માણસ જોકબ જીમલનું નામ ધારણ કરીને મારે ત્યાં પદર વીશ દિવસ થયા રહેતો હતો, અને ગઈ કાલે રાત્રે જ મને કલ્લા કહાવ્યા વગર અચાનક ઉઠીને અહીં નાશી આવ્યો છે ”

“ ને મારા ઓરડામાંથી ગુલામના પુલનું કુંડું ચોરીને લઈ આવ્યો છે ” રોઝા તરત જ બોલી ઉઠી

આયઝેકને કષ્ટ વિચાર આવતા તે હિંમત લાવી પોતાના કુંડા પ્રત્યે નિદેશ કરી બોલ્યો, “ છોકરી, જીમસ-કાઇસ્ટના સોગન લઈને તું બોલ કે આ કુંડું તારું છે. ”

રોઝાએ જોયું તો પોતાના કુંડા કરતા આ કુંડું

કષ્ટક મોટું અને જીદાળ ધાટનું હતું તે શું જ
આપવો તેનો વિચાર કરતી હતી એટલામાજ સ
પાછલા ભાગમાથી એક અવાજ આવ્યો—

“મહારાજ સાહેબ, આ વિદ્વાન મિસ્ટર અ
આ કુટુંબ ગઈ કાલેજ હાલેમને દરવાજેથી નાજી
ધુ છે”

સત્યાનાથ!

તે અવાજ કોનો હતો? આખી મનાએ તે
મિના પ્રત્યે જોયું

વાચનાર, જેણે કોર્નેલ ડેવિટ અને
ડેવિટન પોતાની ગાડીમા એમાડીને લઈ
ખુમસે ભરાયલા લોકોને હાથે પુકડી માર આધો
અને લોકોએ જેના શીઘ્રામના લાઠી, ડુદાડા અને હ
ધા વડે ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા હતા—તે ગાડીવાન
મુખમાથી હિપરના શબ્દો બહાર પડ્યા હતા
શીઘ્રામ ભાગી ગયા પછી કટલેક દલાડે તેણે
વેચાનું લીધું હતું અને તે ભાડે ફરવતો હતો
તેનીજ ગાડીમા એસીને આયઝક હેગથી હારલેમ
હતો કાળા ગુલાબને માટે પોતાની ગાડીની પાછળ
મચાવેલી ધમાલને લીધે તે કુલ વિષે તેની
ધણીજ જાણ થઈ હતી તેથી જાહેર સમામા
છે તે જોવા ખાતર તે અત્યાર સુધી હારલેમમા
હતો આયઝકને ત્રણ લાખનું ધનામ મળે તે

પાસેથી થોડીક ખુશખબત માગવાનો પણ એનો વિચાર હતો. પરંતુ સમામા એણે જે દૃશ્ય જોયું તેનાથી આયઝેક પ્રત્યેનું બધું સન્માન એના હૃદયમાંથી એસરી મળ્યું હતું. વળી કોર્નેલ ડેવિટના ધર્મપુત્ર તરીકે વાન ખારસેને એ સારી પેઠે ઓળખતો હતો. રોઝાએ આ આશ્ચર્યજનક કુલના ઉગાડનાર તરીકે ખારસેનું નામ આપ્યું, ત્યારથી રોઝા અને આયઝેક પ્રત્યે એને ધણી સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થઈ હતી.

જીલીના એક વાક્યથી આખી સમામા જાણે જૂદા જ વાતાવરણ પ્રસરી મળ્યું. દરેક જણ પોતાની આસપાસ બેઠેલાઓ સાથે ધુસધુસ ધુસધુસ કરવા લાગ્યું. આયઝેકનો ચહેરો ફિક્કો પડી ગયો. તે કંઈક ઉત્તર કે ઉપાય શોધી કહાડવાને ફાફા મારી રહ્યો હોય એમ તેના ચહેરા પરથી સ્પષ્ટ દેખાતું હતું.

અડધીક મિનિટ સુધી આખા હોલમાં શાંતિ પ્રસરી રહી, પછી મહારાજાએ શાંતિનો ભંગ કર્યો—

“છોકરી, હવે કાંઈ તારે વિશેષ કહેવાનું છે ?”

“હા જી” રોઝા હિંમતપૂર્વક પણ નમ્રતાથી

બોલી—“મહારાજા, ખરું કહેવાનું તો હવેજ છે.”

“શું ?” મહારાજા પૂછ્યું.

આખી સમામા નેત્રો અને કાન રોઝાના મુખ પ્રત્યે વળ્યા. રોઝા મક્કમ અને સ્પષ્ટ અવાજે બોલી—“આ મિસ્ટર જોકમ ઉરફે આયઝેક, આ કાળુ ગુલામ પોતે

ઉગાડ્યુ છે એમ કહે છે, તો હું તેમને પૂછું
આ છોડવાની મદદ સિવાય તેઓ બીજી કાણુ
ઉગાડી શકશે કે ખરા ?”

મહારાજાએ આયત્તેક પ્રત્યે જોયું

બીજી કોઈ વ્યક્તિને જવાબ દેવાનો હોત
આયત્તેક આ વખતે “ હા હા ખુબીથી ઉગાડી શ
એમા તે શુ મોટી વાત છે ? ” એમ જવાબ
જરાયે અચકાપો ન હતો પણ આ તો મહારાજા વિ
હતા તેમની આગળ એ પ્રમાણે સ્પષ્ટ સમજાવેલા કે
પછી પોતાથી કાણુ ગુનામ ન ઉગ્યુ તો ?
મોટી ધાપ મારીને પોતાને હેતરવા માટે મહારાજા
હારીએ પણ લટકારી દે મહારાજા વિલિયમ
હોસેન્ડના માતે પરગણાનો માલિક ! તે, પોતાની
કમાઈ કરનારને કેઈ પણ શિક્ષા કરવાને મુખત્યાર !

આવા ભયથી આયત્તેક પ્રમુખ મહાશયના ।

ઉત્તર આપના કંઈક અચકાપો મહારાજાએ કહ્યું —
શુ વિચારમા પડી ગયા ? ”

“ બનતા સુધી મારો બીજો પ્રયત્ન પણ ।
નહિ ગય ” અતે આયત્તેક ખોખો

“ હીક ’ એમ કહી મહારાજાએ રોજાને પૂછા

“ બાળા, હવે તું કહે-આ છોડની મદદ સિવાય
કુલ ઉગાડી શકારા ?

રોજાએ જવાબ સમજાવેલા ન આપ્યો પોતાના

ના આગલા બટન ખોલી અદરના ખીસામા અત્યંત સભાળથી સાચવીને આણેલું પેલું, આજ મુઘી એના ઝોરડામા કબાટની ઉપર કડીયાને તળીયે સતાડી રાખેલું ત્રીજું મૂળીયું કાઢ્યું, અને નમ્રતાયુક્ત પ્રભસ્મતાથી પ્રમુખ મહાશયના ટેબલ તરફ આમળ વધીને તેને ટેબલ પર મૂકતા ખોલી -

“ મહારાજ સાહેબ, આ મૂળીયામાથી આના જેવું બીજું કાળું ગુલાબ ન ઉગે તો હું મારા હાથના કાગ કાપી આપીશ ”

આખી સભાએ તે સ્ખરે સાંભળ્યા, ને સૌ કોઈ રોઝાની હિમત જોઈને હિંમૂઢ થયા

હજીયે તે મૂળીયું તેના તેજ કામગામા વીટાળેયું હતું મહારાજાએ તે હાથમા લીધું ઉપરનો કાગળ ઉઠેલી મૂળીયું ખારીકાધથી તપાસવા માડ્યું

એટલામા અચાનક એક પવનનો ઝપાટો આવ્યો, અને ટેબલ પરનો કાગળ ઉડીને રોઝાના દીલ પર પડ્યો તેણે તે તરતજ ચપળતાથી પકડી લીધો

મહારાજસાહેબે મૂળીયું તપાસતા તપાસતા કહ્યું -

“જે આ મૂળીયામાથી કાળું ગુલાબ ઉગી શકે એમ હોય-તો-તો-” એમ બોલતા બોલતા તે કંઈક વિચારમા પડી ગયા પછી પછી તરતજ વાન હેરીસન પ્રત્યે જોઈ બોલ્યા-“ મિ. હેરીસન, એ બાબતની તપાસ તો તમેજ સારી રીતે કરી શકશો છો, આ જુઓ તો ખરા.”

મહારાજાએ હેરીસન તરફ હાથ લાગ્યો તે મૂળીયુ હાથમા લઇ ઝીણવટથી તપાસવા એ એક મિનિટ નિહાળ્યા પછી પોતાની આસપાસ સોમાયટીના બીજા સભ્યોને આપ્યું અને પોતે નાનકડા ટેમલ પર ગોઠવેલા કાળા ગુલાબના કુડાની આવી તેમાના છોડનો મૂળીઆ આગળનો ભાગ નીચે દૃષ્ટિથી નિહાળવા માડ્યો તેમ કરતા તેણે 'ક

“આ છોડમા અને એ મૂળીઆમા અજબ સરખાપણું છે એમા તો કંઈજ શક નથી બનેના છાલ, રેસા, કુમાર એક સરખા લાગે છે દેખાવ રથી નક્કી એમ લાગે છે કે એ મૂળીઆમાથી જ છોડ.....”

મિં હેરીસન પોતાનું વાક્ય પૂરું કરે તે જ-કોણુ જાણે કેમ-રોજાના સુખમાથી શબ્દો પડ્યા

“અરે ઝો ! ઝો ! આ શું ?”

રોજા તે શબ્દો એટલે મોટેથી બોલી હ આખી સમાનું ધ્યાન તેના પ્રત્યે આકર્ષાયું મહા-આશ્ચર્યથી પૂછ્યું—

“કેમ ? શું છે ?”

પોતાના હાથમાનો કામગી પ્રત્યક્ષ મહાશયના પર રજૂ કરતા તે બોલી—

“હ્યો. આ જુઓ ”

પ્રકરણ ૨૬ મુ.

સંધરેલો સાપ પછી—

અત્યંત રોમાચિન ઉત્સુકતાથી મહારાજ વિલિયમ તે કાગળ લીધો, અને મનમાં વાગ્યો, વાચી રહેતા જ તેમના મુખમાંથી ઉદ્ગાર બહાર પડ્યા—“આ તો અજબ જેવું છે.”

વાચનાર ! એ કાગળમાં એવું તે શું લખ્યું હતું કે તેથી મહારાજ ચમક્યા હશે ? તને વાદ ન હોય તો લે, આ વાચ —

“મારા હાડકા ધર્મપુત્ર,

આ ચિઠ્ઠી મળતાની સાથે તરતજ, જરાયે વિલંબ કર્યા વગર, તારા ખીન્ન હાથે કામ પડતા મૂકીને તું પેલા કાગળોનું બહાનું-જે મયા ઉન્હાળામાં એક દિવસ મેં તને રાખી મૂક્યા સોંપ્યું હતું તે—ખાળી મૂકજે એ કાગળો કેવા છે ? કેના છે ? તેમાં શું લખેલું છે તે જોવા માટે તું તે બહાનું ખોલજ પણ રહેતો નહિ એકદમ તેને ચૂકામાં મૂકીજ દેજે એ કાગળો ભયંકર છે ને તેના દર્શન માત્રથી પણ તું આક્રમ્ભમાં આવી પડશે, માટે તરતજ ખાળી મૂકજે એમ કરવાથી તું મારી અને મોટાભાઈની પણ જીદગી બચાવી શકશે એજ

લી૦, તારો ધર્મપિતા—કોર્નેલ.”

ચિટ્ટી વચાઇ રહી છે એમ લાગતાજ રોઝા બોલી
હી—“ મહારાજ સાહેબ, વાન બારશેના નિર્દોષતા સિદ્ધ
કરવાને આ ચિટ્ટી પૂરતી નથી નુ ? ”

“ કેમ કહી શકાય ? ” એમ મહારાજએ જવાબ
આપ્યો અને કિન્ના થયા આખી સમાને ઉદેશીને તેમણે
કહ્યું —

“ માનવત સમાજનો, આજની આ સમાજે જૂત-
કાળમા કદિ નહિ ઉદભવેનુ હોય તેનુ આશ્ચર્ય અને
અચ્ચવણીઆ પ્રશ્નો ઉત્પન્ન કર્યા છે તે બધાનો નિકાલ
અત્યારે ને અત્યારે આવી શકે એમ નથી અને તેનો
નિકાલ થયા વગર આ ઇનામ અને માનપત્રનો હકદાર
કોણ છે તે નિશ્ચિત થઇ શક એમ નથી તેથી અત્યારે
હું આ મમાને મુલતવી રાખુ છું ” પછી મિં. હેરીસન
તરફ જોઇ તેમણે કહ્યું, “ એક કલાક પછી હું આ બંને
પક્ષદારોની ખાનગીમા મુલાકાત લેવા ઇચ્છુ છું ત્યાંમુધી
બંનેને તમે સન્માનપૂર્વક જુદા જુદા રાખજો ”

ધીમે ધીમે સભા વિસર્જન થઇ ગઇ

x x x x

મહારાજ વિલિયમ પોતાને કિતારે ગયા અને
અમિત થયેલા મગજને ઉપાહાર અને મદિરા વડે ઉત્તે-
જિત કર્યા પછી—એક કલાકે—તેમણે પ્રથમ આયજીકને
પોતાની પાસે લાવવાનો હુકમ કર્યો નોકર તેડવા ગયો.

થોડીજ વારમા તે નોકર દોડતો પાછો આવ્યો

“ મહારાજાધિરાજ, આયઝેક તો નથી ”

“ હે ? નથી ? ક્યા ગયો ? ”

“તે તો કાણુ જાણે હેરીસન સાહેબ કહે છે કે આયઝેક તેમને ઉતારે નથી તેમનો સામાન પણ કાઢ નથી તે નાશી ગયા હોય એમ લાગે છે” નોકરે જવાબ આપ્યો—“હેરીમન સાહેબ જાતે તે છોકરી અને ડોસાને તેડીને આવે છે”

થોડી વારમા ત્રણે જણા આવી પહોંચ્યાં વાન હેરીસને કહ્યું—“ મહારાજા સાહેબ, મિ. આયઝેક બોક્સેલ નાશી ગયા હોય એમ લાગે છે ”

“ખરેખર ?”

“હાજી, ખરેખર જે ખડમા તેમને ઉતારો આપવામા આવેલો તે ખાલો છે અને મકાનમા બીજે કાંઈ સ્થળે તેમનો પત્તો નથી ”

“જે એમ હોય તો એ માણસ ઢોળી હતો અને આ તુમારિકાતુ કહેવું સાચુ છે એમ ખુલ્લી રીતે પુરવાર થઈ જાય છે કેમ, ખરે ?”

“હાજી મારે પણ એમજ માનવું છે ”

મહારાજાએ રોઝા પ્રત્યે જોયું તેના મનોહર નેત્રો આનંદથી નાચી રહ્યા હતા, તેનું ગૌરવર્ણ સુદર મુખ રતાસથી પ્રક્રુલિત થયું હતું

“ભાગ્યવત બાળા, અત્યંત અણીને સમયે આવી પહોંચીને તે અહીં બારે ઉથલપાથલ મચાવી દીધી છે.

માત્ર દશ મિનિટનો ફેર પડ્યો હોત તો આ મહા-
ધનામ અને માનપત્ર ઝોટ દોગી, હગારા માણસને આપ
દેવામાં આવ્યાજ હોત આયજેડના વપદસ્ય થઈ જવાય
મારે તારા દકની આગતમાં જુ પૂડવાનું રહેતું જ નથી
આપદમ ડોમાની તરફ જોઈ તેમણે કહ્યું—

“અને કાકા, તમારે અડીથી મીઠા બ્યૂટન જઈને વા
બારલેને જેલમુક્ત કરવાનો છે તે

“હુ ?” રોજાના મુખમાથી હિંગાર નીકળી પડ્યો—
“ખરેખર ?”

“હા ત ગાખનનો લેખિત હુકમ હુ પછી મોકલ
આપીશ,” મહારાજાએ કહ્યું

હુકમ સામળીને ગ્રાયદમ ડોસાને આનંદ તો થયો
પરતુ તે તેણે દશાગ્યો નહિ કોઈ પણ કેદી આવે
જાય, પૂરાય કે મુક્ત થાય તેમાં અને—જેલરને—શા મા
હથેશોક થયો જેલમાં ? એણે તો હુકમ સામળીને મા
ડોકું જ નમાવ્યું

પણ રોજાની આખમાં તો ઝગઝગાયા આવી ગ
હતા, તેનો કંઈ ડંધાઈ ગયો હતો

અહા ! જ્યારે તે આરને છેલ્લું ચુખન કરીને હારલે
આવવા માટે ગાપુછની સાથે નીકળી, ત્યારે કોને સ્વપ્ને
ખ્યાલ હતો, કે માત્ર ચોનીસ કલાક પૂરા થાય તે પહે
લાજ આરલે જેલમુક્ત થશે ?

અને—પોતે જેલમુક્ત થયાની વાત અચાનક જાણ

ત્યારે આરલેને કેટલો ગમ્યો હવે અને કેટલું મધુ આશ્ચર્ય થશે ?

રોઝા આનંદના અતિરેકથી મહારાજના આસન તરફ દોડી, અને તેના ચરણમા નમી પડતા મહા પ્રયાસે રૂઢા-યજ્ઞ કહે જોમ તેમ યોવી—

“ઓ કૃપાળુ મહારાજ, હું આપનો શો ઉપકાર માનુ ?”

ઉપસહાર

વાચનાર ' હવે થોડુંજ મહેતાનું કે

તેજ રાત્ર આચક્રસ ટાગો કરીને પ્યૂટન ગયો આરલેને નેડીને બીજે દિવસે બપોર પહેલા પાછો આવ્યો. સાંજે પુન સના મળી તેમા આરલેને માનપત્ર, અને રોઝાને ત્રણ લાખનું ઇનામ બક્ષિત કરવામા આવ્યું. ઠગારા આયજેઝને પકડી લાવવા માટે એક હજાર મીલરનું ઇનામ જાહેર કરવામા આવ્યું.

ત્યારેજ વાન આરલેએ જાણ્યું, કે જોકમ જીસલ તે બીજો કેાઇ નહિ, પણ પોતાનોજ ટોરટ ગામનો પડોશી

x

x

x

x

બીજો દિવસે આચક્રસ, રોઝા અને આરલે હેમમા

પાછાં આવ્યા ત્યાં તેમને મહારાજ સાહેબનો લેખિત
હુકમ તથા માર્ગેની જખ થયેલી મિલકત પાછી મળવા
આગતના કાગળ, મહારાજની સહી સિક્કા માથના મળ્યા

ડોમના આનદનો પાર ગ્લે નહિ ત્રણ લાખ
ગીલરની આગા હોવા છતાં, કદમા પડેના આગની માટે
પ્રણય-સમય બાધવા માટે તે છેવટ સુધી રોજાની ઉપ
વખનોવખન ચીટિયા કર્યા કરતો હતો. પરંતુ મહારાજને
બારેના છૂટકાગનો હુકમ આપ્યો ત્યાંથી તે બીલકુ
ફેરવાઈ ગયો હતો. હેગમા આવ્યા પછી બીજેજ રવિવારે
ખને જણાવે દેવળમા લઈ ગયો અને ત્યાં તેમના લગ્ન
કરી આપ્યા વાન બારેના જેવો ધીમાન, શ્રીમાન કુળ
વાન અને રૂપવાન જમાઈ એને બીજે કયા મળવાને
હતો ?

ચોડે દિવસે તેઓ ત્રણે જણા ડોરટગામ ગયા અ-
ત્યાજ રહેવા લાગ્યા

x x x x

ગાડીવાન છલી, જેની ગાડીમા આયક્રમ અ-
બારેએ હારેમ આવજન કરી હતી, તેને બારેએ
હ મેશને માટે પોતાની સાથે રાખી લીધો પહેલી સ-
પછી તેમનો પરિચય બહો વધી ગયો હતો અને પોતાન
ધર્મપિતા પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા દર્શાવનાર છલીને બારેએ-
ચ રીતે સરમ બદનો આપો

* * *

આયજેકને માટે જાહેર કરવામા આવેલુ ધનામ પ્રાપ્ત કરવાને કોઇ પણ માણસ બાજ્યશાળી થયો નહિ તે વખતમા કંઈ પોલિસોની પાસે આજના જેવા વૈજ્ઞાનિક સાધનો ફોટો, આઉન્ડરબોક્ષ વગેરે હતા આયજેક હોલાડના કોઇ દ્વારના ખૂણામાના ગામમા જઇને વસ્યો હશે અને ત્યાજ તેણે પોતાની આંખોની કમનસીબ જીદગી પૂરી કરી હશે, પરંતુ તે કયા અને કેવી રીતે તે કોઈના જાણવામા આવ્યુ નથી

અત.

શને ૧૯૧૮ ના માર્ચની ૧૭ મીથી

—: શરૂ થયેલો :—

અને

યુનિવર્સલ પીકચર્સ કોર્પોરેશનના બાહોશ

એજન્ટ

મી૦ યુનીલાલ જી યુનિમની

માયાળુ મહેરબાનીથી

ટકી રહેલો સુરતનો લોકપ્રિય

વિનસ સીનેમા

હાસ્યરસિક કેમીકો

જેરદાર સીરીયલો

— અને —

નીતીમય દેશી ફીલ્મો રજુ કરે છે.

લી૦,

ચીમનલાલ એફ. અરબસ્તાની

અને

ગુલાબચંદ એમ. એક્ટીવાળા.

બકુલ

ઝરથે

રસભરી બાલ વાતોનો સંગ્રહ

એમાં પરીઓના રાજ્યહેલ છે.

બકુલ લાકડીઓના મંત્રજેલ છે.

દેવદાનવોના નર્તન છે.

બાલ સાહિત્યનો રસ ભંડાર છે.

જે કોઈ બાળક વાંચે

તે હસ્તે ચહેરે ફરે.

મનોરમ રગબેરગી પૂઠું-ઉંચા કાગળ

સાત આનાની ટિકીટ બીડા.

માંડીવ.

પંખખનું પ્રયં કાવતરું અથવા બ્રિટીશ સદ્ગત સામે ખુલા ખળવાની તૈયારી, લડાઈનાં

નગારા ધૂરોપમા વાગી રહ્યા હતા, ત્યારે અમેરિકામાંથી સ્વતંત્રતાની ધમશ પામી આવેલા છ છ
 ટુટ હયા શીખો ઉત્તર હિન્દમાં એક મહા ભયકર રમખાણ જમાવવાની પેરવી કરી રહ્યા હતા
 હજારો તલ્વાર ખનડુક એને બોખોના સરખામ વડે તૈયાર થયેલા એ શીખો ઓગણીસ
 વરસના નવજુવાન કરતારસિ મની સરદારી હેડળ કેવા જીવસટોસટના કેસરીયા કરવા તૈયાર
 થયેલા, તે લશ્કરની ટુકડી ટુકડીમાં આગ પ્રસારવી કેવો પગ દડો જમાવેલો, અને પછી છેવટ
 એક સરકારી જાસુસે આખીય બાજુ મિનિટભરમાં કેમ ધૂળ મેળવી નાખી-ન રહેશે, વાત્યા
 વિના, એ મર્મભેદી ધટનાનું રસભર્યું ચિત્ર સાત આનાની ટિકીટ ખીડી

•

ત
મા
રા
બા
ળ
ક
કુ.
ર
મ
ક
કુ.

બાળવિહાર

૦-૧૨-૦

દાસ બાબુ
 એ
 બગાળામાં શુ શુ કર્યું
 તે
 જાણવા, સમજવા, વિચારવા
 વાંચો
ઉલકતાનો કારાયુગ
 ૧-૪-૦
 સા બુકસેલરો વેચે છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર
 કેળાપીઠ, મુરત.

મીલ, છન તથા બીજા કારખાનાંના માલિકોને

પુલ્લો પત્ર

મહેરખાન સાહેબો,

આપના કારખાનામાં બોધતા કોટન રોપ,
લેધર બેસ્ટીંગ, મશીનમાં પુરવાનાં દરેક જાતના
તેલ, શાગખાતાને લગતો દરેક જાતનો સામાન,
કની પુત્રીઓ તથા સ્ટીલની શાફ્ટિંગો, પેડી-
રમેરે મગાવતા પહેલા અમારે ત્યાં પૂછાવવા
રખાની કર્યો.

વીમાનુ કામકાજ પણ કરીએ છીએ

ભાવતાલ તથા નમુના તરતજ મોકલવામાં
આવે છે. બહાર ગામના ઓર્ડરો કાળજીપૂર્વક
અમલમાં મૂકાય છે. હાલ જોજ

લી.

કે. ચોકસીની કંપની

કે. સ્ટેશન રોડ બહરી બ્રીલિંગ મુરત.

કેનરામરો બોધ્યો છે સારો પગાર તથા કમીશન.

ૐ

નો

કરી મં-૧ વચર રખડનાશઝોને થે
સવટ પ્રભાણે જુજ મુડીયા પેસ
કરવાનું કિંમતી સાધન.—

ખીઝનેસ-ઈ-ડર

પ્રથમ ભાગ

પુરસદના વખતમાં ઘર બેઠાં પૈસા કરી

ઉત્તમ સાધન.—

રે પે... સાવર મુજરાન ના પાલી નકે...
વતી... ની ગગ ખયો પરી પાતાની આર વધ
વત... જોખન ના નાનિ ખયો કર ત
પુસ્તક... આર કિયોની પુતક—

વિલમી રાહીની નવીન ચોખનદળા
દોકે માણમથી લની રાકે, એવા જાત ગર
તદા ખના, રાને કોણપજ પુસ્તકમાં બહા
ખડેશા નવીન પ્રયોગોથી સરપુર—

રોનેરી સુર પાકી માઈઈમ

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

નાતાલસ સી. ખાંડવાલ
૮૦, જુમાતગીઃ સામે—વડે

